

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞÂFÎ FAKÎH ABDÜLVÂHİD ER-RÛYÂNÎ VE BAHRÜ'L-
MEZHEB BAĞLAMINDA FIKİHÇİLİĞİ**

Recep BEYHAN

21949028

Danışman

Prof. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ

Diyarbakır 2025

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞÂFÎ FAKÎH ABDÜLVÂHİD ER-RÛYÂNÎ VE BAHRÜ'L-
MEZHEB BAĞLAMINDA FIKİHÇİLİĞİ**

Recep BEYHAN
21949028

Danışman
Prof. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ

Diyarbakır 2025

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Abdülvâhid er-Rûyânî ve Bahrü’l-Mezheb Bağlamında Fıkıhçılığı” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Recep BEYHAN
20/02/2025

ÖN SÖZ

Âlemlerin rabbi olan Yüce Allah'a hamd ve sena olsun, her zaman ve mekânda Efendimize sonsuz salât ve selam olsun.

Malum olduğu üzere fıkıh tarihimizde günümüze intikal eden dört büyük mezhep bulunmaktadır. Bunlardan biri de Şâfiî Mezhebidir. Her mezhebin gelişim ve tekâmül süreçlerinde olduğu üzere Şâfiî mezhebinin de gelişim, istikrar ve tekâmül süreçlerinde isimleri tarihe altın harflerle yazılan önemli şahıslar rol oynamıştır.

Genel kabul gören tasnife göre Şâfiî mezhebinin gelişim süreci dört aşamada incelemektedir. Buna göre, İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) vefatına kadar olan süreç mezhebin kuruluş dönemini, İmam Şâfiî'nin vefatından Reb'i b. Süleyman el-Murâdî'nin (ö. 270/883) vefatına kadar olan dönem mezhebin nakil dönemini, Murâdî'nin vefatından Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) vefatına kadar olan süreç mezhebin istikrar dönemini, Gazzâlî'nin vefatından Şemsuddin er-Remlî'nin (ö. 1004/1595) vefatına kadar olan süreç de tahrir ve tenkih dönemini ifade etmektedir.

İnceleme konumuz olan Ebü'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî (ö. 502/1108) mezhebin istikrar dönemi âlimleri içinde yer almaktadır. Taberistan coğrafyasının meşhur Şâfiî fakîhi Rûyânî, mezhep fıkına hâkimiyetini, “*Şâfiî'nin kitapları yansa onları ezberimden yazdırırım*” sözüyle dile getirmiş ve bu özelliği sebebiyle zamanının Şâfiî'si şeklinde anılmıştır.

Rûyânî'nin fıkıh tarihimizde iz bırakan eseri on dört cilt halinde neşredilen *Bahrü'l-Mezheb* adlı eseridir. Eser, Kâtip Çelebî'nin “*eserin içeriği de ismi gibi denizdir*” sözlerini haklı çıkartacak bir derinliğe sahiptir. Ülkemizde bugüne kadar lisansüstü müstakil bir çalışmaya konu olmamış Abdülvâhid er-Rûyânî'nin hayatını ve *Bahrü'l-Mezheb* bağlamında fıkıhçılığını tez konusu olarak belirledik.

Konuyu öneren ve çalışmamızda her daim desteğini yanımda hissettiğim danışman hocam Prof. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ'a teşekkürü ifâ edilmesi gereken bir borç olarak görüyorum. Ayrıca tez savunma jürisinde yer alan Doç. Dr. İhsan AKAY ve Doç. Dr. Mehmet Aziz YAŞAR hocalarım ile ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim ve bugüne kadar yetişmemize emeği geçen bütün hocalarıma da şükranlarımı arz ediyorum.

Recep BEYHAN

Diyarbakır 2025

ÖZET

Abdülvâhid er-Rûyânî'nin hayatı ve *Bahrü'l-Mezheb* adlı eserinin incelendiği bu çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Girişte çalışmanın konusu ve amacı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde h. 5. yüzyılda yaşamış olan Abdülvâhid er-Rûyânî'nin hayatı, ilmi kişiliği talebeleri, hocaları, eserleri ve dönemin siyasi durumu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb* adlı eserinin genel tanıtımı yapılmış, eserdeki şerh yöntemi ve eserin önemli hususiyetleri üzerinde durulmuştur. 14 cilt olarak matbu halde bulunan eser esasen Müzenî'nin el-Muhtasar adlı eserinin şerhi konumundadır. Eseri, mezhep içinde önemli kılan en temel özelliklerinden biri eserde gerek mezhep içi gerekse mezheplerarası ihtilaflara yer verilmiş olmasıdır. Üçüncü bölümde ise *Bahrü'l-Mezheb*'in kaynakları tespit edilmiş ve Şâfiî mezhebindeki önemine dikkat çekilmiştir. Klasik fıkıh eserleri sistematığıne sahip olan eser, her ne kadar Müzenî'nin el-Muhtasar adlı eserinin şerhi olsa da kendi dönemine kadarki neredeyse bütün Şâfiî kaynaklardan özellikle de Mâverdî'nin el-Hâvi'l-Kebîr isimli eserinden istifadeyle kaleme alınmıştır. Gerek eserin muhtevası gerekse yararlandığı kaynaklar dikkate alındığında eser, ansiklopedik bir eser görünümündedir. Tezin sonuç kısmında ise çalışmanın sonucunda varılan bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Şâfiî Mezhebi, Rûyânî, Bahrü'l-Mezheb, Müzenî, el-Muhtasar.

ABSTRACT

This study, which examines the life of Abdulvahid al-Ruyani and his work Bahru'l-Mazheb, consists of an introduction, three chapters and a conclusion.

In the introduction, general information about the subject and purpose of the study is given. In the first part, information is given about the life of Abdulvahid al-Ruyani, who lived in the 5th century, his scientific personality, his students, teachers, works and the political situation of the period. In the second chapter, a general introduction was made to Rûyânî's work called Bahrû'l-Mezheb, and the commentary method and important features of the work were emphasized. The work, which is in printed form in 14 volumes, is essentially a commentary on Muzani's work called al-Muhtasar. One of the most fundamental features of the work that makes it important within the sect is that it includes both intra-sectarian and inter-sectarian conflicts. In the third chapter, the sources of Bahru'l-Mazheb were identified and its importance in the Shafi'i school of thought was emphasized. The work, which has the systematics of classical jurisprudential works, was written by making use of almost all Shafi'i sources up to its time, especially Mawardi's al-Hawi'l-Kabir, although it is a commentary on Muzani's al-Mukhtasar. Considering both the content of the work and the sources it uses, the work appears to be an encyclopedic work. In the conclusion part of the thesis, the findings of the study were evaluated.

Keywords:

Fiqh, Shafi'i School, Ruyani, Bahru'l-Madhab, Muzani, al-Mukhtasar.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
ABDÜLVÂHÎD B. İSMÂİL ER-RÛYÂNÎ’NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	2
1.1. Rûyânî’nin Hayatı	2
1.1.1. Rûyânî’nin İsmi, Nesebi ve Doğumu.....	2
1.1.2. Rûyânî’nin Ailesi	2
1.1.3. Rûyânî’nin Tahsil Süreci-Hocaları ve Öğrencileri.....	3
1.1.4. Rûyânî’nin İlmi Konumu	9
1.2. Eserleri	12
1.3. Dönemin Siyâsi Durumu	14
1.4. Dönemin Fikhî Durumu	14
1.5. Vefatı.....	16
İKİNCİ BÖLÜM	17
BAHRÛ’L-MEZHEB’İN MUHTEVASI VE ABDÜLVÂHÎD er-RÛYÂNÎ’NİN ŞERH YÖNTEMİ	17
2.1. Bahrü’l-Mezheb’e Dair Genel Bilgiler	17
2.1.1. Bahrü’l-Mezheb’in Metni	17

2.1.2. Bahrü'l-Mezheb'in Tahkikleri	18
2.1.2.1. Ahmed İzzû İnâye ed-Dımaşkî'nin Tahkikli Baskı.....	18
2.1.2.2. Târik Fethî es-Seyyid'in Tahkikli Baskı	18
2.1.2.3. İki Tahkikin Mukayese ve Değerlendirilmesi	19
2.1.3. Eserin Yazıldığı Tarih	20
2.1.4. Eserin Telif Edilme Amacı.....	20
2.1.5. Eserin İsmi ve Müellife Nisbeti	20
2.1.6. Âlimlerin Bahrü'l-Mezheb Hakkındaki Görüşleri	21
2.1.7. Bahrü'l-Mezhebin Muhtevası	22
2.1.8. Konuların Tasnifi	24
2.1.9. Üslubu ve Dili	25
2.2. Rûyânî'nin Bahrü'l-Mezheb'deki Şerh Yöntemi.....	25
2.2.1. Rûyânî'nin Bahrü'l-Mezheb'deki Kavramlara Yaklaşımı.....	26
2.2.1.1. Başlıklarda Geçen Kavramları Açıklaması	26
2.2.1.2. Kavramları Açıklamada Arapça Şiirleri Kullanması	27
2.2.1.3. Kavramların Tesmiyesini Açıklaması	27
2.2.2. Konuları Açıklama Metodu.....	28
2.2.2.1. Soru ve Cevap Yöntemini Kullanması	28
2.2.2.2. Olası İhtimaller Üzerinde Durması	29
2.2.2.3. Gerekçelerde Hikâye Anlatımı	30
2.2.2.4. Konuları Netliğe Kavuşturması.....	31
2.2.3. Fikhî İhtilaflara Yer Vermesi	32
2.2.3.1. Sahâbe ve Tâbiûnun Görüş Farklarına Yer Vermesi.....	33
2.2.3.2. Mezhepler Arası Farklı Görüşlere Değinmesi.....	35
2.2.3.3. Şâfiî Mezhebi'ndeki İhtilafları Açıklaması.....	36

2.2.3.4. İmam Şâfiî'nin Kavlı-i Kadim ve Kavlı-i Cedid Görüşlerine Yer Vermesi	37
2.2.3.5. Irâk ve Horâsân Uleması'nın İctihadlarına Yer Vermesi	38
2.2.4. Nadir Meseleleri İhtiva Etmesi	40
2.2.5. Hükümleri Şer'i Delillere Dayandırması	45
2.2.5.1. Kitab Deliline Dayandırması	45
2.2.5.2. Sünnet Deliline Dayandırması	50
2.2.5.3. İcmâ Deliline Dayandırması	52
2.2.5.4. Kıyas Deliline Dayandırması	53
2.2.6. Rûyânî'nin Bahrü'l-Mezheb'deki Tercih ve Tenkit İfadeleri	55
2.2.6.1. Tercih İfadeleri	55
2.2.6.2. Tenkit İfadeleri	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	61
BAHRÜ'L-MEZHEB'İN KAYNAKLARI VE RÛYÂNÎ'NİN ŞAFİÎ MEZHEBİNDEKİ KONUMU	61
3.1. Bahr'ül Mezheb'in Kaynakları	61
3.1.1. Fıkıh Eserleri	61
3.1.2. Hadis Eserleri	65
3.1.3. Bahrü'l-Mezheb'de Görüşlerine Yer Verilen Fakihler	69
3.2. Rûyânî'nin Şâfiî Mezhebindeki Konumu	81
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	90

KISALTMALAR

B.	Bin / İbn
Bkz.	Bakınız
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
Hz.	Hazreti
Ö.	Ölüm
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	Tarihsiz
thk.	Tahkik
yy.	Yüzyıl
b.y.	Basım Yeri Yok
M.Ü.	Marmara Üniversitesi

GİRİŞ

Tez çalışmamızın konusu, döneminin Şâfiî'si şeklinde şöhret bulan Ebü'l-Mehâsin Fahrülslâm Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî'nin hayatı (ö. 502/1108) ve muhalled eseri *Bahrü'l-Mezheb* bağlamında fikhçiliğidir.

Tez konusunun amacı, ülkemizde bugüne kadar lisansüstü müstakil bir çalışmaya konu olmaması sebebiyle Abdülvâhid er-Rûyânî'nin hayatını ve eserlerini Türk akademiyasına kazandırmaktır. Döneminin İmam Şâfiî'si lakabıyla bilinen Abdülvâhid er-Rûyânî, tespit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizde çok fazla müstakil çalışmaya konu olmamıştır. Konuyla ilgili olarak iki çalışma bulunmaktadır. Bunlar; TDV İslam Ansiklopedisindeki “Rûyânî maddesi” ile Mehmet Aziz Yaşar tarafından kaleme alınan “Rûyânî ve Bahrü'l-Mezheb Adlı Eseri” başlıklı makalesidir.

Çalışmanın temel kaynağını Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb* adlı eseri oluşturmaktadır. Bununla birlikte meşhur tabakat kitapları olan Zehebî'nin *Siyeru A'lâm'in-Nübelâ'sı*, Tâceddîn es-Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ'sı* ve İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân* gibi eserler de araştırmada başvurulan eserler kapsamındadır. Ayrıca eserin Müzenî'nin *el-Muhtasar* adlı eserinin şerhi olması ve eserin yazımı esnasında pek çok Şâfiî kaynaktan istifade edilmesi sebebiyle bu eserlere de çalışmada yer verilmiştir.

Tez, bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Rûyânî'nin hayatı ve eserleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde, *Bahrü'l-Mezheb*'in muhtevası ve Rûyânî'nin eserde takip ettiği metot incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, *Bahrü'l-Mezheb*'in kaynakları ve Rûyânî'nin Şâfiî mezhebindeki konumu ele alınmıştır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular Sonuç kısmında ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLVÂHÎD B. İSMÂİL ER-RÛYÂNÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. RÛYÂNÎ'NİN HAYATI

1.1.1. Rûyânî'nin İsmi, Nesebi ve Doğumu

Tam adı Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed b. Muhammed el-Kâdî eş-Şâfîî et-Taberî er-Rûyânî'dir. Künyesi Ebü'l-Mehâsin, lakabı ise Fahrü'l-islâm'dır.¹

415/1024 yılında, Zilhicce ayının 15'inde Rûyân'da doğmuştur.² Rûyân, günümüzde İran'da Gilân, Mâzenderan ve Gülistân eyaletlerini içine alan Taberistân bölgesinin önemli şehirlerinden olup, Mazenderan eyaletine bağlıdır. Bu münasebetle kendisi, er-Rûyânî lakabıyla meşhur olmuştur. Bazı kaynaklarda kendisinin, Mâzenderan eyaletinin bir diğer şehri olan Âmul'de doğduğu söylenilir.³

1.1.2. Rûyânî'nin Ailesi

Rûyânî'nin babası, döneminde Şâfîî mezhebinin fıkhıdaki önemli isimlerinden İsmâil b. Ahmed b. Muhammed er-Rûyânî'dir. Dedesi, Şâfîî mezhebinin ileri gelen âlimlerinden, büyük imam olarak anılan Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî'dir. Cürcâniyât kitabının sahibi olup, kâdî'l-kudât ve kâdılık görevlerini üstlenmişti. Ayrıca Horâsân'da Şâfîî mezhebinin önderliğini yapan büyük âlim Kaffâl el-Mervezî'nin de talebesi idi. Hicri 450 yılında vefat etti. Kardeşi Ebü'l-Müslim Muhammed b. İsmâil onun muâsırı olup, hadis ravîsi ve fakih idi. Rûyânî'nin oğlu Hamd b. Abdülvâhid b. İsmâil b. Muhammed, Rûyânî'den hadis dinleyip fıkıh ihtisasını yaptı.⁴ Rûyânî'nin amcasının oğlu da meşhur kâdıllardan Âmul kadısı Şüreyh b. Abdülkerimdir.⁵

¹ Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1981), 19/260; Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebi Bekr b. Hallikân el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ ev esbetehü'l-a'yân* (Beyrut: Dâru's-sadr, 1978), 3/198-199.

² Ali Bakkal, "Rûyânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/275.

³ Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/261.

⁴ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Hicr, 1992), 7/82.

⁵ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 7/194.

1.1.3. Rûyânî'nin Tahsil Süreci-Hocaları ve Öğrencileri

Rûyânî gibi büyük bir fakihin yetişmesinde etkili olan en önemli faktörlerden biri kuşkusuz ilme ve âlimlere değer veren, ilim ehli bir aileye sahip olmasıdır. Babası, henüz küçük yaşlarda iken Rûyânî'yi ilim tahsiline yöneltmiştir. Rûyânî çok küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberlemiş ve Arapça'yı öğrenmiştir. Babası, amcası ve dedesinden bir müddet ilim tahsil ettikten sonra, dönemin meşhur ilim merkezleri olan Nisâbûr, Buhârâ, Gazne, Merv, Meyyâfarikîn (Silvan) ve Kazvîn gibi birçok memlekete ilmi seyahatlerde bulunarak, buralardaki medrselerde ilim tahsil etmiştir.⁶ Bu çerçevede, Tus'ta Muhammed b. Abdurrahman et-Taberî'den, Âmul'de Abdullah b. Cafer el-Habbâzî'den, Sâriye'de, İbrâhîm es-Serevî'den, Nisâbûr'da hadis ilmini Abdülğâfir el-Fârisî'den, Merv'de Muhammed b. Abdülazîz el-Kantârî ve Nâsır el-Mervezî'den, Meyyâfarikîn'de fıkıh ilmini Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî'den, Kazvîn'de İbrâhîm b. Hümeyr el-İclî, Muhammed b. Zeytâre, Nasr b. Abdülcebbâr el-Kurrâî ve Hibetullâh b. Zadân el-Kazvînî'den hadis tedvin ilmini ve Buhârâ'da Mansûr b. Ali et-Tirmizî ve Abdüssamed el-Buhârî'den ders almıştır.⁷ Rûyânî'nin yetişmesinde yukarıda zikrettiğimiz dönemin önde gelen âlimleri dışında da başka hocalardan da ders almıştır. Bunlar arasında şu meşhur isimleri de zikretmek mümkündür;

1. Dedesi, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî (ö.450): Kâdi'l-kudât ve kâdılık vazifelerini üstlenmiş, *Cürcâniyât* kitabının yazarı ve Şâfiî fakih Kaffâl el-Mervezî'nin talebesi idi. Rûyânî birçok yerde dedesinden nakillerde bulunmuştur.⁸

2. Babası, İsmâîl b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî: Rûyânî babasından fıkıh okumuş ve nakillerde bulunmuştur. İbn Salâh, Rûyânî'nin babasından yapmış olduğu bir nakli şu şekilde aktarmıştır; Seferde teyemmüm yapıp, namaz esnasında suyu bulan kişinin durumu hakkında babam şöyle demiştir: Tek bir selam verir. Çünkü birinci selamdan sonra zaten abdestsiz hükmüne girmiştir.⁹

⁶ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîyyeti'l-kübrâ*, 7/194.

⁷ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîyyeti'l-kübrâ*, 7/194.

⁸ Ebü's-Sıdk Takiyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkı, *Tabakâtü's-Şafîyye* (Beyrut: Âlemü'l-Kütub, 1987), 1/223; Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîyyeti'l-kübrâ*, 4/77.

⁹ Ebü Amr Takiyüddîn Osmân b. Selaheddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şafîyye* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1992), 1/428.

3. Ebü'l-Feth Nâsır b. Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ömerî el-Kureşî el-Mervezî, (ö.444): Hz. Ömer'in soyundandır. Merv'de el-Kaffâl, Nîsâbûr'da ez-Ziyâdî gibi fakihlerden fıkıh almıştır. Zehebî, kendisinin önde gelen imamlardan olduğunu belirtmiştir. İmam Rafîî birçok konuda kendisinden nakillerde bulunmuştur.¹⁰

4. Muhammed b. Beyân b. Muhammed el-Kâzerûnî (ö.455): Amid-Meyyâfarikîn¹¹ (Diyarbakır/Silvan)'da ikamet etmiştir. Fıkıh ilmini tahsil etmek için kendisine çok uzak yerlerden öğrenciler gelmiştir. Abdülvâhid er-Rûyânî'nin en önemli hocalarındandır. Rûyânî, kendisinden Meyyâfarikîn'de fıkıh ilmini almıştır. Fıkıh alanında *el-İbâne* adında bir kitap telif etmiştir.¹²

5. Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Mûsâ es-Serevî: H.360 yılında Sâriye'de doğmuştur. Ebû Hafs el-Kettânî, Ebû Tâhir el-Mûlahhasî ve Ebû Hâmid gibi döneminin önde gelen muhaddis ve fakihlerinden ders almıştır. Fetva ve tedris faaliyetlerinde bulunmuştur. H.458'de vefat edinceye kadar, Sâriye'de on beş yıl kâdılık yapmıştır.¹³

6. Ebü'l-Hüseyin Abdülğafir b. Muhammed b. Abdülğafir el-Fârisî en-Nîsâbûrî: H.352 yılında doğmuştur. *Sahih-i Müslim*'in ravilerindedir. Torunu Abdülğafir b. İsmâîl, kendisinin sikâ olduğunu aktarmıştır. Rûyânî kendisinden hadis dinlemiştir. 5 Şevval 448 yılında 96 yaşında Nîsâbûr'da vefat etmiştir.¹⁴

7. Ebû Osmân İsmâîl b. Abdurrahman b. Ahmed es-Sâbûnî en-Nîsâbûrî: Babasının öldürülmesinden sonra henüz dokuz yaşında onun yerine geçmiştir. Çok zeki ve itaatkâr olan Sâbûnî'ye pek çok kişi iyilikle tanıklık etmiş, yaklaşık yirmi yıl Nîsâbûr'da hutbe irad etmiş, 6 Muharrem 449 yılında vefat etmiş ve kendi medresesine defnedilmiştir.¹⁵

¹⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şafîyye*, 1/236-237.

¹¹ Meyyâfarikîn, günümüzde Diyarbakır'ın ilçelerinden biri olan Silvan'ın eski ismidir. Orta çağ İslâm dünyasının siyaset ve kültür merkezlerinden biri olan Meyyâfarikîn, tarihsel Cezîre coğrafyasının önemli şehirlerinden biridir. Mervânîlere başkentlik etmiş olup bazı tarihsel dönemlerde Amid'den (Diyarbakır) daha gelişmiş bir görünüm arz eden şehir için tarih boyunca kullanılan Martyropolis, Meyyâfarikîn, Mefârikîn, Farkîn ve Silvan gibi çeşitli isimler vardır. Bkz: Meyyafarikin İsmi Üzerine Bir Soruşturma, Mustafa Alican.

¹² Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîyyeti'l-kübrâ*, 4/122; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/171; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şafîyye*, 1/233.

¹³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/147; Ebû Saîd Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 2000), 6/80.

¹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/19-21.

¹⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/14.

8. Ebü'l-Hafs Ömer b. Ahmed b. Ömer b. Mesrûr en-Nîsâbüri el-Mâverdi: İsmâil b. Nüceyd, Bişr b. Ahmed el-İsferânî, Ebû Sehl b. Süleymân es-Sa'lûkî gibi muhaddislerden hadis dinlemiştir. Ubeydullah b. Ebi'l-Kâsım el-Kuşayrî, Hibetullâh b. Sehl es-Seyyidî ve Temim b. Ebû Sa'd el-Cürcânî gibi âlimler kendisinden hadis dinlemiştir. Âlimler ondan hayır dua istemişlerdir. H. 448 yılında Zilkâde ayında 90 yaşındayken vefat etmiştir.¹⁶

9. Ebû Amr Muhammed b. Abdülaziz b. Ahmed el-Kantârî.¹⁷

10. Ebü'n-Nasr Abdullah b. İsmâil b. Abdürrahman as-Sâbüni en-Nîsâbüri.¹⁸

11. Ebû Ğanem Ahmed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Mehdî el-Mervezî el-Kurâ'i: Merv'de hadis ravîsidir. Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Hüseyin en-Nadrî'den en son hadis rivayet eden ravîdir. Muhammed b. Hüseyin el-Haddâdî ve başkalarından hadis rivayet etmiş, Rûyânî ve Mansur b. Sem'ânî gibi bazıları da kendisinden hadis dinlemiştir. H. 444 yılında vefat etmiştir.¹⁹

12. Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Hümeymâh en-Nîsâbüri er-Ramûşî: H. 404 yılında doğmuştur. Nîsâbüri, Mekke, Irâk, Şam ve Herat'ta hadis dinlemiştir. Nahiv ilmine özel ilgisi vardı.²⁰ Yaşlı ilerlediğinde Kıraât ve ulûm'ul-Kuran'da öne çıkmıştır. Döneminin önde gelen âlimlerinden olması hasebiyle, Nîsâbüri'de inşa edilen medresede ders vermesi için Nizamülmülk kendisiyle irtibata geçmiş ve 489 yılının Cemâziyevvel ayında vefat edinceye kadar birçok öğrenciye ders ve icâzet vermiştir.²¹

13. Ebû Muhammed Abdullah b. Câ'fer el-Habbâzî: Taberistân diyarından bir âlim olup, Muâfa el-Cerîrî, Nasr b. Ahmed el-Müreccâ ve Abdülvehhâb el-Kilâbî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş, Ebu'l-Mehâsin er-Rûyânî ve Bündâr b. Ömer er-Rûyânî gibi Taberistân bölgesindeki âlimler kendisinden hadis rivayet etmiştir.²²

¹⁶ Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 37/291.

¹⁷ Ebu'l-Vefa Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevahîrü'l-müdiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye* (Hind: Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1914), 2/83; Bakkal, "Rûyânî", 35/275.

¹⁸ Zehbî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 30/45-46.

¹⁹ Zehbî, *Siyeru'l-âlemi'n-nübelâ*, 17/607.

²⁰ Zehbî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 33/317; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1/144.

²¹ Ebû İshâk Takiyüddîn İbrahîm b. Muhammed es-Sırfînî, *el-Müntehab min kitâbi es-Siyâk li Târîhi Nîsâbüri* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1993), 66.

²² Zehbî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 29/503.

14. Ebu'l-Berekât Zafer b. Nûh b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Kâsım b. el-Hakem el-Kazvînî: Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer b. Zadân ve Ebû'l-Feth er-Raşûdî'den hadis dinlemiştir. Rûyânî, Rey'de kendisinden hadis dinleyerek rivayet etmiştir.²³

15. Ebû İshâk İbrâhîm b. Hümeyr b. el-Hasan b. Hümeyr el- Âclî el-Hayâricî: Hadis rivayeti için çok fazla rihle yapmış, Ebû'l-Heyssem el-Keşmihni'den *Sahih-i Buhâri*'yi, Ebû Bekir el-Mükrî'den Hasan b. Ali el-Hülvânî'nin *es-Süneni*'ni dinlemiştir. Ebû'l-Mehâsin er-Rûyânî ve başkaları kendisinden hadis rivayet etmiştir.²⁴

Abdülvâhid er-Rûyânî gerek yapmış olduğu ilim yolculuklarında gerekse ikamet ettiği muhitlerde pekçok öğrenciye ders vermiştir. Meşhur öğrencileri arasında şu isimleri zikretmek mümkündür;

1. Ebû'l-Kâsım Zâhir b. Tâhir eş-Şehhâmî en-Nîsâbûrî (ö. 533/1138)²⁵: Muhaddis olup hadis rivayetine çok dikkat eden ve bu amaçla farklı şehirlere rihle yapmış bir âlimdir.²⁶

2. Ebû Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed b. Silefe es-Silefî (ö. 576/1180)²⁷: Döneminin en önde gelen muhaddislerden kabul edilmiştir. Hadis derslerinde son derece titiz olan es-Silefî rivayete göre bir keresinde dönemin halifesi Selahaddîn Eyyûbî'nin hadis dersinde kardeşiyle konuştuğunu görünce müdahale ederek, bunun uygun bir davranış olmadığı hususunda kendisini uyarmıştır.²⁸

3. Ebû'l-Kâsım Kıvâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî (ö. 535/1141)²⁹: Vaktinin çoğunu hadis okutmakla geçiren et-Teymî, yaşadığı dönemde selef akîdesi çizgisinde olanların azalmasından dolayı bu alanda muhaliflere reddiyeler telif etmiştir.³⁰

²³ Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim er-Râfî el-Kazvînî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn* (b.y.: Dâru'l-kütubi'l-İlmiyye, 1987), 3/87.

²⁴ Râfî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, 2/109.

²⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/261.

²⁶ Halit Özkan, "Zâhir b. Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/91-92.

²⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/261.

²⁸ Mehmet Efendioğlu "Silefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/198/200.

²⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/261.

³⁰ M.Yaşar Kandemir, "Teymî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/54/56.

4. Ebû Reşid İsmâîl b. Ğanem b. Hâlid el-İsfahânî (ö. 571).³¹

5. Ebü'l-Fütûh, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Muhammed et-Tâî el-Hemedânî: (475/1082) yılında Hemedân'da doğmuştur. Hadis ve fıkıh âlimi olan Ebü'l-Fütûh, çeşitli memleketlerde ilim tahsil etmiş ve (555/1160) yılında Hemedân'da vefât etmiştir³².

7. Ma'mer b. Abdülvâhid b. Recâ b. Abdülvâhid b. Muhammed b. Fâhir el-İsfahânî (ö. 564): Hadis hafızı olup, Abdülvâhid er-Rûyânî'den hadis dinlemiştir.³³

8. Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Fûşencî: Mütedeyyin bir zat olup, Ebû Bekir eş-Şâşî ve Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî'nin yanında fıkıh okumuştur. H. 543'te Nîsâbûr'da vefat etmiş.

9. Ebü'l-Fevâris Hibetullâh b. Sa'd b. Tâhir et-Taberî: Rûyânî'nin torunu olup, h.470 yılında doğmuştur. Rûyânî ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Âmul'deki Nizamiye Medresesinde ders vermiş, h.547 yılında vefat etmiştir.³⁴

10. Sıddık b. Ahmed b. Yusuf ed-Dinûrî: Abdülvâhid er-Rûyanî'den hadis dinlemiştir.³⁵

11. Sadık b. Sıddık b. Ahmed b. Yusuf ed-Dinûrî el-Kazvînî: Babasından sonra kendisi de Kazvîn'de kalmaya devam etmiştir. H. 494 yılında Ebü'l-Mehâsin'in derlediği 40 hadisi ve bir diğer kitabını kendisinden dinlemiştir. H. 499 yılında ise Şâfîî âlim, İbn Dâvûd'tan hadis dinlemiştir.³⁶

12. Ebû Muhammed Zübeyr b. Muhammed b. Ahmed el-Cerkûhî el-Medînî: Rûyânî ve başkalarından hadis dinlemiş bir şahsiyettir. Muhaddis ve tarihçi olan Sem'âni, el-Cerkûhî'den Ebül-Ferec Sabit b. Muhammed tarzında bir sayfa kadar hadis dinlediğini aktarmıştır.³⁷

13. Muhammed b. Abdülbâkî b. Abdülcebbâr el-Cürcânî.³⁸

³¹ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-kübrâ*, 7/195; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/261.

³² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/261.

³³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/485.

³⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 37/291.

³⁵ Râfîî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, 3/88.

³⁶ Râfîî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, 3/87.

³⁷ Râfîî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, 1/293.

³⁸ Bakkal, "Rûyânî", 35/275; Râfîî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, 1/312.

15. İbrâhim b. Ali el-Mevsîlî.³⁹
16. Ebû Sa'd Süleyman b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Kassârî.⁴⁰
17. Hamd b. Abdülvâhid b. Ali et-Taberistânî: Rûyânî'den hadis dinlemiştir. H.475 yılında arefe günü doğmuş ve h.530 yılında vefat etmiştir.⁴¹
18. Ebü'l-Muzaffer el-Hâcib el-Bağdâdî el-Merâtibî: Ebü'l Mehâsin er-Rûyânî ve başkalarından hadis rivayet edip, H. 551 yılında altmış beş yaşında vefat etmiştir.⁴²
19. Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Şâhfirûz el-Lârîzî: Rûyânî ve döneminin birçok muhaddisinden hadis rivayet etmiştir.⁴³
20. Zarîfe bint Ebi'l-Hasen b. Ebi'l-Kâsım Ümmü Muhammed et-Taberîyye: Âlime, müttaki ve salih bir kadın olan Zarîfe bint Ebi'l-Hasen, Ebü'l Mehâsin er-Rûyânî'den hadis rivayet etmiş, H.548'de vefat etmiştir.⁴⁴
21. Ebü'l-Hasen ez-Zâhid Ali b. Ebi'l-Kâsım b. Ebî Zur'â et-Taberî: Kendi memleketi olan Âmul'de Rûyânî'den hadis rivayet etmiştir. H.529'da hac ve umreden sonra vefat etmiştir.
22. Ebü'l-Hasan Kâfûr b. Abdullah es-Sûrî: Birçok hadis kitabına hâkim olup, Âmul'de Rûyânî'den hadis rivayet etmiş, h.521'in Receb ayında vefat etmiştir.⁴⁵
23. Ebû Sa'd Abdurrahman b. Abdullah b. Abdurrahman el-Husayrî er-Râzî: Rûyânî ve diğerlerinden hadis rivayetlerinde bulunmuş ve h.546'da vefat etmiştir.
24. Ebü'l-Kâsım Hâşim b. Ali b. İshâk b. Kâsım el-Ebîverdî: Fakih ve âlim olan Ebîverdî, Âmul'de Rûyânî'den ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. h. 522'de vefat etmiştir.⁴⁶

³⁹ Bakkal, "Rûyânî", 35/275.

⁴⁰ Bakkal, "Rûyânî", 35/275.

⁴¹ Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* (Bağdâd: Riâsetu dîvânî'l-evkâf, 1975),1/251-252

⁴² Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 38/45.

⁴³ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîyyeti'l-kübrâ*, 6/157.

⁴⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 37/306.

⁴⁵ Ebu'l-Kâsım Ali b. El-Hasen b. Hibetillah b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dîmaşkî eş-Şâfî, *Târîhu medîneti Dîmaşk* (Beyrut: Dâru'l-fikir, 1995), 50/7.

⁴⁶ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafîyyeti'l-kübrâ*, 7/323.

25. Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Ahmed b. Abdülkadir b. Muhammed b. Yusuf el-Yusûfî el- Bağdâdî: Rûyânî ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. h. 537'de Hicâz'dan Bağdât'a deniz yoluyla yolculuk yaparken boğulmuştur.⁴⁷

26. Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Ebi'n-Nasr b. Ömer (ö.545): İlmiyle çokça amel eden, çokça namaz kılan muttakî bir zat olup, Rûyânî ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir.⁴⁸

27. Ebû Ali es-Seyyid Hüseyin b. Muhammed b. Hasan et-Taberî (ö.549): Ebü'l-Mehâsin Abdülvâhid er-Rûyânî ve başkalarından hadis rivayet eder ve devamlı yazıya geçirmelerini talep edermiş.⁴⁹

28. Ebû Dâvûd Süleyman b. Firûz el-Hayyât ez-Zâhid el-Abşerî (ö.566): Muhammed b. Abdüsselam el-Ensârî ve Ebü'l-Hasan b. es-Savvâf ve başkalarından hadis rivayet etmiş ve Rûyânî'den de icazet almıştır. İbn Neccâr, kendisinin salih, dindar, sadece kendi elinin emeğini yiyen ve mescidinden de çıkmayan biri olduğunu aktarmıştır.⁵⁰

29. Ebü'l-Ferec Mücellî b. el-Fazl b. Hisn b. Ebû Ya'lâ el-Cühenî el-Mevsîlî: Nisâbûr'da Ebû Ali el-Haşnavî ve Rûyanî'den hadis rivayet etmiştir.⁵¹

1.1.4. Rûyânî'nin İlmi Konumu

Döneminin meşhur ilim beldelerinde ismi anılan ve meşhur olan Rûyânî, çok yönlü bir ilim anlayışı ile özellikle fıkıh alanında Şâfiî mezhebine bağlı kalarak kök salmıştır. Öyleki bazı rivayetlerde yer aldığına göre Rûyânî'nin şayet “Şâfiî mezhebindeki kitaplar yansa ben onları ezberimden yazabilirim” dediği nakledilmektedir.⁵² Tâceddîn es-Sübki'nin belirttiğine göre buradaki kitaplardan maksat sadece İmam Şâfiî'nin kitapları değil, aynı zamanda Şâfiî mezhebindeki diğer müctehidlerin kitaplarıdır.⁵³ Bu ifade, Rûyânî'nin fıkıh ilmine olan hâkimiyetini ve fıkıh birikimini göstermesi açısından dikkate değerdir.

⁴⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 36/444.

⁴⁸ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 7/189.

⁴⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 37/359.

⁵⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 39/245-246.

⁵¹ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 57/49.

⁵² Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 7/194.

⁵³ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 7/194.

Rûyânî, Şâfiî mezhebine olan hâkimiyetiyle herkesin sevgi ve saygısını kazanmış, başta Nizâmülmülk olmak üzere devrin birçok yönetici, âlim ve müctehidlerinin teveccüh ve hürmetlerini kazanmıştır.⁵⁴

Rûyânî, ilim için yapmış olduğu yolculukları tamamlayınca Rey şehrinde belirli bir süre ikamet ederek burada ders vermiştir. Sonrasında ise Rey'den İsfahân'a geçerek buradaki medreselerde ders vermeye devam etmiştir.⁵⁵

Daha sonra Taberîstân kadılığına tayin edilmiş ve buradaki Nizamiye Medresesi'nin baş müderrisliğini yapmıştır. Taberîstân'daki bu Nizamiye Medresesi'nde, Ebü'l-Fevâris Hibetullâh b. Sa'd ve Abdülkerîm eş-Şalûsî de müderrislik yapmıştır.⁵⁶

Sonra Âmul'e geçerek burada bir medrese inşâ etmiş ve bu medresenin müderrisliğini yürütmüştür.⁵⁷

İmam Rûyânî fıkıhta olan ilmi derinliği ile hem yaşadığı dönemde iz bırakmış ve muâsırı olan âlimlerin teveccühünü kazanmış, hem de kendisinden sonra gelen birçok ilim ehlinin övgülerine mazhar olmuştur. Kaynaklarda Rûyânî hakkında yapılan bir takım övgü dolu değerlendirmeleri şu şekilde özetlemek mümkündür;

a) Şâfiî fakih ve biyografi yazarı Tâceddin es-Sübki'nin değerlendirmesine göre; Rûyânî, yaşadığı bölgede çok kapsamlı bir şöhrete sahip olan, Şâfiî mezhebini hıfz ettiği ifade edilen hatta Şâfiî kitapları yansa kendisinin onları ezberinden tekrar yazacağı kadar mezhebe vukufiyeti olan bir âlimdir. Tâceddîn es-Sübki, "Şâfiî kitaplarından maksat sadece İmam Şâfiî'nin yazdığı kitaplar değil, ayrıca Şâfiî mezhebinin diğer âlimlerinin yazdığı kitaplarda buna dâhildir" diyerek fıkha olan hâkimiyetine işaret etmiştir.⁵⁸

b) Şâfiî fakih ve tarihçi İbn Kâdî Şühbe'nin değerlendirmesine göre; Sultanlar, yöneticiler ve insanlar arasında itibarı, saygınlığı ve söz geçerliliği olan bir âlimdir.⁵⁹

⁵⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/198-199.

⁵⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/198-199.

⁵⁶ Bakkal, "Rûyânî", 35/275.

⁵⁷ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 7/195.

⁵⁸ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 7/194.

⁵⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 1/287.

c) Hadis hâfızı, tarihçi ve kıraât âlimi Zehebî'nin değerlendirmesine göre; Çok nâzik, alçakgönüllü ve fıkhıta otorite kabul edilen bir âlimdir.⁶⁰

d) el-Umad Muhammed b. Ebû Sa'd'a göre; Rûyânî, döneminin İmam Şâfiî'sidir.⁶¹

e) Tarihçi ve Şâir İbn Hallikân'a göre; Usul, hilaf ve mezhepte döneminin en önde gelen âlimlerindendir. Ahlakî ve ilmî konumundan dolayı Nizamülmülk kendisine pek hürmet etmiştir.⁶²

f) Tarihçi, Arap dili ve edebiyatı âlimi es-Safedî'ye göre; Fahrülislâm, Kâdî ve seçkin imamlardan birisidir.⁶³

g) Şâfiî fakih ve tarihçi el-Kazvîni'ye göre; Rûyânî, müteâhhirin âlimlerin büyüklerindendir. Fıkhıta birçok faydalı kitap tasnif etmiştir.⁶⁴

h) Tarihçi ve hadis hâfızı Sem'ânî'ye göre; imamların ve âlimlerin dil ve edebiyat bakımından önde gelenidir. Taberistân bölgesinde çokça tanınan, herkesçe kabul edilen, Şâfiî mezhebine sıkı bir şekilde bağlı olan ve kendisine gelenlere karşı ikram sahibi biridir.⁶⁵

i) Tarihçi ve mutasavvıf el-Yafî'ye göre; döneminin büyük âlimlerinden olup, usul, fûrû ve hilaf ilimlerinde Şâfiî mezhebinin şeyhi kabul edilmiştir. Birçok değerli ve faydalı eser telif etmiştir.⁶⁶

j) Şâfiî fakih, müfessir, muhaddis ve tarihçi İbn Kesîr'e göre; genelde İslam ümmetinin, özelde ise Şâfiî mezhebinin önemli simalarındandır. Döneminin Şâfiî'si kabul edilip, yaşadığı bölgede insanlar tarafından tanınmış, kabul edilmiş ve usul, fûrû ve hilaf alanlarında birçok eser telif etmiştir.⁶⁷

⁶⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/262.

⁶¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 35/64.

⁶² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/198; Mehmet Aziz Yaşar, "Rûyânî ve Bahru'l-Mezheb Adlı Eseri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Aralık 2021), 184.

⁶³ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 19/267.

⁶⁴ Râfiî, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn*, 3/274.

⁶⁵ Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Hind: Dâiretü'l-meârifî'l-osmâniyye, 1962),6/198.

⁶⁶ Ebû Muhammed Afifüddîn Abdullah b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fi marifeti havâdisi'z-zamân* (Beyrut: Dâru'l-kütubi'l-ilmîyye, 1997),3/131.

⁶⁷ Ebu'l-Fidâ İmâmüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr ed-Dımaşkî, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfiîyyîn* (Kâhire: Mektebetü's-sikâfeti'd-diniyye, 1993), 523.

j) Tarihçi, âlim ve meşhur vâiz Sıbt İbnü'l-Cevzî'ye göre; Şâfiî mezhebinde tefakkuh etmiş bir âlimdir. Âşûre günü Âmulde şehid edilmiştir.⁶⁸

k) Hadis hâfızı, kıraât âlimi ve tarihçi İbn Esîr'e göre; Şâfiî fakih ve Şâfiî mezhebine hâkim birisidir. “Şayet Şâfiî mezhebinin kitapları yansa ben onları kendi kalbimden yine yazabilirim” demiştir.⁶⁹

1.2. ESERLERİ

Daha ziyade fıkıh alanında derinleşen ve birçok muhaddisten hadis rivayet eden Rûyânî'nin eserleri ağırlıklı olarak fıkıh ve hadis üzerinedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda zikri geçen eserleri şunlardır;

1. *Bahrü'l-Mezheb fi fûrû'i mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*: Bu eser Rûyânî'nin en meşhur eseridir. Nitekim literatürde de genellikle “*Sahibü'l-Bahr*” olarak geçer. İkinci bölümde eser ile ilgili ayrıntılara yer vereceğimiz için burada sadece kısaca tanıtmakla iktifa edeceğiz. Şâfiî mezhebinin en hacimli kitaplarından biri olarak kabul edilen bu eserde, Rûyânî, Irâk ve Horasân ulemâsının ictheadlarına ve İmam Şâfiî'nin *el-Ümm* ile Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* adlı eserlerine dayanmıştır. Mâverdî'nin *el-Hâvî*'si ile yapılan bir karşılaştırmada düzen ve tertip bakımından *el-Hâvî*'nin daha üstün olduğu kabul edilmişse de *Bahrü'l-Mezheb*'in *el-Hâvî*'deki bilgilerin yanında başka pek çok ayrıntıyı kapsadığı belirtilmiştir. Şâfiî mezhebine ait görüşlerin yanında diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmesi, esere mezheplerarası mukayeseli bir fıkıh kitabı niteliğini kazandırmıştır. Nâdir meseleleri ihtiva etmesi bakımından dikkat çeken eser hakkında, “Bahr'dan ne kadar nakilde bulunursan bulun sakıncası yoktur” sözü meşhur olmuştur. Birçok yazma nüshası bulunan *Bahrü'l-Mezheb*, Ahmed İzzû İnâye ed-Dımaşkî tarafından on dört cilt halinde yayınlanmıştır.⁷⁰

2. *Hilyetü'l-Mü'min ve İhtiyaru'l-Mûkin*: Bu kitap Şâfiî mezhebinde, fûrû fıkıh alanında telif edilmiştir. Tek bir cilttir. Rûyânî bu eserinde *Bahrü'l-Mezheb*'de izlediği metodun aksine nakille iktifa etmeyip icthead ve tercihe dayanmıştır. Eserin

⁶⁸ Ebu'l-Muzaffer Şemsüddîn Yusuf b. Kızıoğlu et-Türkî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân* (Sûriye: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 2013), 20/31.

⁶⁹ Ebu'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih* (Beyrut: Dârü'l-Kütubi'l-Arabî, 1997), 8/576.

⁷⁰ Bakkal, “Rûyânî”, 35/275.

önemli özelliklerinden biri de birçok meselede Mâlikî mezhebinin görüşlerinin tercih edilmesidir.⁷¹

3. el-Fürûk: Fürû fikha dair bir eserdir.⁷²

4. Menâsîsü'l-Îmâm eş-Şâfiî: Bu eser birçok tabakat kitabında “Menâsîsü's-Şâfiîyye” adıyla da zikredilmiştir.⁷³

5. Hakikatü'l-Kavleyn (Kitâbü'l-Kavleyn ve'l-Vecheyn): İki ciltten oluşan, Şâfiî mezhebinin furû'u'na dair fikhî meseleleri ele alan bir eserdir.⁷⁴

6. el-Kâfi fi'l-Fürû: Yine Şâfiî mezhebinin fürû fikhıyla ilgili meseleleri ihtiva eden bir eserdir.⁷⁵

7. el-Mübtedî: Bazı nüshalarda “el-Mübteda” şeklinde de geçmektedir. Kitap bir ciltten oluşmakta ve müellifin “Hilyetü'l-Mü'min ve İhtiyaru'l-Mûkin” eserinden daha kısadır.⁷⁶

8. et-Tahbîr: Mezhebin fürû fikhına dair bir eserdir.⁷⁷

9. et-Tecrîbe: Şâfiî mezhebinin fürû fikhıyla ilgili telif edilmiş bir eserdir.⁷⁸

10. Cem'u'l-Cevâmi⁷⁹

11. et-Tehzîb fi Garîbi'l-Hadîs⁸⁰

⁷¹ Hâcî Halife Kâtip Çelebî Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütub ve'l-fünûn* (Beyrut: Müessesetü't-târîhi'l-arabî-Dâru ihyai't-türâsi'l-arabî, 1941), 1/691; Bakkal, “Rûyânî”, 35/275.

⁷² Bakkal, “Rûyânî”, 35/275; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyyeti'l-kübrâ*, 7/194.

⁷³ Bakkal, “Rûyânî”, 35/275; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyyeti'l-kübrâ*, 7/194; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/198.

⁷⁴ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütub ve'l-fünûn*, 2/1366; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiîyye*, 1/287; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyyeti'l-kübrâ*, 7/195.

⁷⁵ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütub ve'l-fünûn*, 2/1178; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyyeti'l-kübrâ*, 7/195; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiîyye*, 1/287; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfiîyyîn*, 524; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 37/198; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 19/167.

⁷⁶ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütub ve'l-fünûn*, 2/1456; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiîyye*, 1/287; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyyeti'l-kübrâ*, 7/195.

⁷⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütub ve'l-fünûn*, 1/355; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-müsannifîn* (Beyrut: Müessesetü't-târîhi'l-arabî-Dâru ihyai't-türâsi'l-arabî, 1951), 1/634.

⁷⁸ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyyeti'l-kübrâ*, 7/195; Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Daru's-Sadr, 1995), 3/104.

⁷⁹ Râfiî, *et-Tedvin fi Ahbari Kazvin*, 3/274.

⁸⁰ Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-müsannifîn*, 1/634; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütub ve'l-fünûn*, 1/518.

12. *el-Avâli*: Hadis alanında yazılmıştır.⁸¹

13. *el- Arbeîn*: Kendisinin derleyip, okuttuğu kırk hadis kitabıdır.⁸²

14. *eş-Şâfiî*: Fürû fikha dair telif edilmiş bir eserdir.⁸³

1.3. DÖNEMİN SİYÂSİ DURUMU

Rûyânî h. 5. yüzyıl içinde yaşamış bir âlimdir. Ve bu dönem Abbâsî Devleti'nin hilâfetine, Büyük Selçuklu Devleti'nin de kurulduğu bir döneme denk gelmektedir. Rûyânî'nin yaşamış olduğu bölgede de (Taberistân-Mâverâü'n-Nehir) Selçuklular hüküm sürmüştür.

Rûyânî'nin yaşadığı yaklaşık seksen yedi yıllık ömür, dört Abbâsî halifesinin hilafet yıllarına denk gelmektedir. Bunlar; Kâdir-Billah (991-1031), Kâim-Biemrillâh (1031-1075), Muktedî-Biemrillah (1075-1094) ve Müstahzir-Billah (1094-1118)'dir.

Rûyânî'nin ana vatani olan Taberistân, Tuğrul Bey'in emirliğı döneminde Selçuklu hâkimiyeti altına girmiştir. Rûyânî'nin yaşamı, Büyük Selçuklu Devleti'nin beş farklı Sultanı'nın yönetimine denk gelmiştir. Bunlar; Tuğrul Bey (1040-1063), Alparslan (1064-1072), Melikşah (1072-1092), Berkyaruk (1092-1104) ve Muhammed Tapar (1105-1118) dönemleridir.

1.4. DÖNEMİN FIKHÎ DURUMU

Rûyânî'nin yaşadığı dönem, fıkıh tarihiyle ilgili genel kabul gören tasnife göre duraklama dönemine tekabül etmektedir.

Bu dönem, siyasi istikrarsızlıkların hüküm sürmesinden fıkıhın önceki dönemlere göre canlılığını nispeten kaybettiğı bir dönemdir. Dönemin siyasi olarak iç karışıklıklarla dolu olması başta fıkıh olmak üzere bütün ilimlerin gelişimine olumsuz anlamda nispeten etki etmiştir. Fukahanın siyasi otoritenin desteğini önceki

⁸¹ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, (Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ-Dâru ihyai't-türâsi'l arabî, ts), 6/206; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-müsannifin*, 1/634.

⁸² Râfiî, *et-Tedvin fi ahbâri Kazvîn*, 3/87.

⁸³ Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/104.

dönemlerle mukayese edildiğinde nispeten daha az alması başta içtihat olmak üzere fikhın diğer müesseselerine de etki etmiş, içtihat hız kaybetmiştir.⁸⁴

Fakihler her ne kadar bu dönemde mutlak içtihattan çekinseler de yine de dönemin fikhî durumuyla ilgili olumlu gelişmeler de söz konusudur. Dönemin fikhî durumunu ana hatlarıyla şu şekilde tasvir etmek mümkündür;

a) Mezhep imamlarından nakledilen her hükmün illeti kendisiyle zikredilmediği için bu dönemde fakihler naklettikleri fûrû fıkha dair hükümlerin illetlerini tespit edip ona binaen yeni hükümler çıkarmaya çalıştılar.⁸⁵

b) Mezhep imamların fûrû fıkhıta kullandıkları istinbat yollarını tespit ederek, böylece usul-i fikh ilminin kuralları belirlenip mezhep imamının takip ettiği yoldan yürüyerek onu taklit etme faaliyetini göstermişler.⁸⁶

c) Mezhep imamlarından nakledilen sözler arasında tercihte bulunmak: Sözü aktaran kişi bazen müracaat ettiği içtihada, niçin müracaat ettiğini bilmez, bazan iki içtihat arasında ayrılık sebebi olan ince farklılıklar bulunur, bazan da iki içtihattan birisinin kaynağı kıyas, diğerinki ise istihsan olur. Hukukçular, mezhebin temellerinden ve kaidelerinden bildikleri şeylerin ışığında içtihatları tercihe teşebbüs ettiler. Şöyle ki mezhep içerisindeki hukukçularla mezhebin imamı (kurucusu) arasında ihtilafı birçok görüş bulunmuştur. Bu farklı görüşlerden kuvvetli olanını ve kuvvetlilik sebebinin açıklamayı gerektirmiştir.⁸⁷

d) Mezhebin fikhını düzenleme: bu ise, hükümleri tertib ve tanzim ederek, mutlak ve mücmel olarak geleni izah ederek, bazıları üzerine şerh ve ta'likler yaparak, diğer mezheplerle ihtilafı olan noktalara değinerek ve kendi mezhebinin görüşünü delillerle kuvvetlendirerek olmuştur.⁸⁸

⁸⁴ Ali Cum'a Muhammed Abdülvehhâb, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhibi'l-Fıkhîyye* (Kâhire: Dâru's-Selam, 2001), 355; Zeydân, *el-Medhal li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, 139.

⁸⁵ Ali Cum'a, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhibi'l-Fıkhîyye*, 356; Zeydân, *el-Medhal li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, 140.

⁸⁶ Zeydân, *el-Medhal li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, 141; Ali Cum'a, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhibi'l-Fıkhîyye*, 356.

⁸⁷ Ali Cum'a, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhibi'l-Fıkhîyye*, 356; Zeydân, *el-Medhal li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, 141.

⁸⁸ Ali Cum'a, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhibi'l-Fıkhîyye*, 356; Zeydân, *el-Medhal li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, 141.

1.5. VEFATI

İsmâîlî Şîiler öteden beri tehlike arz ediyorlar ve kendi inanç ve ibadetlerini gizli tutuyorlardı. Hatta kimi rivayetlere göre Sultan Alparslan'ın suikaste uğratılması da onlar tarafından teşkil edilmiş bir durumdur, daha sonra Sultan Melikşah'ın zehirlenmesinin de yine onların bir tuzağı olduğu söylenmektedir. Ayrıca Nizamülmülk'ün şehit edilmesinin de onların döneminde olması tesadüf değildir. Selçuklular, halkı İsmâîlî Şîilere karşı duyarlı olmaları için Nizamiye medreselerini kurmuşlar ve birçok yerde bu medreselerin şubelerini açmışlardır. Fakat özellikle Hasan Sabbah döneminde, Hasan Sabbah'ın Alamut kalelerini fethetmesi ile orada Şîi İsmâîlî-Nizârî⁸⁹ devletini kurduktan sonra artık bu katliamlarını ve suikastlarını bir nevî açık bir şekilde yapmaya başlamışlardı. O dönemde kendi görüşlerine ters düşenleri, kendi öğretilerini yaymaya engel olanları veya halkı onlara karşı duyarlı olmaya sevk edenleri katletmekte hiç tereddüt etmiyorlardı.

Rûyânî ise bu sıralarda, Taberistân Nizamiye medresesinin baş müderrisliğinden ve Taberistân kadılığından sonra Âmul'e yerleşmiş ve burada bir medrese inşa edip ders okutmaya başlamıştır. Yazmış olduğu eserler ve yetiştirmiş olduğu talebeler ile onların dikkatini çekmiş ve onlara ters düşmüştü. Vermiş olduğu bir fetvadandan dolayı da kendisine kin ve hased besliyorlardı. Bu sebeplerden ötürü 502/1108 yılında, 11 muharrem cuma günü akşama doğru, ders bittikten sonra Bâtıniyye mezhebinin müntesipleri tarafından şehit edilmiştir.⁹⁰

⁸⁹ Nizarilik, İsmailiyye mezhebinin günümüze ulaşmış en önemli koludur. İsmalilik, altıncı imam Cafer es-Sadık (ö. 148/765)'in ölümünden sonra büyük oğlu İsmail'in adına ortaya çıkan bir fırkadır. İsmailiyye Şîası yedinci imam olarak Cafer es-Sâdık'ın büyük oğlu İsmail'in olduğu görüşündedirler. İmâmîyye'ye göre ise, kesin olarak açıklığa kavuşturulamamış bazı sebepler nedeniyle İsmail'de bulunan görev küçük kardeşi Musa el-Kazım'a intikal etmiştir. Bu haksızlığın İsmail taraftarlarınca ve özellikle İsmail'in arkadaşı Ebu'l-Hattab (138/755) tarafından "İsmailiyye" adı altında bir fırka teşekkül ettirilmiştir. Kendilerini küfre götüren batını birçok faktör vardır. Onlara göre Allah İmamda zühür etmiş, imamın her sözü ilahî emir niteliğindedir, İmamın yaptığı herşey haklıdır, imamlar suç işlemez ve masumdurlar. Tarih içerisinde Batıniyye, İsmailiyye, Keramite, Ta'limiyye, İbahiyye Melahide gibi birçok isimle anılmışlar. En parlak dönemleri Fatımi hilafetinin güçlü olduğu dönem ve Hasan Sabbah dönemine denk gelmektedir. Daha detaylı bilgi için Şehristani'nin El-milel ve N'nihal adlı eserine 1/191 ve DİA'nın "İsmailiyye" maddesine bakabilirsiniz.

⁹⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 35/15; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 6/199; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 19/167; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 1/287; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*; 7/195; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/199; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân ve İbreti'l-yakzân*, 3/131.

İKİNCİ BÖLÜM

BAHRÜ'L-MEZHEB'İN MUHTEVASI VE ABDÜLVÂHİD er-RÛYÂNÎ'NİN ŞERH YÖNTEMİ

2.1. BAHRÜ'L-MEZHEB'E DAİR GENEL BİLGİLER

2.1.1. Bahrü'l-Mezheb'in Metni

Bahrü'l-Mezheb'in metni, İmam Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eseriyle mezhebin temel metinlerinden kabul edilen Müzenî'nin *el-Muhtasar* adlı eserine dayanmaktadır. Bu eser İmam Şâfiî'nin talebeleri tarafından telif edilmiş ilk fıkıh kitabıdır. Eser her ne kadar Müzenî'ye nisbet edilse de Müzenî'nin devamlı قال الشافعي tabirini kullanması, aslında *Muhtasar*'ın kaynağının İmam Şâfiî olduğunu göstermektedir. Ayrıca *el-Muhtasar*'ın ve *el-Ümm*'ün ibareleri karşılaştırıldığında *Bahrü'l-Mezheb* üzerindeki bu iki eserin etkisini açıkça görmek mümkündür. Müzenî, eserin başında Allah'a hamd ve senayı getirmede için birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Rûyânî, bu eleştirilere *Bahrü'l-Mezheb*'in mukaddimesinde yedi maddede cevap vermiştir.⁹¹

Müzenî, İmam Şâfiî'nin görüşlerini önce *el-Câmiu'l-Kebîr* adında bir kitap telif ederek toplamıştır. Daha sonra bunu *el-Câmiu'l-Muhtasar* ismiyle sadeleştirmiştir. Eserinde fikhın hem usul hem de fûru meselelerini güzel bir şekilde özetleyip düzenlemiştir. İmam Şâfiî'nin birkaç sayfada anlattığını, o ise bazen iki veya üç satırda ifade etmiştir. Bu kitabı derlemesi yirmi yılı aşkın bir zaman almış ve bu süreçte karşılaştığı her türlü meselede, bir görüşü diğerine tercih etmeden önce iki rekât namaz kılmıştır. Kaffâl eş-Şâfiî, bu muhtasar kitabın hakkıyla ezberlenmesi ve iyice kavranılması durumunda, Şâfiî mezhebinin usulüne dair hiçbir konuda yabancılık çekilmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, İbn Süreyc de eserin birçok alanda öne çıktığını vurgulayarak, sürekli referans alınması gerektiğine işaret eden bir şiir kaleme almıştır.⁹²

Şâfiî mezhebi içerisinde önemli bir yer teşkil eden İmam Müzenî'nin “*el-Muhtasar*” adlı eseri, fukaha tarafından oldukça rağbet gören bir eser olmuş ve pek

⁹¹ Ebu'l-Mehâsin Fahrü'l-İslâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb fî fûrû'ı mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2009), 1/25-26.

⁹² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/25.

çok kişi tarafından geniş çaplı şerh çalışmalarına konu olmuştur. Bu şerhler arasında en meşhur olanlardan birkaçını zikredecek olursak;

a) Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî'nin *el-Hâvi'l Kebîr*'i,

b) Kâdî Ebü't-Tayyib et-Taberî'nin *et-Ta'likâtü'l-kübrâ fi'l-fürû'i's-Şâfiyye*'si,

c) Ebû Ali el-Merverrûzî'nin, *et-Ta'lika'sı (et-Ta'liku'l-kebir)*,

d) Şemseddîn İbn Adlân el-Kinânî'nin *Şerhu'l-Muhtasar*'ı,

el-Muhtasar'ın bunlar dışında da şerhleri vardır. Fakat bazıları tamamlanmamış, bazıları da günümüze kadar gelememiştir. Şâfiî fakih ve Eş'ari kelamcı, Hücet'ül-İslâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî bunu *Hulâsatü'l-Muhtasar ve Nükâvetü'l-Mu'tasar* şeklinde ihtisar etmiştir. Gazzâlî'nin bir başka çalışmasında ise aynı eseri *Hulâsatü'l-vesâ'il ilâ ilmi'l-mesâ'il* adıyla özetleyip üzerine eklemeler yaptığı söylenmektedir.⁹³

2.1.2. Bahrü'l-Mezheb'in Tahkikleri

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb* adlı eseri üzerine iki farklı tahkik çalışması yapılmıştır.

2.1.2.1. Ahmed İzzü İnâye ed-Dımaşkî'nin Tahkikli Baskı

Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb* adlı eseri ilk defa Ahmed İzzü İnâye ed-Dımaşkî tarafından tahkik edilmiş ve Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî yayınevi aracılığıyla 2002 yılında Lübnan (Beirut)'da 14 cilt olarak yayımlanmıştır. Ahmed İzzü İnâye, eseri tahkik ederken Mısır (Kahire), Daru'l-Kütub ve'l-Vesâik'il-Kavmiyye Kütüphanesinde bulunan el yazma nüshalara dayanarak tahkik etmiştir.

2.1.2.2. Târik Fethî es-Seyyid'in Tahkikli Baskı

Daha sonra bu eser 2009 yılında Târik Fethî es-Seyyid tarafından tahkik edilmiş ve Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye yayınevi aracılığıyla Lübnan (Beirut)'da 14 cilt olarak basılmıştır. Târik Fethî, eseri tahkik ederken Kâhire'de bulunan Darü'l-kütub

⁹³ Şükrü Özen, "Müzenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/246-250; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/719.

ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye kütüphanesinde bulunan, farklı zaman ve kişiler tarafından yazılmış 12 cüz el yazma nüshalara dayanmıştır.

2.1.2.3. İki Tahkikin Mukayese ve Değerlendirilmesi

Bir eser üzerinde ne kadar fazla çalışma yapılırsa, bilgiye ulaşmak o kadar kolay olur. Burada iki farklı tahkikin olması hem okuyucuyu bazı ibarelerde rahatlatır hem de esere olan ehemmiyete dikkat çeker.

İki tahkiki de incelediğimizde aralarında bazı farklılıklar olduğunu tespit ettik. Bu tespitlere göre;

- Öncelikle Ahmed İzzû İnâye eserin mukaddimesinde, eseri tahkik ederken hangi metodu izleyeceğini aktarmıştır. Târik Fethî ise tahkik metodunu açıklamamıştır. Her iki muhakkik de tahkikte esas aldıkları el yazma nüshaları belirtmişlerdir.
- Her iki muhakkik de ayetlerden sonra sure ve ayet numaralarını parantez içinde vermiştir.
- İki muhakkik de hadislerin tahrirlerini genel anlamda yapmışlardır. Kısmen de olsa kaynağını bulamadıkları hadislerle لم اجدہ şerhini düşmüşlerdir. Ahmed İzzû İnâye hadisleri tahrir ederken, hadisin hangi kitapta ve hangi babta geçtiğini açıkça zikrederken, Târik Fethî ise numaralarla yetinmiştir.
- Ahmed İzzû, kitapta geçen şiirlerin tahririni yaparken, şiirin kime ait olduğunu ve şiirdeki aruz ve nazım özelliklerini belirtirken, Târik Fethî ise şiirler hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır.
- Rûyânî, Müzenî'nin *el-Muhtasar* eserinin ibaresini مسألة tabirini kullanarak zikreder. Ahmed İzzû meselenin detayı için Mâverdî'nin *el-Havi*'sine yönlendirerek dipnot vermiş, Târik Fethî ise İmam Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserini dipnotta göstermiştir.
- İki muhakkik de az da olsa bazı garip lafızları izah etmişlerdir.
- Bizim tespitimize göre iki tahkik arasındaki en belirgin fark, Ahmed İzzû'nun metinde geçen âlimlerin ve eserlerin tanıtımını yaparken, Târik Fethî'nin böyle bir girişimde bulunmamasıdır. Nitekim *Bahrü'l-Mezheb*'de bazen, hiç duyulmamış bir eser veya âlimden bahsedildiğinden, bunların açıklamasına ihtiyaç duyulur. Bazen de bir ismin birkaç kişiye şamil olmasından dolayı

onları birbirinden ayırt etme ihtiyacı doğar. Örnek olarak el-Kaffâl vasfı hem Muhammed b. Ali eş-Şâşî (ö.365/976), hem Abdullah b. Ahmed el-Mervezî (ö.417/1026), hem de Muhammed b. Ahmed el-Fârikî (ö.507/114) gibi fakihleri kapsar. Hâlbuki, Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*'de genelde **وقال الففال** şeklinde mutlak olarak isim zikreder. Bunun hangi Kaffâl olduğunu Ahmed İzzû *Înâye* tahkikinde belirtmiştir.⁹⁴

- Çalışmamıza esas olan baskı, Târık Fethî es-Seyyid'in tahkikli baskısıdır.

2.1.3. Eserin Yazıldığı Tarih

Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb* adlı eserini ne zaman telif ettiği net olarak bilinmemekle birlikte bunu diğer eserlerinden sonra ve ömrünün sonuna doğru yazdığını *Bahrü'l-Mezheb*'in mukaddimesinde belirtmektedir.⁹⁵

2.1.4. Eserin Telif Edilme Amacı

Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*'i telif etme gerekçesini şu satırlarıyla ifade etmektedir; “*Ne zaman ki hilaf ve mezheb türü birçok eser telif ettim, önceki imamlardan da çok fazla faydalı bilgilere şahit oldum, bunların hepsini en sahih olana dayanarak tek bir kitapta toplamak istedim.*”⁹⁶

2.1.5. Eserin İsmi ve Müellife Nisbeti

Eserin tam ismi *Bahrü'l-Mezheb fî Furû'l-Mezhebi 'ş-Şâfî'* dir. Eserin Rûyânî tarafından telif edildiğine dair herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Nitekim Şâfî mezhebinin önemli fıkıh kitaplarından Nevevî'nin *el-Mecmû'u*, Heytemî'nin *Tühfetü'l-Muhtâc*'ı, Remlî'nin *Nihâyetü'l-Muhtâc*'ı ve Rafîî'nin *el-Azîz*'i gibi birçok eserde Rûyânî, **صاحب البحر** şeklinde nitelenmiştir.⁹⁷ Bazende **قال الروياني في البحر** şeklinde kendisine atıfta bulunulmuştur.⁹⁸ Bu da eserin, Rûyânî tarafından yazıldığının apaçık göstergesidir.

⁹⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/25, 33, 37.

⁹⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/19.

⁹⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/19.

⁹⁷ Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim er-Râfîî el-Kazvîni, *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz* (Beyrut: Dâru'l-kütubi'l-İlmiyye, 1997), 12/92; Ebû Zekeriyâ Mühyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû Şerhü'l-Mühezzeb* (Kâhire: İdâretü't-tibâeti'l-münîre, 1928), 2/220; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *Tühfetü'l-muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1947), 1/330.

⁹⁸ Râfîî, *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz*, 12/26,63; Nevevî, *el-Mecmû Şerhü'l-Mühezzeb*, 10/186, 263, 292.

2.1.6. Âlimlerin Bahrü'l-Mezheb Hakkındaki Görüşleri

Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb* adlı eseri, hemen hemen her dönemde âlimler tarafından dikkate alınmış bir eserdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla literatürde eserle ilgili değerlendirmeler şu şekildedir;

- Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde bu kitaba yer verirken “*ismi gibi kendisi de denizdir*” demiştir.⁹⁹
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de, *Bahrü'l-Mezheb* hakkında şöyle demiştir: “*Bu kitap, eksiksiz bir kitaptır. Bilinen ve bilinmeyen bir sürü fayda ile doludur. Darb-ı mesel olarak şöyle nam salmıştır: Bahr'dan dilediğin kadar nakilde bulun, zira hiçbir mahzuru yoktur.*”¹⁰⁰
- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*'da şöyle demektedir: “*Rûyânî, fıkıhta, Bahr adında büyük bir eser telif etmiştir. Horâsân'da bir grup fakihin, bu eseri, Şâfi mezhebinde telif edilen diğer bütün eserlerden daha üstün olduğunu kabul ettiklerini gördüm.*”¹⁰¹
- Zehebî, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*'da şöyle demiştir: “*Onun Bahrü'l-Mezheb adında bir kitabı var, çok uzun ve faydalarla dolu bir kitaptır.*”¹⁰²
- Taceddîn es-Sübkî'nin, *Tabakât* adlı eserinde eserle ilgili değerlendirmesi şu şekildedir: “*Bu eser, her ne kadar Şâfi mezhebinin en uzun eserlerinden biri olsa da Rûyânî'nin, babası ve dedesinden almış olduğu bazı fikhî meseleler dışında Mâverdî'nin el-Hâvi'l-Kebîr'inden ibarettir. Bahrü'l-Mezheb daha çok fûrû fıkıh barındırsa da el-Hâvi'l-Kebîr daha tertipli ve düzenlidir.*”¹⁰³
- Nevevî, *Tehzîbü'l-Esma ve'l-Luğât* adlı eserinde Ebû Amr b. Salâh'tan şöyle bir eleştiriyi nakletmiştir: “*Rûyânî Bahrü'l-Mezheb'de çok fazla nakilde bulunmuştur. Kendi tercih ve tasarrufları ise azdır.*¹⁰⁴ *Fakat Rûyânî, Bahrü'l-Mezheb'de her ne kadar fazla nakillerde bulunsa da, وهو الصحيح، وهذا غلط عندي*”

⁹⁹ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/226.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12/171.

¹⁰¹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3/104.

¹⁰² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/261.

¹⁰³ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 7/195; Yaşar, “Rûyânî ve Bahru'l-Mezheb Adlı Eseri”, 192.

¹⁰⁴ Ebû Zekeriyâ Mühyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-Luğât* (Beyrut: Dâru'l-kütubi'l-İlmiyye, ts.), 2/227.

عندي, وفي هذا نظر عندي, gibi farklı birçok tabirle kendi tercih, tenkit ve nedenlerini belirtmekten de geri durmamıştır.”¹⁰⁵

2.1.7. Bahrü'l-Mezhebin Muhtevası

Eser 14 ciltten oluşmaktadır. Birinci cildin mukaddimesinde Müzenî'nin *el-Muhtasar*'a hamdele ile başlamamasından dolayı oluşabilecek bazı sorulara cevaplar verildikten sonra, ictihad, taklid, haber'i vahid gibi bazı usûlî konulara değinilmiştir. Kitap esas olarak klasik fıkıh kitaplarının sistematiğine sahiptir. Buna göre, Mukaddimededen sonra Kitâbü't-Tahâre bölümüyle devam edilir. Kitâbü't-Tahâre adı altında su ile ilgili hükümler, necaset, misvak, âniye (altın ve gümüş kaplar), abdest, gusül, hayız ve nifas konuları detaylıca ele alınmıştır. Sonra Kitâbü's-Salât ile devam edilir. Beş vakit namaz ve ezan ile ilgili bazı konulara değinilmiştir.

İkinci ciltte, temel konular olan namazın şartları ve rükünlerinin yanı sıra, cenaze namazı ve hizmetleri, bayram namazları, korku namazı, yolcu namazı ve Cuma namazı gibi daha ileri düzeydeki konular detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Üçüncü ciltte, zekâtın şartları ve rükünleri ile ilgili konuların yanı sıra, hurma ve üzümün zekâtı, hayvanların zekâtı, altın, gümüş ve diğer madenlerin zekâtı gibi çeşitli zekât konuları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, fitır sadakası ile ilgili hükümler, Ramazan orucu ve diğer nafîle oruçlar ile hac ve umre ile ilgili konular da kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Dördüncü ciltte, hac ile ilgili kalan konuların yanı sıra ihsâr ve hedy gibi konular incelenmiştir. Ardından, av, kurban ve murâbaha gibi çeşitli alışveriş akitleri ele alınmıştır. Bu bölümde, bu alışveriş akitleriyle ilgili hükümler detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Beşinci ciltte, alışverişte tarafların sorumlulukları ve anlaşmazlıkları ile başlayarak, alışverşi bozan unsurların incelenmesine yer verilmiştir. Ardından, yasak ve caiz olmayan alışverişlerin hükümleri ele alınmış, selem ve rehin gibi önemli ticari işlemler detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu ciltte, hicr, sulh, damân ve havâle gibi çeşitli ticari işlemlerin hükümleri de detaylı olarak işlenmiştir.

¹⁰⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/531; 3/543; 4/562.

Altıncı ciltte, şirket ve çeşitleri konusundan başlayarak, ticaret hayatında yaygın olarak kullanılan vekâlet işleminin detaylarına yer verilmiştir. Ödünç (âriye) ve gasp gibi önemli konular da bu ciltte ele alınmıştır. Bu ciltte, şirketlerin yapıları ve işleyişleri, vekâletin detayları, ödünç almanın ve vermenin hükümleri ile gaspın fıkıh çerçevesindeki yeri ve hükümleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Yedinci ciltte, şuf'a, müdârebe, müsâkât, icâre, ümrâ ve rûkbâ işlemleri ve muzârea gibi çeşitli ticari ve hukuki konular ele alınmıştır. Ayrıca, ölü araziye diriltme, lukâta ve ferâiz gibi konular da bu ciltte incelenen konular arasındadır. Bu bölümde, her bir konunun hükümleri detaylı bir şekilde açıklanmış ve günlük hayatta karşılaşılabilecek olası sorunlar için çözüm yolları sunulmuştur.

Sekizinci ciltte, vasiyet ve kısımları ile köle ve velâyet konuları ele alınmıştır. Bu bölümde, vasiyetin nasıl yapılacağı, hangi durumlarda geçerli olduğu ve mirasçılara düşen payların nasıl belirleneceği gibi konular ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Müdebber ve mükâteb kölenin hükümleri, kölelik ve velayet konuları, İslam hukukundaki özel hükümler ve kölelerin haklarına ilişkin detaylar da bu ciltte incelenen konulardandır.

Dokuzuncu ciltte, nikâh, mehir ve düğün yemeği (velime) gibi evlilikle ilgili konular ele alınmıştır. Bu bölümde, İslam hukukunda nikâhın nasıl gerçekleştirileceği, nikâh akdinin şartları ve geçerliliği gibi konular, mehirin önemi, nasıl belirlendiği, çeşitleri ve ödenmesi gereken durumlar, nikâh sonrası düğün yemeği gibi geleneksel uygulamaların da dinen nasıl değerlendirildiği ve hangi prensiplere göre gerçekleştirilmesi gerektiği işlenmiştir.

Onuncu ciltte, talâk ve çeşitleri ile birlikte ricât, ilâ, zihâr, liân ve yeminler gibi konular ele alınmıştır. Bu bölümde, İslam hukukuna göre talâkın nasıl gerçekleştiği, talâkın çeşitleri ve bunların hükümleri, ricât, ilâ, zihâr, liân gibi boşanma veya ilişkiyi sona erdirme yöntemleri ile yeminlerin ne olduğu, nasıl yapılacağı, çeşitleri ve hükümleri de detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

On birinci ciltte, nezirler, yargı adabı, iddet, emzirme ve nafakalar gibi konular ele alınmıştır. Bu bölümde, nezirlerin ne olduğu, nasıl yapılacağı ve nezirlerin hükümleri incelenmiştir. Ayrıca, yargı adabı ve mahkeme süreçleri hakkında detaylı bilgiler sunulmuştur. İddet süreleri ve çeşitleri, iddetin nasıl hesaplanacağı, emzirme

hükümleri ve emzirme ilişkisinin nasıl kurulacağı, nafaka hakkında önemli bilgiler bu ciltte yer alan konulardır.

On ikinci ciltte, öldürme, kısas, diyetler ve eşkıyalar ile ilgili bölümler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde, İslam hukukuna göre öldürmenin hükümleri, kısasın nasıl gerçekleşeceği, kısasın şartları ve diğer hükümler açıklanmıştır. Ayrıca, diyetlerin ne olduğu, hangi durumlarda ödenmesi gerektiği ve diyetlerin miktarları hakkında bilgi verilerek, eşkıyaların hukukî durumu ve eşkıyalıkla mücadele konuları ele alınmıştır.

On üçüncü ciltte, hadler, hırsızlık, yol kesiciler, şarap, cihât ve cizye gibi konular işlenmiştir. Bu bölümde, İslam hukukunda had cezalarının nasıl uygulandığı, hangi suçlar için had cezasının verildiği ve hadlerin hükümleri incelenmiştir. Cihatın ne olduğu, cihadın hükümleri ve cizye gibi konular da bu ciltte ele alınan konulardır.

On dördüncü ciltte, yargı ile ilgili konular üzerinde durulmuştur. Bu ciltte, İslam hukukunda adaletin nasıl sağlanması gerektiği, adil yargı sistemi ve yargı organlarının rolü üzerine detaylı açıklamalar bulunmaktadır. Ayrıca, şahitlik kurumunun önemi, şahitlik şartları, yeminin hükümleri ve dava süreci gibi konular da detaylı bir şekilde incelenmiştir.

2.1.8. Konuların Tasnifi

Bahrü'l-Mezheb'in esas metni konumunda olan Müzenîn *el-Muhtasar*'ında genelde kitap ve bab başlıkları olmak üzere iki ana başlık şeklinde bir tasnife gidilirken,¹⁰⁶ *Bahrü'l-Mezheb*'de konuların en ince detaylarına kadar gidildiği için başlıklar metne oranla artmaktadır. Rûyânî, bir bölümün ana başlığını oluşturmak için "kitap" kavramını kullanır. Bir bölümün altında yer alan ve aynı cinsten olan konuları ifade etmek için de "bab" başlığını tercih eder. Bab başlığı altında, metinden nakilde bulunduğu cümleleri "mes'ele" kavramı altında zikreder. "Mes'ele" başlığı altında, aynı sınıftan olan mevzuları ele almak için "fasl'ün veya el-fasl", onun altındaki teferruatlar için de "fer'ün veya fer'ün âher" başlıklarını kullanır.

Örnek olarak zikredecek olursak, *Kitabü'l-Cenâiz*'in (*كتاب الجنائز*) altında, Babu İğmâz'il-Meyyit (*باب اغماض الميت*) yani "ölen kişinin gözlerini kapatma bölümü" yer

¹⁰⁶ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ el-Müzenî, *el-Muhtasar* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1983), 8/129-133.

almıştır. Onun altında metinden naklettiği ve “mes’ele” başlığı altında zikrettiği (اول ما يبدأ به أولياء المية ان يتولى ارفقهم به اغماض عينيه “ölen kişinin ailesinin ilk işi, ona en yakın olanın gözlerini kapatması” kuralı yer almıştır. Onun altında “el-Fasl” başlığı altında, ölümden önce ve sonra ile alakalı genel bir tafsilata girmiştir. Son olarak da “Fer’ün” başlığı altında, kişi öldüğünde baygınlık geçirmesi ihtimali ve benzeri durumlardan dolayı gusül ve tekfin işlemleri için acele edilmemesi gibi tefarruatlara yer verilmiştir.¹⁰⁷

Buna göre, *Bahrü'l-Mezheb*, yaklaşık olarak 52 kitap, 400 bab, 3000 mes’ele ve sayısını tespit etmenin oldukça zor olduğu birçok fasl ve fer’lardan oluşan hacimli bir eser görünümündedir.

2.1.9. Üslubu ve Dili

Bahrü'l-Mezheb temelde Müzenî'nin el-Muhtasar adlı eseri esas alınarak yazıldığından konular da buna göre ele alınmıştır. Ancak Rûyânî, metne çok bağlı kalmayıp çokça tafsilat ve teferruatlara da girmiştir. Eserinde arap diline olan hakimiyeti açıkça görülen Rûyânî, sade ve yalın bir dil kullanmaktadır. Rûyânî, eserinde genellikle klasik fıkıh kitaplarında olduğu gibi, kazuistik (meseleci) yöntem dediğimiz yani bir mevzu (kitâb, bâb, fasıl) içine giren meseleleri bir araya getirmek, Kitap ve Sünnetten delillerini zikretmek, muhalif görüşlere temas ederek bunları çürütmek şeklinde bir metodu takip etmiştir.¹⁰⁸

2.2. RÛYÂNÎ'NİN BAHRÛ'L-MEZHEB'DEKİ ŞERH YÖNTEMİ

Rûyânî eserini kaleme alırken şöyle bir yol izlemiştir; öncelikle gerek duyduğu bazı kelimelerin lugat ve istilahî manalarına değinmiş sonra konuları ayet ve hadisler bağlamında ele alarak Müzenî'nin *Muhtasar*'ında geçen bazı kavramları ele almıştır. Konuyla alakalı zayıf olsun veya kuvvetli olsun, kendisinden önceki mezhep imamlarının ve diğer fakihlerin görüşlerini değerlendirmiştir. Zaman zaman İmam Şâfiî'nin kavli-i kadim ve kavli-i cedit görüşlerini ele alarak Irâk ve Horâsân fakihlerinin görüşlerini belirtmiştir. İmam Şâfiî'ye ve Şâfiî mezhebine olan

¹⁰⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/516-521.

¹⁰⁸ Yakup Mahmutoglu, “İslam Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/1 (Ağustos 2016), 131-148.

bağlılığından dolayı, doğru bulmadığı ve katılmadığı görüşleri ciddi bir eleştiriye tâbi tutmuştur.

2.2.1. Rûyânî'nin Bahrü'l-Mezheb'deki Kavramlara Yaklaşımı

2.2.1.1. Başlıklarda Geçen Kavramları Açıklaması

Rûyânî, eserinde genellikle bir konunun girişinde başlıkta geçen ana kavramların hem lugat hem de istilâhî (terminolojik) anlamlarını delillerle açıklar. Bu yaklaşım, okuyucunun temel terimleri anlamasına ve konuya daha iyi hazırlanmasına yardımcı olur. Ardından, konunun fikhî boyutuna geçerek, ilgili hukukî prensipleri, fikhî hükümleri ve uygulamaları detaylı bir şekilde ele alır.

Örneğin Kitabü's-Salât başlığının altında öncelikle “salât” kelimesinin dildeki anlamından ve İslam şeriâtındaki kullanımından bahsedilir. Dil’de “salât” kelimesinin “dua etmek” anlamına geldiği belirtir. Ayette geçen "إن صلاتك سكن لهم" ifadesinin “senin duaların onlara huzur verir” anlamına geldiği, benzer şekilde, "وصلاة الرسول" ifadesinin de “Peygamberin duası” anlamına geldiğini ifade eder. Daha sonra ise, İslam şeriâtının, “salât” kelimesini, içerisine duaların yanı sıra diğer eylemleri de katarak namaz olarak tanımladığı belirtilir. Yani, şeriât, kelimenin dildeki anlamını genişleterek, dua etmeye ek olarak diğer ibadet unsurlarını da içeren bir ibadet şekli olarak namazı tanımlamıştır.¹⁰⁹

Başka bir örnekte ise "اعتكاف" kavramının dil’de “bir şeyin üzerinde sabit kalmak” veya “kendisini bir şeye hapsederek orada kalmak” anlamlarına geldiği ve bunun Kur'an’da geçen bazı ayetlerle desteklendiği belirtilmiştir. Örneğin, "فَأْتُوا عَلَىٰ قَوْمٍ يَخْتَفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامِهِمْ لَّهُمْ" ayetindeki "يَخْتَفُونَ" kelimesinin bu anlamı yansıttığı ifade edilmiştir. Daha sonra, "اعتكاف" kavramının şeriâtta özel bir anlamı olduğu açıklanmış, şeriât açısından, "اعتكاف"ın, Allah’ın evi olan mescitte Allah’a yaklaşma amacıyla yapılan ibadetlerden biri olduğu belirtilmiştir. Bu, kişinin belirli bir süre boyunca mescitte kalarak Allah’a yaklaşma çabası içinde olması anlamına gelir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/371.

¹¹⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/314.

2.2.1.2. Kavramları Açıklamada Arapça Şiirleri Kullanması

Rûyânî, kavramları izah ederken Arap şiirlerinden de faydalanmıştır. Şiirlerin kullanımı, bazen fikhî terimleri açıklarken, bazen bir edatın başka bir edatın yerine geçmesini gösterirken, bazen de bir fakihin görüşünü desteklemek amacıyla yapılmıştır.

Örneğin مالح kelimesinin tuzlu su manasında kullanılmadığı belki tuzun çıktığı yere denildiği, tuzlu su manasında kullanılması için ماء مالح şeklinde sıfat olması gerektiği söylemine karşılık, Arap şiirinde de böyle kullanıldığına dair Ömer b. Ebî Rabîa'dan رَيْقَهَا عَذْبًا مِنْ رَيْقِهَا مَاءُ الْبَحْرِ ... لِأَصْبَحَ مَاءُ الْبَحْرِ مَالِحٌ ... şeklinde bir şiirin varlığını delil olarak zikreder.¹¹¹

Başka bir örnekte شرح kavramının genç manasını taşıdığını göstermek için على شرح الشباب تحية فإن لقيت ددا فقط من دد şiirini delil olarak getirmektedir.¹¹²

إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَإِثْمَ وَالْبَغْيِ بِغَيْرِ الْحَقِّ¹¹³ ayetinde geçen إثم kelimesinin taşıdığı anlamlardan bir tanesi de şarap (hamr) olduğunu, bunu gösteren delil de شربت الإثم حتى ضل عقلي كذاك الإثم يذهب بالعقول şiiri olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴

2.2.1.3. Kavramların Tesmiyesini Açıklaması

Rûyânî, bir kelimenin neden belirli bir isimle anıldığını açıklamak için bazen o kelimenin kökenini, kullanım bağlamını, kültürel ve tarihsel süreçlerini göz önünde bulundurur. Örneğin, bir kavramın isminin Arap şiirinde, hadislerde veya diğer metinlerde nasıl kullanıldığına atıfta bulunarak, o kavramın isminin kökenini ve kullanımını analiz eder. Böylece, kelimenin geçtiği bağlamı inceleyerek, o kelimenin isminin altında yatan nedenleri daha iyi anlamayı amaçlar. Rûyânî bu yaklaşımıyla, dilbilimsel ve kültürel bağlamları birleştirerek kelimenin isimlenmesinin ardındaki sebepleri aydınlatmaya çalışır.

Örneğin şarabın Arapçada "خمر" olarak isimlendirilmesinin nedeni iki temel görüşe dayanmaktadır. İlk olarak, üzüm suyunun fermantasyona uğraması ve şaraba dönüşmesi sürecinde, bu sürecin gerçekleşmesini sağlamak için üzüm suyunun

¹¹¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/43-44.

¹¹² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/252.

¹¹³ Arâf, 7/33.

¹¹⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 14/303-304.

örtülmesi geleneksel bir uygulamadır. Bu örtü, şarabın olgunlaşma sürecine ve karakteristik özelliklerine katkıda bulunur. Dolayısıyla, "خمر" terimi, bu örtüyü veya kaplamayı simgelemektedir. Diğer bir görüşe göre ise, şarap içildiğinde insanın aklını örtmesi ve sarhoşluk etkisi yapması sebebiyle "خمر" adı verilmiş olmasıdır. Bu görüş, şarabın içildiğindeki etkilerine atıfta bulunur ve "خمر" terimini, içilmesiyle ortaya çıkan bu örtü yani bulanıklık haliyle ilişkilendirir. Bu iki görüş de şarabın hamr (خمر) olarak isimlendirmesinin kökenini açıklamaya çalışır.¹¹⁵

Bir görüşe göre, bayramların "عيد" olarak adlandırılmasının sebebi, her yıl düzenli olarak tekrarlanmalarıdır. "عيد" kelimesi, Arapça'da, tekrar eden ve geri dönen anlamına gelir. Bu düzenli ve tekrar eden özelliği nedeniyle bayramlar "عيد" olarak adlandırılmıştır. Diğer bir görüşe göre, bayramların "عيد" olarak isimlendirilmesinin sebebi, her yıl tekrar eden sevincin ifadesidir. Bu görüşe göre, bayramlar, insanlara her yıl tekrar eden bir sevinç ve coşku getirir. Bu sevinç ve coşkunun her yıl geri gelmesi, bayramların "عيد" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur.¹¹⁶

2.2.2. Konuları Açıklama Metodu

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere müellifimiz konuları Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ını esas alarak işlediğinden, belirli bir sistematığe dayanmaktadır. Her bir konu, kitap, fasıl ve alt başlıklar şeklinde ayrılmıştır. İlk olarak, ana metindeki bilgiler gözden geçirilmiş ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir. Ardından, konunun desteklenmesi için ilgili ayetler, hadisler ve icmalar sıralanmıştır. Sahâbe, tabiîn ve fakihlerin görüşleri bu sıraya göre sunulmuştur. Eğer konuyla ilgili farklı mezheplerin fikhî yaklaşımları varsa, bu yaklaşımlar da delilleriyle birlikte aktarılmıştır. Son olarak, Şâfiî mezhebinin görüşleri ve delilleri belirtilerek, diğer mezheplerin görüşlerine cevap verilmiştir. Bu şekilde, her bir konu, kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve farklı fikhî görüşlerle desteklenerek okuyucuya geniş bir perspektif sunulmuştur.

2.2.2.1. Soru ve Cevap Yöntemini Kullanması

Rûyânî, meseleleri açıklarken genellikle okuyucunun zihninde oluşabilecek muhtemel soruları öngörerek, bu soruları cevaplandırmış ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Bu yaklaşımı kullanırken, farklı ifadelerle çeşitlilik sağlar

¹¹⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/121.

¹¹⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/254.

ama genellikle "فان قيل" (şayet denilse) gibi ifadelerle bir soru öne sürer. Ardından da bu soruya cevap verirken "قلنا" (deriz ki) ifadesini kullanır. Bu şekilde, klasik diyalog üslubunu kullanan müellifimiz, konuları açıklarken meselelerin daha derinlemesine anlaşılmasını amaçlar.

Konuyla ilgili birkaç örnek verecek olursak; kişinin namaz tekbirlerini arapça söyleyecek yeteneğe sahip olması durumunda kendi diliyle söylemesinin caiz görülmemesi üzerine: Peki neden tevhid kelimesini arapça söylemeye kadir olan birisinin kendi diliyle de söylemesi caizdir? Şeklinde bir soru sorulsa, biz de deriz ki: tevhid kelimesinden maksat itikad olduğu için hangi dille ifade edilirse yeterli görülür ama tekbirlerden maksat lafız olduğu için mümkün mertebe şerîâtın geldiği lafza uyum sağlaması gerekli görülmüştür, der.¹¹⁷

Bayram günü, insanlar namaz için cemaate katılırken imam hutbe veriyorsa ve bunlar mescidde değil de sahrada iseler, kişi hemen oturur ve hutbeyi dinler. Çünkü "Tahiyyatü'l-mescid" namazı sadece mescide özeldir. Eğer "Neden bayram namazını kılmakla meşgul olmuyorsunuz?" diye sorulursa, şöyle denir: Bayram namazının vakti geniştir ve kaçırılma ihtimali yoktur, bu yüzden bu durumda hutbeyi dinlemek daha uygun olur.¹¹⁸

Nafile namazları mescitte kılmak, evde kılmaktan daha faziletli kabul edilir. Ancak, eğer "Nafileleri evde kılmak daha faziletli değil miydi?" şeklinde bir soru yöneltilirse, şöyle cevap veririz: Evde kılınması efdal olan nafileler, farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan sünnetlerdir. Ancak, genel olarak, nafile namazları mescitte kılmak daha üstün kabul edilir.¹¹⁹

2.2.2.2. Olası İhtimaller Üzerinde Durması

Rûyânî'nin, şerh usulünde sıkça başvurduğu yöntemlerden biri de meseleleri somut durumlar üzerinden kurgulayarak çözüme ulaştırmasıdır. Bu yaklaşımı genellikle şart edatlarıyla yapmıştır. Özellikle de "لو" edatı ile başlayan cümlelerle

¹¹⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/14.

¹¹⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/474; diğer ihtimal örnekleri için bkz. 3/351, 361, 376; 4/20, 34, 213, 405; 5/113, 120, 141, 198; 6/49, 76, 89, 103; 7/421; 9/44.

¹¹⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/475; soru/cevap yöntemi ile ilgili diğer örnekler için bkz. 2/583; 3/4, 12, 151; 4/241, 350, 401; 5/27, 135, 192, 424; 6/393, 451; 8/155, 296; 9/357, 459.

bu kurguları oluşturmuştur. Örneğin, bir durumu açıklarken, “Eğer şöyle olursa ne olurdu?” şeklinde bir soru ile başlar ve ardından bu durumu çözümlenmeye çalışır.

Örneğin, öğle namazında imamın arkasında namaz kılarken üç mü yoksa dört rekât mı kıldığı konusunda kendi içinde şüpheye düşen biri, iki olası tepkiyi göz önünde bulundurabilir. Birincisi, kendi şüphesine önem vermeyip imamı uyarmamak, çünkü uyarmak, imamın hata yapması durumunda gerçekleştirilir. İkincisi, namazdaki şüphenin ciddiyetine inanarak imamı uyarmayı tercih eder, çünkü namazdaki şüphenin, kesinlik derecesinde olduğu kabul edilir.¹²⁰

Başka bir örnekte, kişi su bulamadığı için teyemmüm alır ve ardından abdest alması gereken uzuvları için yeterli olmayan bir miktar su bulursa veya cenabetten dolayı teyemmüm alıp sonra bütün azaları için yeterli olmayan bir miktar su bulursa, her iki durumda da iki farklı görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre, o yeterli olmayan suya itibar etmez ve teyemmümlü haliyle devam eder. İkinci görüşe göre ise, o suyu kullanır ve yıkanmayan yerler için yeni bir teyemmüm alır.¹²¹

2.2.2.3. Gerekçelerde Hikâye Anlatımı

Rûyânî'nin, şerh metodunda dikkate değer bir diğer nokta da bazı durumlarda delilleri gerçek yaşanmış olaylarla ilişkilendirerek sunmasıdır. Bu, hükmün gerekçesini daha çarpıcı ve akılda daha kalıcı hale getirir. Anekdolar, okuyucunun ilgisini çeker ve somut örneklerle teorik konuları destekler. Örneğin, bir hükme ilişkin delilleri açıklarken, gerçek hayattan örnekler verir ve bu örnekler üzerinden hükmün mantığını ve uygulanabilirliğini gösterir. Rûyânî bu yaklaşımı ile şerhin anlaşılabilirliğini artırır ve meselelerin daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olur.

Örneğin, altın ve gümüş kapların kullanılmasının ve onlarda yemek yeme ile su içmenin caiz olmadığını ilgili hadislerden aktardıktan sonra, konu ile ilgili diğer fakihlerin görüş ayrılıklarını da dile getirir. Ardından, bu konuyu pekiştirmek amacıyla yaşanmış bir hikâyeyi paylaşır; Furkâd eş-Şeyhî ve Hasan al-Basrî bir davete katılırlar ve kendilerine gümüş bir kâse içinde yemek sunulur, Furkâd, gümüş kaptan dolayı

¹²⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/297.

¹²¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/225.

yemeğe elini uzatmaktan çekinir, Hasan el-Basrî ise kabı alıp masanın üstüne ters çevirerek içindeki yemeği kaptan çıkarır ve “Haydi, şimdi ye!” der.¹²²

2.2.2.4. Konuları Netliğe Kavuşturması

Şerh edebiyatına bakıldığında, bazı şerhlerin metindeki muğlak yerleri açıklamak yerine talil yöntemine ağırlık verdiği, bu nedenle çok detaylı bir açıklama yapmadığı, bazılarının ise anlaşılması zor cümleler içerdiği için üzerlerine ikinci bir şerh ya da haşiye yazıldığı görülür. Abdülvâhid er-Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb* adlı eseri, *el-Muhtasar* üzerine yazılmış en kapsamlı şerhlerden biridir. Şerhin hacmi, Rûyânî'nin meseleleri okuyucunun zihninde açık ve net hale getirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Yanlış anlaşılabilir veya gözden kaçan durumları farklı kaynaklardan uzun alıntılarla açıklamaktadır. Ayrıca, *el-Muhtasar*'da bir satırda verilen bir hükmü sayfalarla açıklaması Rûyânî'nin meseleleri derinlemesine ele alarak okuyucuların anlamasını kolaylaştırmayı hedeflediğinin bir göstergesidir.

Rûyânî, konuyla ilgili genel bilgileri verdikten sonra ve farklı görüşleri izah ettikten sonra "جملة" ve "أما" gibi tavih ifadeler aracılığıyla meseleyi somutlaştırıp, özetlemeye çalışmaktadır.

Örneğin; kibleyi bulma ve ona göre hareket etme sorumluluğunu açıklarken, konunun hülasasını *جملة* ifadesinin altında zikretmiştir. Buna göre, insanlar, görme yeteneği olanlar ve olmayanlar olarak iki kategoridedir. Görme yeteneğine sahip olanlar üç gruba ayrılır: Kible işaretlerini bilenler, bu işaretleri bilmedikleri ancak öğretildiğinde öğrenebilenler ve bilmeyip öğrenme kabiliyetine de sahip olmayanlar. Kible işaretlerini hakkıyla bilenlerin, zorunlu olarak kibleyi bulmaları gerektiği belirtilir. Kible işaretlerini bilmeyenlerin ise, eğer öğrenme ve araştırma için zaman ve fırsatları varsa, kendi başlarına çaba göstermeleri ve bilgilenmeleri gerektiği ifade edilir. Bu durumda, bilgili kişi ile cahil arasında herhangi bir fark olmaz. Ancak, eğer zaman kısıtlıysa ve öğrenme imkânı yoksa bu durumda kendi ictihad ve kanaâtlerine göre kibleyi tahmin ederler. Görme yeteneği olmayanlar için ise, başkalarının bilgisine güvenmeleri ve onların rehberliğine başvurmaları gerektiği vurgulanır.¹²³

¹²² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/65; Hikâye Anlatımı örnekleri için bkz. Ruyani, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/260, 265, 470; 6/52; 9/539; 13/317; 14/493.

¹²³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/459.

Başka bir örnekte, iddet bekleyen kadınlara üstü veya kapalı bir şekilde evlilik teklifinde bulunma konusunu *el-Hâvî'l-Kebîr*'den nakilde bulunarak meseleyi tafsiliye olan أما ile özetlemektedir. Öncelikle evli kadınlara, başkaları tarafından açıkça veya imâ yoluyla evlenme teklifi edilemez. Evli olmayıp iddet de beklemeyen kadınlara gelince açıkça veya üstü kapalı bir biçimde kendilerine evlenme teklifi yapılabilir. İddet bekleyen kadınlara yönelik evlilik teklifine ilişkin konuyu, farklı durumlar için ayrı ayrı ele almıştır. Şöyleki: boşanmış kadınlar üç farklı kategoriye ayrılır: birincisi, ric'i talakla boşanmış olanlar; ikincisi, üç talakla boşanmış veya kocası ölmüş olanlar; üçüncüsü ise, bâin talakla boşanmış ancak üç talakla boşanmamış olanlar. Ric'i talakla boşanmış kadına eski kocası dışında kimse açıkça veya üstü kapalı bir teklifte bulunamaz çünkü aralarındaki tefrik süreci henüz tamamlanmamıştır. Üç talakla boşanmış kadına eski eşi açıkça veya üstü kapalı bir teklifte bulunamaz; ancak kocası ölmüş kadınlara imâ yoluyla evlilik teklifinde bulunabilir. Bâin talakla boşanmış ancak üç talakla boşanmamış olan kadınlara ise eski kocaları açıkça bir teklifte bulunabilir. Eski kocası dışındaki kişiler açık bir şekilde evlilik teklifi yapamazlar, tariz yoluyla ise iki farklı görüş bulunmaktadır.¹²⁴

Rûyânî, çoğu defa da konuları tamamlamak ve toparlamak için "فإذا تقرر هذا" gibi ifadeler kullanır. Bu ifade, bir konunun sona erdiğini ve artık netleştiğini belirtir. Örneğin, belirli bir hükme veya fikhî prensibe ulaştıktan sonra bu ifadeyi kullanarak konuyu özetler ve kapatır. Müellifimiz bu ve benzeri ifadelerle ilgili meselenin sonuna işaret eder ve bir sonraki konuya geçiş yapmaya hazırlar.¹²⁵

2.2.3. Fikhî İhtilaflara Yer Vermesi

Fikhî meseleler, tarih boyunca ulemanın ittifak etmediği konuların başında gelir. Farklı mezheplere mensup fakihler, çeşitli konularda farklı görüşler ortaya koymuşlardır ki bu da fıkıh ilminin zenginliğini ve derinliğini göstermektedir. Sonradan gelen âlimler de bu farklılıkları eserlerinde geniş kapsamlı bir şekilde ele almışlardır. Onlar, sadece kendi mezheplerinin değil, farklı dönemlerden ve coğrafyalardan gelen fakihlerin görüşlerine de yer vermişlerdir.

¹²⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 9/243.

¹²⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 7/27; 9/236; 11/45; 13/185.

Abdülvâhid er-Rûyânî, sahâbe ve tâbiûn dönemi fakihlerinin görüşlerinin yanı sıra, ihtilaf durumlarında Şâfiî mezhebinin dışındaki diğer üç mezhebin ve Ebû Hanîfe'nin önde gelen öğrencilerinin görüşlerine de atıfta bulunmuştur. Ayrıca, farklı coğrafyalardaki âlimlerin bakış açıları da ele alınmıştır. Örneğin, Irâk ve Horâsân gibi bölgelerdeki âlimlerin meselelere yaklaşımı incelenmiş ve aktarılmıştır.

Rûyânî'nin eserindeki dikkate değer diğer bir nokta ise, sadece ana akım mezheplerin değil, takipçisi kalmamış olan mezhep imamlarının görüşlerine de yer vermesidir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin Bağdat'taki kavli-kadim ve Mısır'daki kavli-cedid görüşlerinin yanında Sünnî olarak kabul edilmeyen Zâhirî ve Şiâ gibi mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. Rûyânî, bu yaklaşımıyla eserine mezheblerarası mukaseyeli bir tarz vererek sonradan gelen âlimlerin teveccühünü kazanırken aynı sebepten dolayı bir kısım âlim tarafından da eleştiriye maruz kalmıştır.

2.2.3.1. Sahâbe ve Tâbiûnun Görüş Farklarına Yer Vermesi

Rûyânî, bir köle veya cariye'nin zina yapmaları halinde had cezasının uygulanacağına dair sahâbe ve tâbiûn'dan gelen görüşleri nakletmektedir. Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Abdullah b. Mesud, İbn Ömer, Zeyd b. Sâbit, Enes b. Mâlik, Hasan el-Basrî, Ali b. el-Hüseyn, Alkâme, Zührî, Esved el-Ensârî, Süfyân el-Evzâî, Süfyân es-Sevrî, İshâk gibi pek çok kişiye göre, efendinin, haddi uygulama yetkisi vardır. Ancak Ebu Hanîfe'ye göre, bu yetki sadece imama aittir. İmam Mâlik'e atfedilen görüşe göre, köle veya cariye evlenmemişse efendi haddi uygulayabilir, ancak evliyse bu yetki imama aittir. Ebû Hüreyre'den nakledilen bir hadiste, bir kimsenin cariyesinin zina ettiği durumda, ona haddi uygulaması gerektiği ifade edilir.¹²⁶

Rûyânî, başka bir örnekte Ramazan ayında kaçırılan oruç günlerini kaza etme konusunda sahâbe ve tâbiûn'dan gelen farklı görüşleri değerlendirmektedir.

İlk olarak, İbn Abbâs, Muâz b. Cebel, Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik gibi bazı sahâbe âlimleri, kaçırılan oruç günlerinin ardışık olarak kaza edilmesinin daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Yani, bir kişinin kaçırdığı Ramazan oruçlarını ardışık günlerde kaza etmesinin müstahap olduğunu savunmuşlardır.

¹²⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/41.

Diğer bir grup âlim ise, kaçırılan oruç günlerinin aralıklı olarak kaza edilemeyeceğini belki hepsini ardışık olarak kaza etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüşü savunanlar arasında Hz. Ali, İbn Ömer ve Hz. Aişe gibi sahabe âlimleri yer almaktadır. Bunları tabiîn'den Nehaî, Hasan-ı Basrî ve Dâvûd ez-Zâhirî takip etmiştir. Ayrıca, Tahâvi, ardışık veya aralıklı kaza etmenin aynı derecede olduğunu belirtmiştir. Ancak Rûyânî, bunun yerinde bir görüş olmadığını, çünkü ardışık olarak yapılan ibadette emri yerine getirmede acele davranıldığı için daha faziletli olduğunu savunmuştur.

Son olarak Rûyânî, Hz. Aişe'nin rivayetinin nesh olduğunu diğer bir rivayetin ise istihbaba yorumlandığını ifade ederek aktarılan rivayetleri cem etmeye çalışmıştır.¹²⁷

Rûyânî, Şâfiî mezhebinde makbul olan görüşe göre Ramazan Bayramının gecesinde tekbirler getirilmesi gerektiğini aktardıktan sonra bu konuda farklı rivayetlerin geldiğini ifade etmektedir. Nitekim Hz. Ali, İbn Ömer, İmam Mâlik, Evzâî ve Sevrî'nin Ramazan Bayramı gecesinde tekbir getirilmemesi gerektiğini belirttiği, ancak bayram gününde tekbir getirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Daha sonra İmam Ahmed'in de bu konuda aynı görüşte olduğu belirtilirken, İshâk ve Ebû Sevr'in, bayram günü namaza gitmek için sabahleyin çıktığında tekbir getirilmesi gerektiğini belirttiklerini ifade etmiştir.¹²⁸

Rûyânî, Şâfiî mezhebinde cimâ dışında kasten bozulan Ramazan orucunun sadece kazasının gerektiği görüşünü aktardıktan sonra bu konuda sahâbe ve tâbiûn'dan buna muhalif görüşler de olduğunu aktarmıştır; Evzâî, Sevrî, Hasan-ı Basrî, Zührî, İshâk, Âta ve Ebû Hanîfe gibi âlimlerin aktardığına göre, cinsel ilişki (cima)'nin yanı sıra gıda ve tedavi olabilecek yeme-içme de kefarete tabi olmasıdır. Saîd b. Müseyyeb'e göre, böyle bir durumda, bir gün yerine bir ay oruç tutulması gerektiği, Nehaî ise, bir gün orucun bozulması durumunda üç bin gün oruç tutulması gerektiğini öne sürmüştür. Hz. Ali ve İbni Mes'ud'a göre ise, ömrünün tamamını oruçlu geçirse bile o günün bereketi ve sevabına ulaşamaz.¹²⁹

¹²⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/282.

¹²⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/457.

¹²⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/261-262.

2.2.3.2. Mezhepler Arası Farklı Görüşlere Değınmesi

Rûyânî, genellikle bir konuyu açıklarken sadece Şâfiî mezhebinin görüşlerine değil, aynı zamanda diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. Böylelikle ilgili konu hakkında daha detaylı bilgiler vermiştir. Ancak, bu yapılırken, genellikle Şâfiî mezhebinin görüşlerini diğer mezheplerin görüşlerine tercih etmiş ve ilgili delillerle diğer görüşleri eleştiriye tabi tutmuştur. Örneğın, Şâfiî mezhebine göre ölen kişinin, kendisine bir fistan giydirilerek yıkanması gerektiğini belirtir. Bu görüşü, İmam Ahmed bin Hanbel'in de desteklediğini ifade eder. Ancak, İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'ye göre, ölünün elbiselerinin çıkarılması ve avret mahalline bir örtü bırakılarak yıkanması müstehap olarak kabul edilir. Onlara göre bu yöntem, diri olan bir kişinin yıkanma şekline daha uygun olup, ölü için de daha uygun bir davranıştır.

Rûyânî, İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'nin görüşünün doğru olmadığını, Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadise dayanarak eleştirir. Çünkü Resulullah'ın kendi fistanında yıkanmış olduğunu bildiren bu hadis, onların savunduğu görüşü tenkit etmektedir.¹³⁰

Rûyânî, başka bir örnekte, misvak kullanımının oruçlu ve oruçsuz kişiler arasında farklı şekilde değerlendirildiğini ve bu konuda farklı fikhî görüşlerin olduğunu belirtmektedir. Oruçlu olmayanlar için misvak kullanımının daima teşvik edildiğini ifade etmektedir. Ancak, oruçlu olanlar için durum farklılık arz etmektedir. Şâfiî mezhebine göre, oruçlu kişinin sabahleyin misvak kullanması tavsiye edilirken, öğleden sonra kullanması hoş karşılanmamaktadır. Diğer yandan, İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'ye göre, oruçlu kişinin misvak kullanımı herhangi bir zamanla sınırlı değildir. Rûyânî, oruçlu kişinin sabahleyin misvak kullanımının sünnet olduğunu belirtirken, öğleden sonra kullanmanın hoş karşılanmamasının sebebinin, bir hadiste geçen "Allah katında oruçlu kişinin ağzının kokusu, misk kokusundan daha hoştur" sözüne dayandırıldığını ifade eder. Bu nedenle, Ebû Hanîfe ve İmam Malik'in görüşlerinin yerinde olmadığını ifade eder.¹³¹

Şâfiî mezhebinde ikinci secdeden sonra eğer ayağa kalkılacaksa istirahat oturuşu dediğimiz secdeden sonra oturup ondan sonra ellerine dayanarak kalkması

¹³⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/523.

¹³¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/298.

özellikle yaşlılar için müstehap görülmüştür. İmam Mâlik, Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye bu oturuşun müstahap olmadığını ifade etmişlerdir. Fakat Rûyânî, bunun doğru olmadığını, nitekim “Hz. Peygamber birinci rekâta ikinci secdeden kalktığında oturur ve ellerine dayanarak kalkardı” hadisine binaen böyle bir secdenin müstahap olduğunu ifade etmiştir.¹³²

2.2.3.3. Şâfiî Mezhebi’ndeki İhtilafları Açıklaması

Rûyânî, Şâfiî mezhebindeki fikhî konuları ele alırken, sadece İmam Şâfiî’nin görüşlerine değil, aynı zamanda onun öğrencileri ve takipçileri arasında çıkan farklı görüşlere de yer vermiştir. Farklı görüşleri izah ederken bazen görüş sahibinin ismini bizzat zikrederken, bazen de *وقال بعض أصحابنا*, *ومن أصحابنا* gibi ifadeler kullanmıştır. Bu yaklaşımıyla, ilgili konu hakkında Şâfiî mezhebindeki görüşleri detaylı bir şekilde ele almaya çalışır.

Müellifimiz, farklı görüşleri aktardıktan sonra, hangi görüşün daha güçlü olduğunu belirlemek için değerlendirme yapar. Bu değerlendirme, ilgili delillerin fikhî yönlerinin incelenmesini içerir. Rûyânî, kendi analiz ve değerlendirmelerini sunarak, hangi görüşün daha sağlam olduğunu ve kendi tercihini hangi görüşten yana kullandığını açıklar. Bazen de kendi görüşünü açıklamaz ve sadece var olan ihtilafları sunar. Örneğin, Şâfiî mezhebine göre, su tuzla karışıp tuz suya hâkim olduğunda, suyun abdest alma amacına uygun olup olmadığı fikhî bir mesele olarak ele alınır. Bu durumda, suyun abdest alma vasfını kaybettiği ve bu nedenle bu su ile abdest almanın caiz olmadığı görüşü baskındır. Ancak, ashaptan bazıları bu durumda üç farklı görüşü dile getirmiştir: İlk görüş, yukarıda belirtilen ana görüşle aynıdır ve suyun abdest alma vasfını kaybettiğini savunur. İkinci görüş, Kaffâl eş-Şâfiî’nin görüşüdür. Ona göre, su tuzla karışsa bile, bu değişiklik suyun temizleme vasfına zarar vermez. Üçüncü görüş ise, Ebû Hâmid el-Merverrüzi’nin görüşüdür ki buna göre, eğer tuz kaya tuzu ise suyun temizleme özelliğini kaybettirir, ancak suyun toprakla temas ederek tuz haline dönüşmesi durumunda temizleme vasfına zarar vermez.¹³³

Başka bir örnekte kişinin hastalık durumunda dört eşini boşaması ve ardından dört yeni eş alması durumunda, boşanan ve yeni evlenen kadınların miras haklarının

¹³² Rûyânî, *Bahrü’l-Mezheb*, 2/56.

¹³³ Rûyânî, *Bahrü’l-Mezheb*, 1/51.

nasıl olacağına dair Şâfiî mezhebinde farklı görüşler bulunmaktadır. İlk görüşe göre, boşanan kadınlarla yeni evlenen kadınlar arasında boşanma ve evlenme durumuna bakılmaksızın miras payı 1/4 veya 1/8 şeklinde eşit olarak dağıtılmalıdır. Çünkü her bir kadın ayrı ayrı mirasçı olur. Dolayısıyla, dört boşanan kadın da yeni evlenen dört kadın gibi miras hakkına sahip olurlar. İkinci görüşe göre, miras payı boşanan kadınlara verilmelidir, çünkü hakları daha öncedir. Üçüncü görüşe göre ise, miras payı yeni evlenen kadınlara verilmelidir çünkü şerîâtın, dört eşin ötesinde başka kadınlarla evlenmeyi yasaklamasıyla, boşanma sonucu oluşan miras payının bu yeni kadınlar arasında bölünmesi gerekir. Ancak bu görüş zayıf kabul edilir çünkü şerîât, dört eşin ötesindeki evlilikleri yasaklasa da ölüm hastalığında boşanan kadınların miras alma hakkı sahabenin icmâi ile kesinleşmiştir. Dolayısıyla makbul olan sekiz kadının da mirasçı olmaları gerektiğini savunan ilk görüşdür.¹³⁴

Kişi camiye girdiğinde ön safta yer bulamazsa, arkada yalnız başına namaz kılması gerektiği ifade edilir. Ancak Ebû Hâmid, bu durumdaki kişinin ön saftan birini yanına çekip arkada beraber namaz kılmasının daha iyi olduğunu belirtir. Eğer bunu yapmazsa mekruh olmakla beraber namazı yerinde olarak kabul edilir. Fakat ashaptan bazıları, böyle bir uygulamanın aslı olmadığını ifade ederler. Kâdî et-Taberî ise, İmam Şâfiî'nin Büveytî'nin *Muhtasar*'ında böyle bir kişinin tek başına son safta durarak namaz kılmasının daha uygun olduğunu belirtir. Çünkü birini çekmek ön safta bozulmasına sebebiyet verdiği gibi o kişiyi ön safta faziletinden de engeller.¹³⁵

2.2.3.4. İmam Şâfiî'nin Kavlı-i Kadim ve Kavlı-i Cedid Görüşlerine Yer Vermesi

Rûyânî, bir konuyu açıklarken konu ile ilgili farklı görüş ve icthatları ele alırken, İmam Şâfiî'nin Bağdat'taki kavlı-i kadîm ve Mısır'a geldikten sonra kavlı-i cedid dediğimiz görüşlerine de değinmektedir. Bu görüşlere atıfta bulunduktan sonra Şâfiî mezhebinin iki görüş arasında tercihte bulunduğu görüşünü de beyan etmektedir. Örneğin; kişinin namaz sırasında abdestinin bozulması kasten, sehven veya istem dışı olarak üç şekilde gerçekleşebilir: Kasıtlı ve dalgınlık halinde bozulan abdestler, namazın geçersiz sayılmasına ve yeniden abdest alınmasına sebep olur. Ancak, istem

¹³⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 10/135.

¹³⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/273.

dışı abdest bozulması durumunda farklı görüşler mevcuttur. İmam Şâfiî'nin kavli-kadîm görüşüne göre, istem dışı abdest bozulması namazın geçersiz sayılmasına yol açmaz, kişi hemen gidip abdestini tazeler kaldığı yerden devam eder, Ebû Hanîfe ve İbn Ebî Leyla da bu görüştedir. Ancak İmam Şâfiî'nin kavli-cedid içtihadına göre istem dışı abdest bozulması durumunda da yine namazı iptal olur ve yeni bir abdestten sonra namazını baştan kılar. Rûyânî, İmam Şâfiî'nin bu iki ayrı içtihadını zikrettikten sonra mezhebin tercih ettiği görüşün kavli-cedid görüşü olduğuna işaret etmektedir.

Cemaatle namaz kılarken bir kişinin imamı geçmesi durumunda, fıkıh âlimleri arasında farklı görüşler mevcuttur. İmam Şâfiî'nin kavli-cedîd olarak adlandırılan görüşüne göre, bu durumda namazın geçersiz olduğu belirtilir. Bu görüşe, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ahmed'in destek verdiği ifade edilir. Diğer yandan, kavli-kadîm olarak adlandırılan görüşe göre, namazın geçerli olduğu, bu görüşe ise İmam Mâlik, İmam İshâk ve Ebû Sevr'in destek verdiği belirtilir. Rûyânî, iki görüşü beyan ettikten sonra mezhebin tercihte bulunduğu görüşün kavli-cedîd görüşü olduğunu, bundan dolayı sahih olan görüşün de bu olduğuna dikkat çekmektedir.¹³⁶

Mina günleri dediğimiz Kurban Bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde oruç tutmayla ilgili İmam Şâfiî'nin iki ayrı içtihadı mevcuttur. Kavli-cedîd görüşüne göre farz olsun, nafîle olsun bu günlerde oruç tutmanın caiz olmadığını ifade eder. Ama kavli-kadîm görüşüne göre ise temettû haccını ifa eden birisi için bu günlerde üç gün oruç tutmasına cevaz verilmiştir.¹³⁷

2.2.3.5. Irâk ve Horâsân Uleması'nın İctihadlarına Yer Vermesi

Şâfiî mezhebinin gelişim tarihine baktığımızda, mezhebin gelişimi ve yayılmasında çeşitli bölgelerin ve ekollerin önemli katkılarının olduğunu görmekteyiz. Bu ekoller, fûrû fıkıhla ilgili detayların oluşmasına ve kitaplara aktarılmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bu açıdan, özellikle Horâsân ve Irâk ekolleri öne çıkmaktadır.

Bahrü'l-Mezheb'in dikkate değer özelliklerinden biri, Irâk ve Horâsân bölgelerindeki âlimlerin fıkıh ictihatlarına yer vermesidir. Rûyânî, bu ictihatları aktarırken bazen ikisi arasında herhangi bir tercihte bulunmaz. Ancak bazen de, kabul

¹³⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/271.

¹³⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/283; Bu konudaki diğer örnekler için bkz. Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/61; 4/85; 6/399; 7/39; 9/335; 9/360; 9/465; 10/199; 10/414; 12/206.

etmediği bir görüşü eleştirir, kabul ettiği görüşü de tasdik eder. Rûyânî, farklı bölgelerde yetişen âlimlerin katkılarını değerlendirip, farklı fikhî görüşlere açık bir yaklaşım sergiler. Bunu yaparken genellikle Horâsân âlimleri için "أصحابنا بخراسان" ifadesini kullanırken, Irâk âlimleri için ise bazen "أصحابنا بعراق" bazen de "أهل العراق" ifadesini tercih eder. Böylelikle, farklı bölgelerde yetişen âlimlerin görüşlerini bir araya getirerek, mezhebin zengin ve çeşitli fikhî bir geleneğe sahip olduğunu gösterir. Örneğin; eğer bir kişi, kadının mehirine kefil olarak iki kişiyi evlendirirse ve sonra koca kadınla birlikte olmadan kadın mürted olursa, Irâk âlimlerine göre kadın, mehri kocaya geri vermelidir ve koca da eşten aldığı mehir miktarının aynısını kefile geri ödemelidir. Ancak Horâsân âlimlerine göre, kefile mehir miktarının aynısı iade edilebileceği gibi, onun değeri de verilebilir. Rûyânî, bu konuda Horâsân âlimlerinin görüşünün daha uygun olduğunu ifade etmiştir.¹³⁸

Abdestte başı mesh ederken, el başa konulur ve sonra kaldırılırsa veya saça su damlası sarkıtılıp, bu su damlası başın üzerinde durur ve yayılmazsa, Irâk âlimleri bu abdestin geçerli olduğunu belirtirler. Ancak bazı Horâsân âlimlerine göre bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birincisi, bu abdestin geçerli olduğunu savunur ve bu görüş daha kabul edilebilir bir görüştür. İkincisi ise, bu abdestin geçersiz olduğunu savunur ve bu görüş, Kaffâl eş-Şâfi'nin ictihadına dayanır; çünkü ona göre bu durum, mesh olarak kabul edilmez.¹³⁹

Rûyânî, bazen iki ekolün ittifak ettiğini de belirtir; örneğin vitir namazının son rekâtında okunan kunut duasının rükûdan önce mi yoksa sonra mı olması gerektiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Şâfiî mezhebinin çoğunluğu, sabah namazındaki uygulamaya benzer şekilde, kunutun rükûdan sonra yapılması gerektiğini savunmaktadır. İmam Şâfiî, bu görüşü dile getirmiştir. Irâk ve Horâsân bölgesindeki âlimler de bu konuda ittifak etmişlerdir. Ancak İmam Müzenî, bu konunun kendisine gizli olduğunu ve kesin olarak belirlenmediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik gibi bazı âlimler, kunutun rükûdan önce yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu görüş, "Hz. Peygamber'in sabah namazında rükûdan sonra kunut duasını okuduğu" ile ilgili hadise binaen zayıf kabul edilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 5/494.

¹³⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/195.

¹⁴⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/240.

Eğer konu ile ilgili yalnızca bir ekolden rivayet bulunuyorsa ve diğer ekollerden herhangi bir aktarım mevcut değilse, Rûyânî, bu duruma da işaret etmiştir. Örneğin; namazda niyetin nasıl olması gerektiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İmam Ebû İshâk'a göre, kişinin üç şeyi niyet etmesi gerekmektedir: fiil, ta'yin ve farz. Fiil, namaz kılmaktır; ta'yin ise örneğin “öğle” veya “ikindi” gibi bir zaman dilimini belirtmektir; farz ise “farz” demektir. İmam İbn Ebî Hüreyre ise sadece fiil ve ta'yin niyet etmede yeterli olduğunu savunmuştur. Örneğin, öğle namazına niyet etmek farza niyet etmeyi gerektirmez, çünkü öğle namazı zaten sadece farz olarak kılınır, dolayısıyla farz niyetine ihtiyaç yoktur. İmam Ebû Hanîfe de aynı fikirdedir. Çünkü çocuk, zamanın namazına niyet eder ve ona farz niyet etmek gerekmez. Rûyânî'ye göre, İmam Ebû İshâk'ın görüşü daha yaygındır, ancak İbn Ebî Hüreyre'nin görüşü daha sağlamdır. Bazı Horâsân âlimleri ise, Ebû İshâk'ın aktardıklarına ek olarak, vaktin farzına niyet etmenin gerekliliğini belirtmişlerdir; bu, farz ile kaza arasındaki farkı ortaya koymak içindir. Ancak, İrâklılar bu konuda herhangi bir görüş belirtmemişlerdir.¹⁴¹

2.2.4. Nadir Meseleleri İhtiva Etmesi

Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb* eserinin önemli hususlarından biri, nadir ve ilginç meselelere yer vermesidir. İbn Kesir'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde bu kitaba yer verirken, bu kitabın bilinen ve bilinmeyen birçok faydaya sahip olduğunu aktarmıştı.¹⁴² Bu bölümde, çalışmamız sırasında tespit edebildiğimiz ve faydalı olabileceğini düşündüğümüz bazı nadir meseleleri aktarmaya çalışacağız.

- Eğer birisi kar veya dolu ile abdest almaya çalışırsa şayet hava sıcaksa ve bu kar veya dolu erir ve üzerinden akarsa, bu durumda abdesti geçerlidir. Ancak eriyip akıp gitmezse, bu durumda abdesti geçerli olmaz. Evzâî, “*Bu durumda da abdesti yerindedir*” demiştir, fakat bu yanlıştır; çünkü kişi yıkanma dediğimiz gusül ile emrolunmuştur ve bu bir yıkama değildir. Ancak mesh için başına sürerse bu caizdir, çünkü başın sıcaklığıyla bir miktar erir ve bu yeterli olur.¹⁴³

¹⁴¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/3

¹⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12/171.

¹⁴³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/44.

- İmam Ahmed b. Hanbel'den rivayet olunduğuna göre, O, necasetle ısıtılan suyla abdest almayı mekruh görmüştür ama bu yerinde bir görüş değildir. Çünkü necasetin varlığı keraheti gerektirmez.¹⁴⁴
- Horâsân'daki bazı Şâfiî âlimlere göre, hayvanların teri gibi suya benzeyen sıvılar kaynatıldığında buharlaşıp, bu buharlaşmadan da ter meydana gelirse, Şâfiî'nin açık ifadesi bununla abdest alınamayacağı yönündedir. Çünkü bu ter olarak adlandırılır. Ancak bu, Rûyânî'nin görüşüne göre, su için doğru değildir; çünkü su kaynatıldığında meydana gelen ter, gerçek anlamda su olur ve bu nedenle mutlak su olarak kabul edilir ve onunla abdest alınabilir.¹⁴⁵
- Bir hayvan sağken temiz kabul edilirse ve bu hayvan murdar olursa, bu durumda derisi döşenip, tabaklandığında ve içine su konulduğunda ondan abdest alınabilir.¹⁴⁶
- Bir koyun veya keçi öldüğünde memelerindeki süt necis kabul edilir, fakat bir tavuk öldüğünde karnındaki yumurta şayet sertleşmişse temiz kabul edilir.¹⁴⁷
- İmam Şâfiî'nin belirttiği üzere, bir kadının sakalının gür çıkması durumunda, bu kadının, sakalının altındaki cilde suyu ulaştırması gereklidir. Çünkü bu, nadir görülen bir durumdur.¹⁴⁸
- Ağız necis olan birinin Kur'an okuyup okuyamayacağı konusunda Rûyânî, babasından (İsmâîl b. Ahmed) iki olası görüşü aktarır. Birinci görüşe göre, Kur'an'ın hürmeti gereği bu mümkün değildir. Zira bir kişinin eli necis ise, o kişi Kur'an'ı elleriyle tutamaz; aynı mantıkla, ağız da necis ise, Kur'an'ı ağızla okuması uygun görülmez. İkinci görüşe göre ise, mekruh olmakla birlikte, caizdir. Yani, kişinin abdestsiz olduğu durumda bile Kur'an'a dokunmadan Kur'an'ı okuyabilmesi gibi, aynı şekilde ağız necis olan bir kişi de Kur'an'ı okuyabilir.¹⁴⁹
- Tevrat ve İncil'in abdestsiz taşınması ve dokunulmasıyla ilgili İslam âlimleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları, Tevrat ve İncil'in semavi

¹⁴⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/45.

¹⁴⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/48.

¹⁴⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/54.

¹⁴⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/61-62.

¹⁴⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/90.

¹⁴⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/117.

kitaplar olduğunu ve Kur'an gibi onlara da aynı hürmetin gösterilmesi gerektiğini savunurken, Cumhur, Tevrat ve İncil'in zaman içinde muharref olması nedeniyle abdestsiz dokunulabileceğini ileri sürmüştür.¹⁵⁰

- Namaz vakti girdiğinde cünup olan kişinin su ve toprak bulamadığı takdirde namazı nasıl eda edeceği ile ilgili Rûyânî, iki görüş aktarmaktadır; birinci görüşe göre sadece farz olan Fatıha suresini okur, fatihadan sonra herhangi bir sure okumaz, ikinci görüşe göre ise Kur'an'ı okumaz sadece zikirlerle iktifa eder.¹⁵¹
- “Eğer müşriklerden biri senden sığınma talep ederse, onu koruma altına al ki Allah'ın kelamını işitebilsin”¹⁵² ayeti gereğince, kâfir olan bir kişinin Kur'an'ı dinlemesi engellenmez. Ancak, kâfirlerin Kur'an'ı öğrenmelerine izin verilmesi konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, Resulullah (s.a.v.), kâfirlere Kur'an ayetlerini yazdırdığı için, onların Kur'an'ı öğrenmelerine engel olunmaz. İkinci görüş ise, kâfirlerin yalnız kaldıklarında Kur'an'ı alaya almayacaklarından emin olunamadığı için, onların Kur'an'ı öğrenmelerine engel olunması gerektiği yönündedir.¹⁵³
- Cünup bir kişi ile hayız dönemi bitmiş bir kadın bulunuyorsa ve sadece bir kişiye yetecek kadar su varsa, kuvvetli görüşe göre, bu su, hayızlı kadının yıkanması için kullanılır. Benzer şekilde, cünup bir kişi ile yıkanması gereken ölü bir beden varsa ve yalnızca birine yetecek kadar su mevcutsa, bu durumda öncelik ölüünün yıkanmasına verilir.¹⁵⁴
- Kadının saçında bir düğüm varsa, Rûyânî'nin dedesi (Ahmed b. Muhammed), saçı kesip düğümü çözmeden önce yıkanmanın caiz olmadığını belirten bir fetva vermiştir. Ancak, Rûyânî, İmam Ebû Muhammed el-Huvaynî'nin, düğümün kesilmesinin gerekmediğini ve bu durumda yıkanmanın mümkün olduğunu işitmiş ve bu görüş kendisine daha doğru gelmiştir. Çünkü düğümün çözülmesine gerek yoktur, zira su saçın içine nüfuz edebilir.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/116.

¹⁵¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/118.

¹⁵² Tevbe, 9/6.

¹⁵³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/118.

¹⁵⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/235-236.

¹⁵⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/173.

- Eğer bir kişi yanındaki suya ihtiyacı olmadığı halde içip döker ve ardından teyemmüm ederek namaz kılarsa, bu namazın iade edilip edilmeyeceği konusunda âlimler iki farklı görüşe sahip olmuştur. Eğer bu suyu namaz vaktinden önce bitirmişse, namazını kaza etmesi gerekmez. Ancak, namaz vakti girdikten sonra suyu israf edip bitirdikten sonra teyemmüm alarak namaz kılmışsa, bu durumda iki görüş vardır; Esah olan görüşe göre: Namazı kaza etmesi gerekmez. Diğer görüşe göre ise namazı kaza etmesi gerekir. Çünkü burada kişi hikmetli davranmamış ve suyu israf etmiştir.¹⁵⁶
- Özürsüz olarak namazı kaçıranın ardından su ve toprak bulunmaması durumunda namazını hemen kaza etmesi gerekir mi gerekmez mi konusunda farklı görüşler olsa da Rûyânî'nin babası bu konuda namazını hemen kaza etmesinin gerekmediği yönünde fetva vermiştir.¹⁵⁷
- Kurumuş kanlı ellerle teyemmüm almak caizdir.¹⁵⁸
- Eğer bir kişi abdest alıp öğle namazını kılar, sonra abdesti bozulur ve yeniden abdest alıp ikindi namazını vaktinde kılarsa, fakat ikindi namazını bitirdikten sonra başını meshetmeyi iki abdestten birinde unuttuğundan emin olursa, her iki namazı da iade etmesi gerekir. Çünkü ilk abdestte başını meshetmeyi unutmuş olabilir; bu durumda öğle namazı geçersiz olur ve ikindi namazı geçerli olur. Ya da ikinci abdestte başını meshetmeyi unutmuş olabilir; bu durumda ikindi namazı geçersiz olur ve öğle namazı geçerli olur. Dolayısıyla, bu durumu netleştiremediği için her iki namazı da iade etmesi gerekir. Tıpkı iki namazdan birini unutan ve hangisini unuttuğunu bilmeyen bir kimsenin her iki namazı da yeniden kılması gerektiği gibidir.¹⁵⁹
- Rûyânî babasından aktardığına göre; çocuk, tek bir teyemmüm ile iki farz namazı birleştirebilir mi? Bu konuda iki görüş vardır: Birinci görüşe göre, namazları birleştirebilir çünkü onun namazı nafil sayılır. İkinci ve daha doğru olan görüşe göre ise, namazları birleştiremez çünkü onun namazı farzlara ilhak

¹⁵⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/239.

¹⁵⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/237.

¹⁵⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/188-189.

¹⁵⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/278.

edilir. Çünkü bu farz namazlar nafil niyetiyle kılınmaz ve bu namazlarda niyetin belirlenmesi gerekir.¹⁶⁰

- İmam İstahrî (ö. 328/940), mezhebin genel görüşüne muhalif olarak, sabah namazının vaktinin isfar zamanında yani ortalık aydınlanmaya başladığında sona erdiğini belirtir.¹⁶¹
- İmam Şâfiî *el-Ümm* adlı eserinde ifade ettiğine göre, eğer bir kişi bir namazı kaza ederken, o namazın ikindi mi, öğle mi, yoksa başka bir farz namaz mı olduğunu bilmiyorsa, o günün beş vakit namazını kaza etmesi gerekir. İmam Müzenî'nin kanaâtine göre ise ilk iki rekaâta yüksek sesle okuyarak, üçüncü rekaâta da teşehhüd için oturarak kıldığı dört rekaât namazın yeterli olacaktır.¹⁶²
- Namazda hapşırın birisine *يرحمك الله* ile karşılık verilirse, o kişinin niyetine bakılır; eğer niyetinde dua etmek varsa namazı bozulmaz, ama niyeti sadece hapşırın kişiye cevap vermek ise namazı bozulur.¹⁶³
- Kişi rükûdan önce kunut duâsını okursa, bazılarının göre bu yanlış olur, ama namazı geçerlidir. Diğer bir görüşe göre ise, rükûdan sonra bunu tekrarlaması ve sonra da secde-i sehv yapması gerekir.¹⁶⁴
- “İmam Şâfiî şöyle demiştir: Cenazeyi taşımakta ne bir aşağılık ne de bir mürüvvetin kaybı vardır; aksine, bu bir şereftir, bir sevap ve bir iyiliktir. Bu, hayır ehlinin yapageldiği bir iştir; Resulullah (sav) bunu yapmış, ardından sahabeler ve tabiînler de bunu uygulamıştır.”¹⁶⁵
- Ölen kişinin yakınları ve komşularının cenaze günü ve gecesinde, cenaze sahibinin ailesine yiyecek hazırlamaları teşvik edilmektedir. Bu uygulama, Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Cafer'in ailesine yemek yapılmasını istemesiyle desteklenir. Cenaze sahipleri genellikle yemek yapmaya odaklanamazlar; bu yüzden onlara yardım etmek, bir dayanışma olarak kabul edilmiştir. İmam Şâfiî, burada ölen kişinin uzak akrabalarını da dikkate almaktadır. Ancak, ölen kişinin ailesinin yemek hazırlayıp bunu topluca dağıtması, dini kaynaklarda

¹⁶⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/278-279.

¹⁶¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/388.

¹⁶² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/9.

¹⁶³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/86.

¹⁶⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/240.

¹⁶⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/571.

yer almadığı için hoş karşılanmamaktadır. Özellikle günümüzde bazı bölgelerde uygulanan bu adet, müellifimiz tarafından bid'at olarak karşılanmaktadır.¹⁶⁶

2.2.5. Hükümleri Şer'i Delillere Dayandırması

Sözlükte delil, hissi veya manevi, iyi veya kötü olsun bir şeye götüren araç demektir. Usulcülerin ıstılahına gelince, delil, kendisini, doğru bir düşünme ile kesin veya zanni olarak, amelî şer'î bir hükme götüren şeydir.¹⁶⁷

Rûyânî hükümleri genelde kitap, sünnet ve icmaya dayandırırken, kısmen de olsa bazen diğer şer'î delillere de yer verir.

2.2.5.1. Kitab Deliline Dayandırması

Şer'î dellillerin en kuvvetlisi ve en önde geleni kuşkusuz herkesçe kabul edilen kitaptır yani Kur'an'dır.

Usulcülere göre Kitap: “Yüce Allah’ın Hz. Muhammed aleyhisselama Arapça olarak indirilen, hafızalarda ve yazılı şekilde tevâtür yoluyla nakledilen, mushaflarda yazılı, Fâtiha sûresi ile başlayıp Nas sûresi ile sona ermiş kelâmıdır.”¹⁶⁸

Rûyânî, eserinde bir meselenin hükmünü belirtirken, eğer konu hakkında ayet varsa öncelikle ayeti delil olarak zikreder. Ayeti zikrederken genellikle *كفوله تعالى, ومنه* , *قال الله تعالى, قوله تعالى, في قوله تعالى لقوله تعالى* , gibi kalıplar kullanır. İhtiyaca göre bazen ayetlerin sebebi nüzullerine, tefsirlerine, kıraât farklılıklarına ve şaz kıraâtlara da değinir.

Örnek olarak Rûyânî, namazın farz oluşunu *وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَعَاتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ* “Namazı dostdoğru kılın, zekâtı verin ve rukû edenlerle beraber rukû’a gidin”¹⁶⁹ ayeti ile *وَمَا أَمْرًا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مَخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ* “Hâlbuki onlara, Allah’a kulluk etmeleri, Hanifler olarak O’na yürekten inanıp boyun

¹⁶⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/597-598.

¹⁶⁷ Abdülvehhâb Hallâf, *İlmu Usuli'l-Fıkıh* (Mektebetü't-da'vâ, ts.), 103.

¹⁶⁸ Zekiyüddîn Şabân, *İslam Hukuk İlminin Esasları* (Usûlü'l-Fıkıh), çev. İbrâhîm Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 63.

¹⁶⁹ Bakara, 2/43.

eğmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti. Doğru din de işte budur”¹⁷⁰ ayetini delil olarak zikretmiştir.¹⁷¹

Cuma namazının farziyetine delil olarak da *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ* “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınızda Allahın zikrine hemen koşun, alışverişi bırakın eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır”¹⁷² âyetini delil olarak zikretmiştir.¹⁷³

Orucun farz kılındığının delilini *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ* “Ey iman edenler sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç, size de farz kılınmıştır”¹⁷⁴ ayetini getirir. Hangi ayda tutulacağına dair de *فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ* “Sizden kim bu aya (ramazan) denk gelirse o ayda oruç tutsun”¹⁷⁵ ayetini delil olarak getirir.¹⁷⁶

Rûyânî, eserinde ayetleri delil olarak zikrettiğinde kimi zaman ayetlerin tefsirine ve müfessirlerin farklı görüşlerine de değinmektedir. Özellikle İbn Abbâs, Mücâhid, İbn Mesûd, Hasan el-Basrî ve Katâde gibi tefsirde derinleşen ve otorite kabul edilen kişilerin görüşlerini nakleder.

İffetli kadınlara iftira edip de dört şahit getirmeyenlerin şahitliği hakkında *وَالَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةٌ أَبَدًا* “Onların şahitliklerini kesinlikle kabul etmeyin, ama tövbe edip kendilerini düzeltenler müstesna”¹⁷⁷ ayetini zikrettikten sonra, İbn Abbas ve Said b. Müseyyeb’ten nakledilen görüşleri aktarır. İbn Abbas, bu konuda tövbe edenlerin şahitliklerinin kabul olacağını söylerken, Said b. Müseyyeb’ten gelen rivayete göre ise buradaki tövbeden maksat, yani daha önceki durumlarından dolayı kendilerini yalanlamaları olacağından, bunu yaparlarsa şahitliklerinin kabul olunacağı şeklindedir.¹⁷⁸

¹⁷⁰ Beyyine, 98/5.

¹⁷¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/371.

¹⁷² Beyyine, 98/5.

¹⁷³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/351.

¹⁷⁴ Bakara, 2/18.

¹⁷⁵ Bakara, 2/185.

¹⁷⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/229.

¹⁷⁷ Nur, 24/4-5.

¹⁷⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 14/127.

vermiyordu. Bunun üzerine iki tarafın aileleri arasında kargaşa oldu ve savaştılar. Ta ki bu ayet nazil oldu.¹⁸⁴

İkinci rivayet ise Kelbî ve Mükatil b. Süleyman'ın rivayet ettiği. Buna göre; Hz. Peygamber, Abdullah b. Übey b. Selûl'ün önünde bir merkebe binek olarak beklerken, merkep def'i hacette bulundu, bunun üzerine Abdullah b. Übey b. Selûl burnunu kapatarak bunu yadırgarken, Abdullah b. Ravaha sinirlendi ve Resulullah'ın eşeğinin kokusu senin ve babanın kokusundan daha güzeldir dedi. Bunun üzerine iki taraf çekişmeye girdi ve her biri kendi taraftarlarını çağırdı, kavga ettiler. Sonunda bu ayet nazil oldu ve Resulullah iki tarafı barıştırdı.¹⁸⁵

Müellifimiz Av bölümünde, eğitilmiş köpeklerin yakaladıkları hayvanların etlerinin helal olup olmadığı ile ilgili inen **يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَانْفُوا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ** "Sana kendilerine nelerin helal kılındığını soruyorlar. De ki; Temiz ve iyi olan bütün şeyler size helal kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiğinden, eğitip alıştırdığınız yırtıcı hayvanların size yakaladıkları şeyleri de yiyin. Yırtıcı hayvanı saldırdığınızda Allah'ın ismini anın ve Allah'tan sakının. Nitekim Allah hesabı çok çabuk olandır"¹⁸⁶ ayetin sebebi nüzuluyla ilgili iki rivayeti aktarır;

Ebû Rafî'in aktardığı birinci rivayete göre; Hz. Cebrâil Resulullah'ın yanına gelmek üzereyken bir köpek gördü ve bizler köpek bulunan eve girmeyiz deyip eve girmedi. Bunun üzerine köpek öldürüldü. Sonra da eğitilmiş köpekler hakkında soru sorulunca bu ayet nazil oldu.¹⁸⁷

İkinci rivayete göre ise; Rasulullah'a köpeklerle avcılık yapan iki kişinin durumu hakkında soru sorulduğunda ilgili ayet nazil olmuştur.¹⁸⁸

Rûyânî, yer yer mezhepler arası ihtilaflara işaret etmek için kıraât farklılıklarına da yer vermektedir. Kur'an'ın, farklı kıraâtlerle icra edildiği herkesçe bilinen bir şeydir. Bu kıraâtlerin yedisi mütevatir üç tanesi de meşhur olmakla beraber toplam on tane sahih kıraât bulunmaktadır. Sahih kıraâtler dışında âhâd, şâz, müdrec

¹⁸⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 12/380.

¹⁸⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 12/380.

¹⁸⁶ Mâide, 5/4

¹⁸⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/106.

¹⁸⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/106.

ve mevzû kiraâtler de vardır.¹⁸⁹ Sahih kiraâtler varken, sahih olmayanları okuyup onlarla amel etmek caiz değildir. Ama fukahanın, bazen konuyla ilgili farklı görüşleri belirtmek için şaz kiraâtlere de başvurdukları olmuştur.

Örneğin **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ** “Ey iman edenler namaz kılmak için kalktığınızda yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın, başlarınızı mesh edin ve bileklere kadar ayaklarınızı yıkayın”¹⁹⁰ ayetinde, cumhura göre **وَأَرْجُلَكُمْ** mansûb olup **وُجُوهَكُمْ** kısmına atıftır, buna göre ayakların yıkanması da vaciptir. Ama Şiâ'nin İmamiyye kolunun kiraâtı **وَأَرْجُلَكُمْ** şeklinde meksûr olup, **بِرُءُوسِكُمْ** kısmına atıf edilir. İmâmiyye'ye göre ayakların mesh edilmesi vacip olup, yıkanması caiz değildir.¹⁹¹

Rûyânî bazen de cumhurun görüşünü teyid etmek için farklı kiraâtlara başvurur. Örneğin Tevrat'ta İsrailoğullarına, yaralama ve kısas hakkında nazil olan **وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذَنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا** “Tevrat'ta onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak ve dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir”¹⁹² ayetinin bizler için de geçerli mi sorusuna Ebû Amr'ın kiraâtını delil göstererek cevap vermektedir. Nitekim **وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا** bizim kiraâte göre mansûb olup önceki maddelere atıf edilir ve İsrailoğullarına vahyedilmiş bir durumu ihbar etmektedir; dolayısıyla bizim kiraâte göre bu ayetin bizim için de geçerli olup olmayacağını tam tespit etme imkânımız yoktur, ama Ebû Amr'ın kiraâtına baktığımızda **وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا** şeklinde merfû olup cümle-i ismiye kalıbındadır, dolayısıyla bizim için de geçerli olan yeni bir hükmü ifade etmektedir.¹⁹³

Aynı şekilde yemin keffaretiyle ilgili **فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ** “Bunları yapamayan üç gün oruç tutmalıdır.” ayetinin zâhirinden yola çıkarak orucun aralıklı tutulabileceği görüşünün yanında, İbn Mesûd'un kiraâtında yer alan **مَتَابَعَاتٍ**, ve babasının kiraâtında geçen **مَتَابَعَةٌ** kayıtlarına dayanarak üç gün orucun peşpeşe tutulması gerektiği görüşünü de aktarmaktadır.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023),117-126.

¹⁹⁰ Mâide, 5/6.

¹⁹¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/98-99.

¹⁹² Mâide, 5/45.

¹⁹³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 12/7.

¹⁹⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 10/428.

2.2.5.2. Sünnet Deliline Dayandırması

Şer'î delillerden ikinci sırada yer alanı, Peygamber Efendimizin söz, fiil ve takrirlerinin tamamını kapsayan sünnetidir. Sözlükte yol, siret ve âdet manalarını ifade eden sünnet kavramı, hadis usulcileri tarafından daha geniş bir anlamı ifade eder. Nitekim hadis usulünde sadece Hz. Peygamberin sözleri değil aynı zamanda sahabe ve tabîlere isnad edilen sözler de sünnet kavramı altında ele alınmaktadır. Bu çerçevede düşündüğümüzde Hz. Peygamber'e isnad edilen sözler merfû hadis, Sahabe'nin sözlerine mevkûf hadis, tabî'n'e ait olanlara ise maktû hadis denilir.

Rûyânî, fikhî bir hükmü açıklarken kitaptan sonra sünnete başvurur. Hadisleri ele alırken genellikle *قوله - صلى الله عليه وسلم* , *فما روى فلان* , *فما روي أن النبي* şeklindeki kalıpları kullanır. Rûyânî bir yönüyle muhaddis olduğu için yeri geldiğinde haber-i vahîd, mürsel ve meşhûr gibi hadis çeşitlerine ve illet derecelerine de yer vermektedir. Örneğin meyvelerin zekâtının vucûbiyeti konusunda ilgili ayet zikredildikten sonra, sünnetteki yerine Resulullah'ın “yağmur suyuyla sulanan mahsulatta onda bir zekât vardır” sözleriyle değinilmektedir.¹⁹⁵

Rûyânî, bayramların İslâm'daki dayanağını Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiğinde, “*Allah sizler için cahiliyeden kalan iki günü, Kurban ve Ramazan Bayramı günleriyle değiştirdi*” hadisiyle temellendirmiştir.¹⁹⁶

Hırsızlıkta el kesilebilmesi için çalınan şeyin kıymetini Hz. Peygamber'in “*çalınan şey bir dinarın dörtte biri değerinde olursa el kesilir*” hadisiyle belirlemiştir.¹⁹⁷

Rûyânî, hadisleri delil olarak zikrederken genellikle ya sadece metni veyahut da onu ilk defa rivayet eden ravisiyle beraber zikreder. Bununla beraber bazen senedin tamamını zikrettiği oluyor. Bazen de metnin sadece baş tarafını zikreder ve geri kalan metni ifade etmek için *الى اخره* tabiriyle yetinir.

Örneğin evliliğin meşrûyeti konusunda sünnetteki yerini belirtmek için *أما السنة فروى ابن مسعود أن النبي صلى الله عليه وسلم قال يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج، فإنه أغض للبصر وأحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم، فإنه له وجاء* Ey gençler topluluğu!

¹⁹⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/99.

¹⁹⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/454.

¹⁹⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 13/51.

Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlenmek gözü haramdan daha çok korur ve ferici de daha çok muhafaza eder. Evlenmeye gücü yetmeyen de oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için bir kalkandır”¹⁹⁸ hadisini delil olarak getirirken sadece hadisi rivayet eden Abdullah b. Mesûd’u (ra) zikretmiştir.

رُيَئِنِّي، vekâletin caiz olduğunu sünnet ile delillendirirken أن النبي - صلى الله عليه وسلم وَكَلَّ عمرو بن أمية الضمري ليقبل له نكاح أم حبيبة رضي الله عنها Hz. Peygamber Ümmü Habibe’nin (ra) nikâhını kabul etmek için Amr b. Ümeyye’yi kendine vekil kıldı”¹⁹⁹ şeklinde ilgili hadisin sadece metni ile iktifa etmiştir.

Yağmur duasında ise hadisin başı olan اللهم سقيا رحمة ile yetinip geri kalanına اخره الى ifadesiyle işaret etmiştir.²⁰⁰

Nadirattan da olsa bazen isnad zincirinin tamamı zikredilmektedir. Örneğin, dâva bölümünde İmam Şâfiî’nin rivayet ettiği واليمين على المدعى عليه البينة على المدعى “Delil getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya gerekir”²⁰¹ hadisinin isnadının tamamı zikredilmiştir.

رُيَئِنِّي، zaman zaman fikhî bir hükmü açıklarken konu ile ilgili mezhepler arası ihtilaf varsa, diğer mezheplerin dayandığı hadise ve sıhhat derecelerine de yer vermektedir. Örneğin teşehhüdte okunan tahiyyatın siğası hakkında; İmam Mâlik’in dayandığı hadis Hz. Ömer’in rivayeti olan التحيات الزاكيات لله الصلوات الطيبات لله şeklinindedir. Ebû Hanîfe’nin baz aldığı rivayet İbn Mes’ûd’un aktardığı التحيات لله الصلوات والطيبات hadisidir. Şâfiî mezhebinin benimsediği teşehhüt ise İmam Şâfiî’nin İbn Abbas tarîkiyle rivayet ettiği التحيات المباركات الصلوات الطيبات hadisidir. رُيَئِنِّي aktardığı bu rivayetlerden sonra Şâfiîlerin dayandığı rivayetin Nûr suresindeki نَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ²⁰² ayete lafız bakımından daha münasip olduğundan diğer rivayetlerden daha faziletli olduğunu ifade etmiştir.²⁰³

¹⁹⁸ Rûyânî, *Bahrü’l-Mezheb*, 4/9.

¹⁹⁹ Rûyânî, *Bahrü’l-Mezheb*, 6/29.

²⁰⁰ Rûyânî, *Bahrü’l-Mezheb*, 2/507.

²⁰¹ Rûyânî, *Bahrü’l-Mezheb*, 14/395.

²⁰² Nur, 24/61.

²⁰³ Rûyânî, *Bahrü’l-Mezheb*, 2/63-64.

2.2.5.3. İcmâ Deliline Dayandırması

Rûyânî, diğer usulcüler gibi şer'î delillerin üçüncüsünü icmâ olarak kabul etmektedir. Sözlükte bir işi yapmaya kesin bir şekilde karar vermek ve bir konuda fikir birliğine varmak anlamlarında kullanılan icmâ terimi, usulcülerin istilâhında Hz. Peygamberin vefatından sonra onun ümmetinden olan müctehidlerin herhangi bir asırda şer'î bir hükümde fikir birliğine varmalarınıdır.²⁰⁴

Usulcüler icmâyı sarîh ve sukûtî olarak iki kısma ayırmışlardır.

Sarih icmâ: Bir devirde bütün müctehidlerin bir hükümle ilgili görüşlerini açıklamaları ve fikir birliğine varmalarınıdır.

Sukûtî icma ise: müctehidlerin bazılarının görüşlerini açıklamaları, bazılarının ise konuyla ilgili bir itirazda bulunmayıp sukût etmeleridir.

Rûyânî, icmân oluşabilmesi için dört tane şart ileri sürmektedir.

- İcmânın ilim ehline gerçekleşmesi olması,
- Bütün müctehitlerin ilgili hükme itibar etmesi ve fikir birliğine varması,
- Hiçbir müctehitten aykırı bir görüşün sadır olmaması,
- İlgili içtihadın o asırda yaşayan bütün ilim ehline ulaşması.²⁰⁵

Rûyânî, bir konuda önce kitap ve sünnetten delil getirir, sonra müctehidlerin icmânı delil olarak zikreder. Örneğin nezrin vucûbiyeti ile ilgili *يُؤْفُونَ بِالنَّذْرِ* ayeti ve *من نذر أن يطيع الله فليطعه، ومن نذر أن يعصي الله فلا يعصه* hadisini zikrettikten sonra konuyla ilgili bir de müslümanların icmâ olduğunu aktarır. Nitekim müctehitler arasında konuyla ilgili herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.²⁰⁶

Rûyânî, ödünç vermenin (âriye) caiz olduğunu delillendirdikten sonra, bu konuda ümmetin icmânı da aktarmaktadır. Çünkü fiziki eşyaları hibe etmek caiz olduğu gibi, menfaatleri de hibe etmek ve ödünç vermek uygun görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, ödünç verme eylemi, malın fizikî olarak devri gibi değil, sadece onun faydasını geçici olarak devretmeyi içerir. Bu nedenle, ödünç vermek, malın sahibine zarar vermeden ve faiz gibi haram unsurları içermeyen, karşılıklı anlaşma ve rızaya

²⁰⁴ Hallâf, *İlmü Usulî'l Fıkıh*, 134.

²⁰⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 11/128-129.

²⁰⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 11/3-4.

dayanarak gerçekleştirilebilir. Bu, İslam fikhında ticari ve sosyal ilişkilerin adil ve dengeli bir şekilde düzenlenmesine yönelik bir ilkedir.²⁰⁷

Konuyla ilgili sadece icmâ delili varsa onu da getirir. Örneğin, kesilen hayvanın karnından çıkan ceninin yenilmesi ile ilgili sahabenin icmâını şöyle aktarır; eğer sağsa kesilmeden yenilmez, ama ölü olarak doğarsa veya doğup kesilecek kadar yaşamadan hemen ölürse eti yenilebilir. Çünkü annesinin kesilmesi onun da kesilmesi anlamına gelir.²⁰⁸

2.2.5.4. Kıyas Deliline Dayandırması

Rûyânî şer'î delillerin dördüncü sırasına kıyası almaktadır.

Sözlükte iki şeyi birbiriyle eşitlemek veya bir şeyi başka bir şeyle ölçmek anlamlarında kullanılan kıyas, usulcülerin istilahında, hakkında hüküm bulunmayan bir olayı, hükmün illetinde birleştikleri için, hakkında hüküm bulunan bir olaya hükümde ilhak etmektir.²⁰⁹

Kıyasın asıl, fer, aslın hükmü ve illet olmak üzere dört tane rüknü bulunmaktadır. Rûyânî, kıyasın iki önemli kolunun olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi icthad, ikincisi de istinbatır.

İctihat, İslam hukukunda hüküm çıkarma ve yeni fikhî meselelerin çözümü için yapılan hukukî çaba ve çözümlene sürecidir. İctihat, İslam hukukunu oluşturan ana kaynaklar olan Kuran, hadis ve icmâ gibi delillerden yararlanarak, belirli bir hüküm veya mesele hakkında doğru bir sonuca ulaşma için bütün gücü harcama çabasıdır.

İstinbat ise icthadın bir çeşidini ifade etmektedir. Rûyânî, istinbatı, nasta illeti açıklanmadan vârid olan bir hükmün, âlimler tarafından illetinin tespit edilmesi olarak tanımlamıştır.²¹⁰

Rûyânî, İslam hukukunda iki önemli kavram olan “ıctihat” ve “kıyas” arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır; İctihad, belirli bir konuda doğru olanı arama çabası olarak tanımlanır. Bu, delilleri inceleyerek ve yorumlayarak hüküm çıkarma sürecini ifade eder. Kıyas ise, bir konuda bulunan asıl hüküm ile benzer bir durum

²⁰⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 6/392.

²⁰⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/240.

²⁰⁹ Hallâf, *İlmü Usuli'l Fıkıh*, 144.

²¹⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/412.

arasında bir bağlantı kurarak hüküm çıkarma sürecidir. Bir durumda geçerli olan hükmün, benzer bir duruma da uygulanmasını sağlayan bir mantık sürecidir. Ancak, icihadın aksine, kıyas daha çok mevcut hükümlerin uygulanması için kullanılır ve doğrudan yeni bir hüküm çıkarma süreci değildir. Sonuç olarak kıyas devamlı ictihada muhtaçtır ama icihad kıyasa devamlı muhtaç değildir.²¹¹

Rûyânî, diğer usulcüler gibi kıyasın yapılabilmesi için dört temel unsura ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir;

1. Asl: Hükümü başkasına geçebilen şeydir.²¹²

2. Fer: başkasının hükmü kendisine geçebilen şeydir.²¹³

3. Aslın Hükümü: Hakkında nas yoluyla sabit olmuş ve fer'e de uygulanacak hüküm.²¹⁴

4. İlet: Aslın hükmünün kendisinden dolayı sabit olmuş gerekçe.²¹⁵

Rûyânî, Kitap, sünnet ve icmâ'ın bulunmadığı durumlarda kıyasa başvurmaktadır. Örneğin, pirinçte faizin oluşup oluşmayacağını belirlemek için bir kıyas yapılır. Bu kıyas, buğdayın asıl kabul edilmesiyle gerçekleştirilir. Çünkü hadislerde, buğdayın faiz oluşabilecek yiyecekler arasında sayıldığı belirtilmiştir. Pirinç, yapılacak kıyasta buğdaya benzer bir durumdur, yani bir ferdir. Çünkü pirinç hakkında nass veya icma gibi belirleyici bir hüküm bulunmamaktadır. Buğdaydaki illet, yiyecek olmasıdır. Buğdayın peşin veya vadeli, fazla veya eksik değişiminde faiz meydana gelir, ki bu da hükmüdür. Dolayısıyla, pirinç buğdaya kıyaslandığında, her ikisinin de yiyecek olması ve aynı illeti taşıması nedeniyle pirinçte de faizin olabileceği sonucuna varılır.²¹⁶

Hz. Peygamber من اغتسل يوم الجمعة واستاك ومس من طيب إن كان عنده وليس أحسن ثيابه، ثم خرج إلى المسجد ولم يتخط رقاب الناس ثم رقع ما شاء الله أن يركع وأنصت إذا خرج الإمام كانت كفارة بينها وبين الجمعة “Her kim cuma günü gusleder, güzelce yıkanır, temizlenir, temizliğini güzel yapar, en güzel elbisesini giyinir ve Allah Teâlâ'nın nasip ettiği güzel kokudan

²¹¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 11/134.

²¹² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/411.

²¹³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/411.

²¹⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/411.

²¹⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/411.

²¹⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/411.

sürünür, sonra cumaya gider, Mülümanların omuzlarına basmaz ve onlara eziyet etmezse, Allah o cuma ile diğer cuma arasındaki kusurlarını affeder” hadisinde, Cuma gününde gusletmeyi, güzel koku sürmeyi ve misvakı emretmektedir. Rûyânî de İmam Şâfiî'nin ifadesi üzerine aralarındaki illet birliği olan temizlikten dolayı bunlara tırnak kesmek ve tıraş olmayı, giydiği elbiselere koku sürmeyi ve vücudundaki kötü kokuları yok edecek şeyleri kullanmayı kıyas etmektedir.²¹⁷

2.2.6. Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb*'deki Tercih ve Tenkit İfadeleri

Rûyânî herhangi bir mesele ile alakalı görüşler arasında tercihte bulunurken, bu görüşleri kendi içinde derecelendirmiş, tercihte bulunduğu görüşleri kuvvet derecelerine göre farklı lafızlarla ifade etmiştir. Ayrıca zayıf olan görüşleri de sınıflandırmış ve derecesine göre bir tenkit ifadesini kullanmıştır.

Konunun daha düzenli aktarımı için bu bölümde Rûyânî'nin tercih ve tenkit ifadelerini maddeler halinde ele almaya çalışacağız;

2.2.6.1. Tercih İfadeleri

a) **Sahîh/Essah (الأصح/الصحيح)**: Sözlükte sağlam ve sıhhatli olmak gibi anlamlara gelen sahih (صحيح) kelimesi ıstılahî olarak bir konudaki isabetli ve güçlü olan görüşü ifade etmektedir. İsmi tafdîl kalıbı olan (الأصح) ise birden fazla sahih görüşlerden en güçlü olanı ifade etmektedir. Buna göre sahih görüşün mukabilinde zayıf görüş, esah görüşün mukabilinde ise sahih görüş yer almaktadır.

Rûyânî, sahih görüşü ifade etmek için genellikle وهو الصحيح ، وهذا هو الصحيح , وهو الصحيح , هو الصحيح , هو الصحيح , هو الصحيح gibi lafızlar kullanmaktadır. Esah görüşü ifade etmek için de هو الأصح ، وهو الأصح عندي ، هو الأصح عندي , وهو الأصح عندي gibi kalıpları tercih etmiştir.²¹⁸

b) **Zâhir/Ezhar (الأظهر/الظاهر)**: Sözlükte açık ve net anlamlara gelen zahir (الظاهر) kelimesi, ıstılahta delili açık olan görüşü ifade etmektedir. Bunun ismi tafdîl kalıbı olan ezhar (الأظهر) ise daha açık ve dolayısıyla daha güçlü görüşü ifade etmektedir.

²¹⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/415.

²¹⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/212, 238; 2/26, 112, 312, 443; 3/41, 57; 4/96, 214, 376, 448; 5/66, 89, 229, 251, 487; 6/98, 188, 436; 7/79, 204, 366; 8/354; 10/54, 77, 95, 109, 281; 11/170, 256; 12/53; 13/30; 14/307.

Rûyânî, zahir görüşü belirtmek için genellikle هذا هو الظاهر ، وهو ve هذا هو الأظهر، وهو Ezhar olan görüşü belirtmek için de هذا هو الأظهر ، هو الأظهر gibi ifadeleri kullanır.²¹⁹

c) **Meşhûr/Eşher (المشهور الأشهر)**: Sözlükte yaygın ve ünlü gibi anlamları barındıran meşhur kavramı ıstılahta, söyleyeni çok olan görüş demektir. Meşhur görüş, eşher görüşün mukabili olup derece olarak ondan daha düşük seviyededir.

Rûyânî, bu görüşleri ifade etmek için genellikle وهو المشهور، وهذا هو المشهور gibi ifadeleri tercih etmiştir.²²¹

d) **Kıyâs/Akyes (الأقيس/القياس)**: Rûyânî, ictihadî meselelerde kullandığı tercih ifadelerinden “kıyas” ve “akyes” ile ilgili önemli bir yaklaşıma sahiptir. “Kıyas” ifadesi, bir görüşün akla uygun olduğunu ve mantıksal bir temele dayandığını belirtirken, “akyes” ifadesi, bir görüşün daha doğru ve daha münasip olduğunu ifade eder. Bu tercihleri yaparken, delillerin kuvvetini, mantıksal tutarlılığını ve fikhî bağlamdaki uygunluğunu dikkate alır. Çoğunlukla وهو القياس عندي، وهو القياس وهو، وهو القياس عندي، وهو القياس عندي gibi lafızlar kullanır.²²²

e) **Karîb/Akreb (الأقرب / قريب)**: Rûyânî, “karîb” ve “akreb” tercih ifadelerini genellikle bir görüşün akla, mantığa ve mezhebin prensiplerine daha uygun olduğunu belirtmek için kullanır. Bu ifadeler, müellifimizin tercih ettiği görüşün diğerlerine göre daha sağlam bir mantıksal temele dayandığını ve mezhebin genel ilkelerine daha uygun olduğunu ifade eder. Bunu yaparken çoğu zaman وهو الأقرب، وهو قريب، وهو الأقرب، وهو الأقرب gibi lafızlar kullanır.²²³

f) **Hasen/Ahsen (أحسن/حسن)**: Rûyânî, güzel gördüğü ve benimsediği görüşleri “hasen” (حسن) ifadesiyle nitelendirir. Bu ifadenin ismi tafidî olan “ahsen” (أحسن) ise,

²¹⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/62, 247; 2/208, 543; 3/68; 4/160, 410; 6/367; 7/309, 384; 8/177; 9/435; 10/475; 11/140, 526; 12/216; 13/52, 407; 14/336.

²²⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/77, 110, 141; 2/361, 592; 3/131,197, 265; 4/544; 5/228, 444; 7/294; 8/250; 9/407; 10/265; 11/136; 12/436; 14/284.

²²¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/49, 65; 2/49, 59; 3/10, 532; 5/447; 6/240; 7/448; 9/34; 11/204; 13/421.

²²² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/34; 2/408, 438, 530, 557; 3/10, 145, 161, 241, 275, 369, 514, 539, 559; 4/55, 102, 170, 278, 442, 566; 5/40, 488; 6/48, 110; 7/202, 217; 8/346; 10/134; 11/228, 354; 13/30, 394.

²²³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/28, 121, 200, 440; 2/355, 429, 520, 584, 142, 475; 3/5, 63, 125; 4/433, 434; 5/386, 389, 441; 6/7; 10/281; 11/52, 222, 431.

daha güzel ve daha hoş olduğunu belirtir. Müellifimiz, bu tercihlerini ifade ederken genellikle *وهو أحسن, وهو حسن* gibi ifadeleri seçmiştir.²²⁴

g) Fetva (الفتوى): Rûyânî, mezhebin müfta bih olan görüşünü belirtmek için “fetva” kavramını kullanmıştır. Bu görüşleri ifade ederken genellikle “*عليه الفتوى*” (fetva bu yöndedir) ve “*هذه الفتوى*” (bu fetvadır) gibi tabirleri tercih etmiştir. Bu ifadeleri, mezhebin resmî ve yaygın kabul gören görüşünü vurgulamak amacıyla kullanmıştır.²²⁵

h) Birinci Çoğul (نقول به): Rûyânî, mezhebin tercih edilen görüşüne işaret etmek için bazen de “*نقول به*” ifadesini kullanır. Bu ifade, yazarın belirli bir görüşü benimsediğini ve bu görüşün mezhebin genel kabul görmüş veya fetva verilen görüşlerinden biri olduğunu belirtir. “*نقول به*” ifadesi, müellifin sadece kendi kanaatini değil, aynı zamanda mezhebin genel eğilimini de yansıtmak amacıyla kullanılmıştır.²²⁶

Rûyânî, tercih ifadeleri olarak sıkça kullandığı kalıpların yanı sıra, nadiren “*المختار*” (el-Muhtâr)²²⁷ ve “*الصواب*” (es-Savâb)²²⁸ gibi ifadelere de başvurmuştur.

2.2.6.2. Tenkit İfadeleri

a) Galat (غلط): Galat kelimesi (غَلَطَ) fiilinin mastarı olup sözlükte “hata, yanlış ve doğru olmayan” anlamlarına gelmektedir. Rûyânî, doğruluğunu kabul etmediği görüş ve ictehadlar için bu tabiri kullanır. Eseri detaylıca incelediğimizde Rûyânî’nin en çok kullandığı tenkit ifadesinin galat (غلط) sözcüğü olduğunu görmekteyiz. Rûyânî, genellikle *هذا غلط, وهو غلط, وهو غلط ظاهر, وهذا غلط, وهذا غلط عندي* gibi farklı kalıplar kullanmıştır.²²⁹

b) Hata (خطأ): Sözlükte “yanlış yapmak, hata etmek, yanılmak, hedefi tutturamamak” gibi manalara gelen *خطأ* ifadesi savâp kelimesinin zıddıdır. Müellifimiz görüşlerinde doğruyu bulmayan ve yanlış hükme varan fakihlerin hatalarını bildirmek

²²⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/41, 51, 74, 98, 129, 166, 194, 198, 207, 235, 349, 439; 2/44, 55, 60, 138, 150, 201, 279, 385, 396, 412, 473, 520, 586, 589; 3/300, 430; 4/568; 5/6; 7/90, 95, 133, 179; 8/283, 307; 10/81,91, 100, 142, 163, 266, 279, 282; 11/86, 343, 378, 380, 462; 13/ 142; 14/34, 170.

²²⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/264; 2/202; 6/473, 478; 11/261, 441, 476; 14/81.

²²⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/301; 2/237, 324; 5/279, 387; 10/209.

²²⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/444; 3/391; 4/555; 10/463; 11/338, 468.

²²⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/543; 3/37, 571; 5/441; 6/412; 6/412; 11/419; 13/10, 219.

²²⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/30, 32, 33, 35, 36, 46, 47, 79, 90, 94, 98, 133, 144, 159, 164, 248, 270, 359, 394, 413; 2/124, 137, 163, 257, 320, 368, 419, 486; 3/321, 344, 362, 418, 462, 524; 4/538; 5/323, 352; 6/167; 7/183; 8/301; 9/270; 10/152, 166, 191, 202, 245, 263, 494; 11/232, 285, 371, 424, 517; 13/209; 14/117, 154, 162, 175, 181, 289.

için bu ifadeyi kullanmıştır. Rûyânî bu tercihini **هذا خطأ عندي**, gibi kalıplarla dile getirmiştir.²³⁰

c) **Zayıf (ضعيف)**: Sözlükte “güçsüz, dayanaksız” gibi anlamlara gelen bir sıfattır. Rûyânî, bu ifadeyi delil yönünden zayıf ve nadiren başvurulmuş görüşleri açıklamak için kullanmıştır. Genellikle "**وهو ضعيف**", "**هذا ضعيف**", veya "**ضعيف عندي**" gibi kalıplarla dile getirmiştir. Bu ifadelerle, bir görüşün delil açısından zayıf olduğunu ve bu nedenle tercih edilmemesi gerektiğini belirtir.²³¹

d) **Bâtıl (باطل)**: Sözlükte “temelsiz, boşa gitme, hükümsüz ve geçersiz olma” gibi anlamlara gelen bir kavramdır ve hak ile savâb kavramlarının zıddıdır. İstilahta ise rükünlerinde veya şartlarında eksiklik bulunan hükümler için kullanılır. Bu tür hükümler, herhangi bir hukukî sonuç doğurmaz ve geçersiz kabul edilir. Rûyânî, bu ifadeyi genellikle "**وهذا باطل**" gibi tabirlerle dile getirmiştir. Bu şekilde, belirli bir görüşün hukukî açıdan geçersiz ve dayanaksız olduğunu vurgular.²³²

e) **Fâsid (فاسد)**: Fasid terimi, “bozulmak, geçersiz olmak, çürümek, kötüleşmek, doğru yoldan sapmak, telef olmak” gibi anlamlara gelen ismi fail bir kalıbında bir kelimedir. Hanefî usulcüler fâsid ve bâtil kavramları arasında bir ayrım gözetmeler de Rûyânî Şâfiî olduğu için eserinde fâsid kavramını da batıl gibi hükmün geçersiz olduğuna ve herhangi bir hukukî sonuç doğurmadığına²³³ işaret etmek için kullanır.²³⁴

f) **Gayri Sahih (غير صحيح)**: Rûyânî, zaman zaman tercih etmediği görüşleri "**وهو غير صحيح**" ve "**وهذا غير صحيح**" gibi ifadelerle belirtir. Sözlükte “doğru olmayan, hatalı, geçersiz” anlamlarına gelen "**غير صحيح**" ifadesi, fikhî bağlamda delil açısından

²³⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/43,154, 173, 245, 248, 250, 257, 271, 469; 2/151; 3/58, 242, 245, 249, 293; 4/108, 118, 121, 386; 5/422, 426, 428; 6/103, 228, 357, 375; 7/196, 222, 246, 360; 8/127, 234, 312; 9/108, 179, 233, 256, 360, 432; 10/165, 341, 504; 11/141, 156, 296, 416; 12/111, 148, 263, 302, 367; 13/133, 223, 301; 14/410, 445.

²³¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/232, 233, 243, 463; 2/139, 180, 192, 204, 254, 435, 576, 578; 3/184, 323, 340, 434, 557; 4/481, 511, 514, 519, 525, 532, 540, 553; 5/347, 370, 390; 6/128, 160, 493, 395, 442, 455; 7/178; 8/281, 287, 357, 368; 10/279, 299, 330; 11/234, 287, 355; 13/275; 14/112, 328, 474.

²³² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/240; 2/583; 3/464; 4/290, 316, 317, 423, 432, 466, 507; 5/208, 289, 323; 6/471; 7/107, 218, 241; 8/208,224; 9/120, 141; 10/450; 11/128; 14/122.

²³³ Bkz. Hallaf, *İlmu Usuli'l Fıkıh*, 243-244.

²³⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/359; 3/61; 4/108, 111, 114, 124, 248, 260, 268, 277, 330; 6/164, 193, 201, 204, 206, 207, 210, 273; 8/144, 153, 155; 9/122, 289, 318, 463, 519; 10/7, 48, 474; 11/ 133, 383; 12/51, 56, 61, 141, 213, 277, 341, 263.

yetersiz veya hatalı kabul edilen görüşleri ifade etmek için kullanılır. Rûyânî, bu ifadeleri kullanarak belirli bir görüşün doğru olmadığını ve bu nedenle kabul edilmemesi gerektiğini vurgular.²³⁵

g) Sehv (سهو): Sehv, sehâ (سهيا) fiilinden mastar bir kelime olup sözlükte “unutmak, yanılmak, bilmeden hata yapmak, gözden kaçırmak, dikkatsiz davranmak” gibi anlamlara gelmektedir. Rûyânî, bir konuda unutkanlık, dalgınlık, dikkatsizlik veya diğer nedenlerden dolayı yanlış bir hükme varan fakihleri eleştirmek için وهو سهو , وهذا سهو منه , gibi ifadeler kullanmıştır.²³⁶

h) Vehm (وهم): Sözlükte “zan, hayal, yanılmak, kuruntu” gibi anlamlara gelen vehm kelimesi mercûh ve iki görüşten zayıf olanı ifade etmek için kullanılır. Tevehhüm ise “kuruntuya düşmek, tereddüt etmek, yanlış algılamak” gibi manaları barındırır. Rûyânî, وهذا وهم , وهو وهم , وهو توهم gibi tabirlerle karşı görüş sahibinin ilgili konuda yanılığa düştüğünü ifade etmektedir.²³⁷

ı) Fî hâzâ Nazar (في هذا نظر): Rûyânî'nin kullandığı "وفي هذا نظر" ifadesi, bir görüşün doğruluğu veya geçerliliği hakkında şüphe veya eleştiri belirtmek amacıyla kullanılır. Bu ifade, yazarın bir görüşün delil veya mantık açısından eksik veya zayıf olduğunu düşündüğünü gösterir. Daha kesin tenkit ifadeleri olan "غلط" veya "باطل" gibi ifadelerden farklı olarak, "وفي هذا نظر" ifadesi, değerlendirilmeye ve daha fazla incelemeye ihtiyaç duyulan görüşleri belirtmek için tercih edilir.²³⁸

i) Leyse bi Şey'in (ليس بشيء): Müellifimizin kullandığı "ليس بشيء" ifadesi, bir görüşün veya delilin tamamen geçersiz olduğunu belirtmek için kullanılır. Bu ifade, görüşün hiçbir değer taşımadığını ve dikkate alınmaya layık olmadığını vurgular. Rûyânî, bu ifadeyi kullanarak, ele aldığı görüşün fikhî veya mantikî açıdan dayanaksız

²³⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/48, 74, 95, 108, 131, 193, 203, 205, 374, 411, 433, 456; 2/157, 190, 363, 483; 3/108, 174, 263, 322, 372, 444; 4/195, 408, 427, 474, 526; 5/130, 158, 193, 213, 320, 332, 351; 6/420, 450, 470; 7/202, 300, 348, 475; 8/139, 346, 377, ;9/422; 10/234, 238, 317, 501; 11/257; 12/388; 13/81, 301, 337, 418.

²³⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/47, 424; 2/18,156, 441; 3/181; 5/246, 257, 299; 6/74, 83, 89, 183; 8/326; 10/354; 11/283; 12/65, 438.

²³⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/69; 3/563; 4/335; 5/414; 9/513, 525; 11/434; 13/357; 14/200.

²³⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/300, 383, 410, 452; 2/286, 409, 444, 447; 3/251, 256, 276, 335, 173; 4/553; 5/154, 164, 190, 258, 454, 462, 466; 6/154, 427; 7/114, 161, 193; 8/301, 365, 402; 10/145, 332; 11/235, 371, 372; 12/446; 13/141; 14/156, 162.

olduğunu belirtir. **باطل** ve **خطأ** tenkit ifadeleri gibi, "**ليس بشيء**" ifadesi de ilgili görüşün kabul edilemez olduğunu ve geçerliliğinin bulunmadığını açıkça ortaya koyar.²³⁹

Rûyânî, eleştiri ve değerlendirmelerinde yukarıdaki sıkça kullandığı tenkit ifadelerinin yanı sıra, daha nadir olarak "**هذا بعيد**" (bu uzak), "**هذا عجب**" (bu şaşırtıcı), "**زعم**" (iddia etti) ve "**غير ظاهر**" (açık değil) gibi ifadeler de kullanmıştır. "**هذا بعيد**" ifadesi, bir görüşün makul veya mantıklı olmaktan uzak olduğunu belirtmek için kullanılır.²⁴⁰ "**هذا عجب**" ifadesi ise, bir görüşün veya iddianın şaşırtıcı derecede kabul edilemez olduğunu vurgular.²⁴¹ "**زعم**" ifadesi, bir kişinin ileri sürdüğü iddianın doğruluğundan şüphe duyulduğunu ifade ederken²⁴², "**غير ظاهر**" ifadesi, bir görüşün açık ve anlaşılır olmadığını belirtmek için kullanılır²⁴³. Rûyânî tenkit içeren bu lafızlara ilgili görüşlerin mantık, delil ve tutarlılık açısından zayıf olduğuna dair tercihini belirtmektedir.

²³⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/59, 74, 131, 192, 199, 214, 396; 2/112, 114, 257, 274, 339, 409, 437, 487, 528, 560, 577; 3/61, 89, 179, 279, 284, 291, 334, 346, 358, 298, 407, 448, 407, 448, 513; 4/520; 5/164, 204, 229, 326, 348, 366, 287; 6/57, 424, 441, 443; 7/100, 113, 138, 159, 202; 8/301, 317, 323, 345; 9/279; 10/116, 122, 187, 210, 254, 288, 354; 11/173, 366, 371, 405, 459, 468, 474, 479; 12/66, 295; 13/16, 143; 14/141, 142, 161.

²⁴⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/70, 465; 11/497, 503.

²⁴¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/182.

²⁴² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/315; 6/279; 12/337; 13/114, 273; 14/504.

²⁴³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 11/417.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAHRÜ'L-MEZHEB'İN KAYNAKLARI VE RÛYÂNÎ'NİN ŞAFİÎ MEZHEBİNDEKİ KONUMU

Mezhebin hacimli eserlerinden olan *Bahrü'l-Mezheb*, isminin çağrıştırdığı derinlikte ve çeşitlilikte bir kaynak zenginliğine de sahiptir. Rûyânî, eserini telif ederken öncelikle Kur'an ve Sünnetten yararlanmışır. Daha sonra sahabe ve tabînin görüşleri ile mezhep imamlarının ve İmam Şâfiî'den sonra gelen fakihlerin eserleri ve görüşlerine başvurmuştur.

Rûyânî, naklettiği görüşleri genellikle farklı şekillerde atıfta bulunarak sunmaktadır. Bazen sadece eserin ismini zikrederken, bazen hem eser ismini hem de müellifin ismini zikretmiştir. Çoğu zaman ise sadece görüş sahibinin ismini kullanarak atıfta bulunmuştur.

Bu başlık altında Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb*'de yer verdiği eserleri ve görüşlerini naklettiği âlimleri ele alacağız. Son olarak da Abdülvâhid er-Rûyânî ve *Bahrü'l-Mezheb* adlı eserinin Şâfiî mezhebindeki konumunu açıklamaya çalışacağız.

3.1. BAHR'ÜL MEZHEB'İN KAYNAKLARI

Bu başlık altında, Rûyânî'nin eserinde yararlandığı başlıca fıkıh ve hadis kaynakları ele alınacak ve bu eserlerin temel özellikleri kısaca tanıtılacaktır. Ayrıca, Rûyânî'nin bu eserlere nasıl atıfta bulunduğu, atıfların sıklığı ve atıf şekilleri de ele alınacaktır.

3.1.1. Fıkıh Eserleri

Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb*'de yer verdiği, zikrettiği fıkıhla ilgili eserler tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır;

1. el-Ümm

el-Ümm, İmam Şâfiî'nin Mısır'da kaldığı süre zarfında ortaya koyduğu yeni içtihatlarının toplamıdır. Eser bizzat İmam Şâfiî tarafından telif edilmemiştir. Eserin derlenip tasnif edilmesiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Kimi rivayetlere göre eseri derleyen Büveytî, tasnif eden de el-Murâdî'dir. Aksini ifade eden rivayetler de

mevcuttur.²⁴⁴ Rûyânî, *el-Ümm*'den nakilde bulunurken genellikle نص عليه في الأم, قال في الأم şeklinde kalıplar kullanır. Rûyânî'nin *el-Ümm*'den bin altıyüz küsur defa nakilde bulunması *el-Ümm*'ün *Bahrü'l-Mezheb*'in başlıca kaynaklarından olduğunu göstermektedir.

2. el-İmlâ

İmam Şâfiî'nin öğrencilerine yazdırdığı eserlere *el-İmlâ* veya çoğulu *el-Emâlî* denir. Böyle bir eser bize intikal etmemişse de tabakât kitaplarında böyle bir eserin İmam Şâfiî'ye atfedildiği mevcuttur. Rûyânî, eserinde iki yüz kırk dört defa İmam Şâfiî'nin *el-İmlâ* adlı eserinden nakilde bulunmuştur.

3. er-Risâle

Usûl-i fıkıh alanında telif edilen ilk eser olan İmâm Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserine müellifimiz tarafından yaklaşık on yerde atıfta bulunulmuştur.²⁴⁵

4. Müzenî'nin el-Muhtasarı

el-Muhtasar, İsmâîl b. Yahya el-Müzenî'nin yazdığı ve Şâfiî mezhebinin fıkıh literatüründe önemli bir yer tutan bir eserdir. Bu eser, Şâfiî mezhebinin beş meşhur kitabından biri olarak kabul edilen ve mezhep çevresinde oldukça rağbet gören bir eser konumundadır. İmam Müzenî'nin 264/877 yılında vefat etmesinin ardından, bu eser Şâfiî mezhebi içinde ilk derlenen eser olarak kaydedilmiştir. Eserin önemi, İbn Süreyc tarafından vurgulanmış ve eserin içeriğinin anlaşılması için birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır. Ancak, birçok Şâfiî âlimi, eserin derinliklerine nüfuz edemediklerini kabul etmişlerdir. Eser, Şâfiî mezhebine mensup olanlar tarafından uzun süre incelenmiş, şerh edilmiş ve açıklanmış bir temel kaynak olarak kabul edilmiştir.²⁴⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*'i Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ını dikkate alarak telif ettiği için, bu eser *Bahrü'l-Mezheb*'in ana kaynakları arasında sayılmıştır. Rûyânî, birçok yerde Müzenî'den nakilde bulunmuştur.

²⁴⁴ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1397.

²⁴⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 7/201; 11/134; 14/77.

²⁴⁶ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1635.

5. el-Camiû'l-Kebîr

Müzenî, *el-Muhtasar* adlı eserini hazırlamadan önce, İmam Şâfiî'nin kitaplarını temel alarak *el-Câmiû'l-kebîr* adında bir muhtasar eser kaleme almıştır. Ancak bu eserin hacimli olduğunu düşünerek daha kısa ve öz bir biçimde “*el-Muhtasar*”ı oluşturmuştur. Rûyânî bu eserden yaklaşık elli yerde atıfta bulunmuştur.²⁴⁷

6. el-Mensûr

Rûyânî, Müzenî'ye nisbet edilen²⁴⁸ bu eserden yaklaşık yirmi yerde atıfta bulunmuştur.²⁴⁹

7. Büveytî'nin el-Muhtasarı

Ebû Yakûb Yûsuf b. Yahyâ el-Mısırî el-Büveytî (ö.231/846): İmam Şâfiî'nin Mısır'daki önde gelen talebelerindendir. Zühdü ve takvasıyla bilinen Büveytî, İmam Şâfiî'nin “o benim lisanımdır” iltifatına mazhar olmuştur. Birçok talebenin yetişmesine ve İmam Şâfiî'nin kavli-i cedid görüşlerinin yayılmasında önemli katkısı bulunan Büveytî, Abbâsîler devrindeki mihne olaylarında Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmediği için hapsedilmiş ve zindanda vefat etmiştir. Rûyânî, birçok yerde Büveytî ve *Muhtasar*'ından nakilde bulunmuştur.²⁵⁰

8. et-Telhîs

İbnü'l-Kâs, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 335/946) tarafından yazılan bu eser Şâfiî mezhebinin erken dönemde telif edilmiş önemli eserlerinden kabul edilmiştir. İmam Nevevî, böyle bir üslupla hiçbir kitap telif edilmediğini ifade eder. Bu eser, el-Kaffâl eş-Şâfiî tarafından şerh edilmiştir.²⁵¹ Rûyânî, yaklaşık elli yerde صاحب التلخيص قال ifadesiyle kendisinden nakilde bulunmuştur.²⁵²

²⁴⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/105; 2/447; 3/344; 7/184.

²⁴⁸ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*, 4/160.

²⁴⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/72; 2/142; 3/293; 4/529; 10/498.

²⁵⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 7/62-64.

²⁵¹ Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-Zunun 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 1/479 ; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esma ve'l-Luğat*, 2/253.

²⁵² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/160; 2/10; 3/324; 5/55; 11/536.

tarafından Şâfiî mezhebinde telif edilmiş en hacimli eser olarak kabul edilir.²⁵⁷ Mâverdi'den sonra birçok fakîh bu eserden nakillerde bulunmuştur. Rûyânî de genellikle ذكره في الحاوي, قال في الحاوي, قال صاحب الحاوي gibi kalıplarla yaklaşık bin dokuzyüz elli yerde kendisinden atıfta bulunmuştur. Rûyânî'nin el-Hâvî'den çokça atıfta bulunması nedeniyle sonra gelen âlimlerin Mâverdi'ye ait bazı bilgileri Rûyânî'ye isnad ettikleri de olmuştur.²⁵⁸

13. Ahkâmü'l-Kur'an

Beyhakî'nin (ö.458/1066) İmam Şâfiî'nin ahkâm ayetleri hakkındaki açıklamalarını bir araya getirerek derlediği bir eserdir. Rûyânî on dört yerde bu eserden nakilde bulunmuştur.²⁵⁹

14. el-Mühezzeb

Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) tarafından telif edilmiş bu eser, Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ındaki tertip esas alınarak yazılmıştır. Şîrâzî, eserinin mukaddimesinde telif amacını, İmam Şâfiî'nin kavli-i cedîd görüşlerine dayanarak mezhebin temel hükümlerini ve ihtilafların gerekçelerini delillendirme olarak açıklamıştır. Nevevî, bu eser üzerine *el-Mecmû* adında kapsamlı bir çalışma yapmıştır.²⁶⁰ Rûyânî, yaklaşık on beş yerde görüşlerine yer vermektedir.²⁶¹

3.1.2. Hadis Eserleri

Rûyânî'nin *Bahrü'l-Mezheb*'de yer verdiği, zikrettiği hadislerle ilgili eserler tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır;

1. el-Muvatta

Mâlikî mezhebinin imamı, muhaddis ve büyük müçtehit Mâlik b. Enes (ö. 179/795) tarafından telif edilen bu kitap, Hz. Peygamber'in hadisleriyle beraber Medine ehli'nin uygulaması, sahâbe ve tabiînin görüşlerini ihtiva eder. Rûyânî, yirmi küsur yerde İmam Mâlik'in eserine aldığı rivayetleri zikretmiştir.²⁶²

²⁵⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/382.

²⁵⁸ Yaşar, "Rûyânî ve Bahru'l-Mezheb Adlı Eseri", 192.

²⁵⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/311; 3/384; 10/346.

²⁶⁰ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*, 2/172-174.

²⁶¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/513; 5/72; 11/499.

²⁶² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/443, 3/34, 299; 6/29, 326.

2. el-Musannef

Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî'nin (ö. 211/826-27) fıkıh konularına göre düzenlemiş olduğu bu eser, merfû rivayetlerin yanında mevkûf ve maktû haberleri de barındırmaktadır. Rûyânî, San'ânî'nin eserinde yer alan on küsur rivayeti eserinde kullanmıştır.²⁶³

3. el-Musannef

Bu eser, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) merfû, mevkûf ve maktû rivayetleri senetleriyle birlikte derlediği ve konularına göre düzenlediği en hacimli eseri olup, bazı kaynaklarda *el-Müsne'd* şeklinde de telaffuz edilmiştir. Müellifimiz, İbn Ebî Şeybe'nin tahric ettiği on iki hadisi eserine almıştır.²⁶⁴

4. el-Müsne'd

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) yaklaşık 700.000 hadis içerisinden seçtiği ve düzenlediği 30.000 hadisle beraber, öğrencisi Ebû Bekir el-Katiî ve oğlu Abdullah'ın birçok hadisi eklemesiyle oluşan bir eserdir. Eserde sahih hadislerle birlikte hasen ve zayıf derecesindeki rivayetler de mevcuttur. Rûyânî, Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği birçok hadisi eserinde zikretmiştir.²⁶⁵

5. es-Sünen

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî (ö. 255/869) tarafından telif edilen bu eser, *el-Müsne'd*, *el-Câmi'u's-sahih* ve *el-Müsne'dü'l-câmi* adlarıyla da anılmıştır. Müellifin bab başlıklarından yola çıkarak fikhî görüşlerini ima etmesi eserin önemli vasıflarından sayılmıştır. Rûyânî, Dârimî'nin rivayet ettiği yirmi kadar hadisi eserinde zikretmiştir.²⁶⁶

6. Sahih-i Buhari

el-Câmiu's-Sahih olarak da bilinen bu eser Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870) tarafından telif edilmiş ve Kur'an-ı

²⁶³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/144, 249, 476; 6/238, 326, 389.

²⁶⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/299; 6/421.

²⁶⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 6/228, 241, 243, 453.

²⁶⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/228, 291, 6/252, 315, 389.

Kerim'den sonra en sahih kaynak olarak kabul edilmiştir. Rûyânî, Buhari'nin tahrir ettiği yaklaşık yüz otuz hadisi eserine almıştır.²⁶⁷

7. Sahih-i Müslim

Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875) tarafından telif edilen bu eser *el-Câmiu's-Sahîh* olarak da meşhur olmuştur. Müellifimiz, İmam Müslim'in tahrir ettiği yaklaşık yüz elli hadisi kitabına almıştır.²⁶⁸

8. Sünen-i İbn Mâce

Kütüb-i Sittede yer alan kitapların altıncısı olarak kabul edilen bu eser, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887) tarafından telif edilmiştir. Rûyânî, İbn Mâce'nin tahrir ettiği seksen küsur hadisi kitabına almıştır.²⁶⁹

9. Sünen-i Ebî Dâvûd

Ebu Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889)'nin yazdığı bu hadis kitabı sünen türü eserlerden sayılmıştır. Rûyânî, Ebu Dâvûd'un eserinde yer alan iki yüze yakın hadisi eserine almıştır.²⁷⁰

10. el-Câmiu's-Sahîh

Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892) tarafından telif edilen bu eser, Buhârî ve Müslim'in eserlerinden sonra câmi türü eserler kategorisinde değerlendirilmiştir. Rûyânî, Tirmizî'nin tahrir ettiği yüze yakın hadisi *Bahrü'l-Mezheb*'de zikretmiştir.²⁷¹

11. Sünen-i Nesâî

Kütüb-i Sitteden biri olan ve sünen türü eserler kategorisinde yer alan bu hadis kitabı, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915) tarafından telif edilmiştir. Rûyânî, Nesâî'nin eserine aldığı seksen küsur hadisi *Bahrü'l-Mezheb*'de zikretmiştir.²⁷²

²⁶⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/283, 384; 2/226; 3/319; 10/308; 12/7.

²⁶⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/382, 438; 3/226, 460, 555; 6/408.

²⁶⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/270, 306, 359, 384, 427, 483.

²⁷⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/117, 283, 310, 407, 423, 457; 2/44, 67, 68, 100; 10/243, 301; 11/39, 336; 14/76, 153.

²⁷¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/417, 463, 518, 548, 586; 3/553; 4/172, 450; 10/244.

²⁷² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/80; 3/478, 6/245.

12. es-Sahîh

Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme'nin (ö.311/924) bab ve kitap başlıklarını kullanarak derlediği bu eser, fıkıh konularına göre hazırlanmış ve bab başlıklarından fikhî görüşler ifade edilmiştir. Rûyânî, İbn Hüzeyme'nin tahrir ettiği otuza yakın hadisi eserinde kullanmıştır.²⁷³

13. el-Müsnedü's-Sahîh

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân'ın (ö. 354/965) bu eseri günümüze tamamıyla ulaşmamıştır. Hadis kitaplarında takip edilen metottan farklı bir şekilde emirler, nehiyeler, mübahlar, haberler ve peygamberin fiilleri olarak beş ana bölüme ayrılan bu eser, sahih ve hasen hadisleri ihtiva etmektedir. Rûyânî, İbn Hibbân'ın tahrir ettiği otuz küsur hadisi eserinde zikretmiştir.²⁷⁴

14. el-Mu'cem'ül-Kebir

Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî'nin (ö. 360/971) üç mu'cem'inden en hacimli ve türünün en kapsamlı çalışması olan bu eser, müellifin, hocalarını baz alarak yazmış olduğu bir hadis kitabıdır. Rûyânî, yaklaşık yirmi beş yerde Taberânî'nin tahrir ettiği hadisleri eserinde ziktermiştir.²⁷⁵

15. es-Sünen

Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995)'nin telif ettiği bu eser, fıkıh konularına göre hazırlanmıştır. Eserde diğer sünenlere nazaran daha fazla münker, zayıf ve mevzû hadis vardır. Rûyânî, Darekutnî'nin süneninde yer alan doksana yakın rivayeti eserine almıştır.²⁷⁶

16. el-Müstedrek

Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö.405/1014) telif ettiği bu eser, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde eserlerine almadıkları hadisleri toplayarak oluşturduğu bir hadis kitabıdır. Ancak eserde Buhârî ve Müslim'de yer almayan bazı mevzû ve zayıf

²⁷³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/14, 349, 6/247.

²⁷⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/228, 509; 6/247, 326, 374, 408.

²⁷⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/365, 511; 6/305, 398, 408.

²⁷⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/86; 5/88; 14/154.

rivayetler yer almaktadır. Zehebî, eseri *Telhîsü'l-Müstedrek* adıyla özetlemiş, daha sonra Zehebî'nin bu çalışması İbnü'l-Mülakkîn tarafından eklemeler yapılarak ihtisar edilmiştir. Rûyânî, Hâkim'in tahriç ettiği seksene yakın rivayeti kitabında kullanmıştır.²⁷⁷

17. es-Sünenü'l-Kübrâ

Şâfiî fakih ve muhaddis Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî'ye (ö. 458/1066) nisbet edilen bu eser, *es-Sünen'ül-Kebîr* şeklinde de şöhret bulmuştur. Diğer hadis kitaplarında yer almayan nadir rivayetleri ihtiva eden bu eser, Şâfiî mezhebinin fıkıh konularının tertibine göre düzenlenmiştir. Rûyânî, yüz altmış küsur yerde Beyhakî'nin eserinde zikrettiği hadisleri kullanmıştır.²⁷⁸

18. Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr

Beyhakî'nin (ö.458/1066) Şâfiî mezhebinin dayandığı rivayetleri derlediği bu eser, *Ma'rifetü's-Şâfiî li's-sünen ve'l-âsâr* adıyla da bilinmektedir. Tâceddîn es-Sübkî, her Şâfiî fakihin bu eseri yanında bulundurması gerektiğini ifade etmiştir. Rûyânî, Beyhakî'nin bu eserinde zikrettiği elli küsur hadisi eserine almıştır.²⁷⁹

3.1.3. Bahrü'l-Mezheb'de Görüşlerine Yer Verilen Fakihler

Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*'de yukarıda zikretmiş olduğumuz eserlerin yanında çok fazla şahıs odaklı atıfta da bulunmaktadır. Genellikle Şâfiî mezhebinin teşekkülünde önemli rol üstlenen ilk dönem âlimlerin görüşlerinin yanında, müctehid sahabe ve tabiûn fetvaları, mezhepleri sonraki dönemlere aktarılamayan müctehitler ve Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî âlimlerin görüşlerine de yer vermiştir. Rûyânî'nin atıfta bulunduğu kişiler çok fazla olduğundan ve bunların hepsini zikretmek mümkün olmadığından, bu başlık altında sadece kendilerinden çok fazla nakilde bulunduğu şahısları aktarmaya çalışacağız.

²⁷⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/283, 471, 521; 6/408.

²⁷⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/3, 88, 100, 115, 135, 290, 380, 460.

²⁷⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/10, 52, 136.

1. Kâdî Şüreyh

Ebû Ümeyye Kâdî Şüreyh b. el-Hâris el-Kûfî (ö. 80/699): uzun bir müddet kadılık makamında kaldığı için bu vasıfla meşhur olmuş tabîi bir âlimdir.²⁸⁰ Rûyânî, seksen küsur yerde Kâdî Şüreyh'e atıfta bulunmaktadır.²⁸¹

2. Said b. Müseyyeb

Tabîi ve fukahâ-i seb'â'dandır.²⁸² Rûyânî yaklaşık yüz elli defa Said b. Müseyyeb'in (ö. 94/713) görüşlerini nakletmektedir.²⁸³

3. Ürve b. Zübeyr

Ebû Abdullâh Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm el-Kureşî (ö. 94/713): fukahâ-yi seb'a'dan kabul edilen tâbîi fakihidir.²⁸⁴ Müellifimiz otuzdan fazla Ürve b. Zübeyr'in görüşlerine yer vermiştir.²⁸⁵

4. Saîd b. Cübeyr

Ebû Abdillâh Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî (ö. 94/713): uzun süre İbn Abbâs'ın derslerine katılan Saîd b. Cübeyr fıkıh, tefsir ve hadis alanında söz sahibi bir tabîi'dir.²⁸⁶ Müellifimiz Saîd b. Cübeyr'in ismini yüzden fazla zikretmiştir.²⁸⁷

5. Nehaî

Ebû İmrân İbrâhîm b. Yezîd b. Esved en-Nehaî el-Kûfî (ö. 96/714): Tâbîi olan Nehaî, özellikle fıkıh ve hadis alanında nam salmıştır.²⁸⁸ Rûyânî, iki yüzden fazla yerde tercihlerine değinmiştir.²⁸⁹

²⁸⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/460.

²⁸¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/358; 7/441; 8/22; 14/25.

²⁸² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/375.

²⁸³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/109; 4/180; 11/70; 13/169.

²⁸⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/255.

²⁸⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/119; 2/385; 8/225.

²⁸⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/321.

²⁸⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/111; 4/168; 8/80; 10/191; 14/313.

²⁸⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 1/25.

²⁸⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/282, 386; 2/115, 190; 5/99; 14/289.

6. Übeydullah b. Abdullah

Ebû Abdillâh Übeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd el-Hüzeli (ö. 98/716): meşhur yedi tâbiî²⁹⁰fakihten biridir.²⁹¹

7. Hârice b. Zeyd

Ebû Zeyd Hârice b. Zeyd b. Sâbit el-Ensârî en-Neccârî (ö. 100/718-19): fukahâ-yi seb'a'dan olan tâbiî fakihlerindendir.²⁹²

8. Ömer b. Abdülazîz

Rûyânî, Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) tercih ettiği doksana yakın görüşünü eserinde zikretmiştir.²⁹³

9. Mücâhid b. Cebr

Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (ö. 103/721): Said b. Cübeyr'in önde gelen talebelerinden olup, tefsir ve fıkıhta söz sahibi bir tâbiî'dir.²⁹⁴ Rûyânî, seksene yakın yerde kendisine atıfta bulunmuştur.²⁹⁵

10. Şa'bî

Ebü Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abdillâh el-Hemdânî eş-Şa'bî (ö. 104/722): tâbiî devrinin önemli muhaddis ve fakihlerindendir.²⁹⁶ Şa'bî, *Bahrü'l-Mezheb*'de ismi çok fazla zikredilen fakihler arasındadır.²⁹⁷

11. Tâvûs

Ebü Abdurrahmân Tâvûs b. Keysân el-Hemdânî el-Yemânî el-Havlânî el-Himyerî (ö. 106/725): Fakih, muhaddis ve tâbiîdir.²⁹⁸ Rûyânî, yüz on küsur yerde Tâvûs ismini zikretmiştir.²⁹⁹

²⁹⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/115.

²⁹¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/469; 7/452.

²⁹² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/347; 4/468; 7/407, 433.

²⁹³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/58; 3/134-135; 5/49, 379; 8/226; 11/291; 13/382.

²⁹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/449.

²⁹⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/415; 2/320; 3/264; 4/35; 6/247; 14/275, 309.

²⁹⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/294.

²⁹⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/157; 10/371; 13/139; 14/175.

²⁹⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/509.

²⁹⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/146; 3/134; 7/391; 13/127.

12. Kâsım b. Muhammed

Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr es-Sıddîk el-Kureşî el-Medenî (ö. 107/725): fukahâ-yi seb'a'dan olup, Hz. Ebûbekirin torunudur.³⁰⁰ Rûyânî, otuz'dan fazla Kâsım b. Muhammed'in ismini zikretmiştir.³⁰¹

13. Süleymân b. Yesâr

Ebû Eyyûb Süleymân b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî (ö. 107/725): fukahâ-yi seb'a'dan olan tâbiî fakihî.³⁰² Rûyânî kırk'a yakın yerde Süleymân b. Yesâr'a atıfta bulunmuştur.³⁰³

14. Sâlim b. Abdullâh

Ebû Ömer Sâlim b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî el-Medenî (ö. 106/725): Medineli tâbiî fakihlerinden biridir.³⁰⁴

15. Hasan el-Basrî

Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728): Basra'lı tâbiî, fakih, kelamcı ve zâhid bir şahsiyettir. Müellifimiz Hasan el-Basrî'nin benimsediği çok fazla ictehadını zikretmiştir. Cumhura muhalefet ettiği en önemli görüşlerinden bir tanesi de Cuma hutbesinin vacip değil de müstahap olduğunu kabul etmesidir.³⁰⁵

16. İbn Sîrîn

Ebû Bekir Muhammed b. Sîrîn el-Basrî el-Ensâri (ö. 110/729): Müellifimiz Abdülvâhid er-Rûyânî, tabiî devrinin önemli fakih ve muhaddislerinden ve Enes b. Malik'in azatlısı olan Muhammed İbn Sîrîn'in³⁰⁶ yüzden fazla ismini eserinde zikretmiştir.³⁰⁷

³⁰⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 4/59.

³⁰¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/156; 2/37, 347; 11/396; 12/194.

³⁰² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/399.

³⁰³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/166; 13/52; 14/152.

³⁰⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/579; 3/244; 7/118.

³⁰⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/386.

³⁰⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/606.

³⁰⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/94; 2/151; 14/147-148.

17. el-Mekhûl

Ebû Abdillâh Mekhûl b. Ebî Müslim Şehrâb b. Şâzel eş-Şâmî ed-Dımaşkî el-Hüzeli (ö. 112/730): tabiî fakihlerindendir. Rûyânî, otuzaltı yerde Mekhûl'un ictheadlarını zikretmiştir.³⁰⁸

18. Atâ

Ebû Muhammed Atâ b. Ebî Rebâh Eslem el-Kureşî (ö. 114/732): müfessir, fakih ve muhaddis bir tâbiî'dir.³⁰⁹ Rûyânî, Atâ b. Ebî Rebâh'ın yaklaşık üçyüz ictheadına yer vermiştir.³¹⁰

19. Katâde b. Diâme

Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735): Tâbiîler'den olan Katâde uzun süre Hasan-ı Basrî'nin ders halkalarında bulunmuştur.³¹¹ Rûyânî, Katâde b. Diâme'nin görüşlerine ve ictheadlarına çok fazla başvurmuştur.³¹²

20. ez-Zührî

Ebü Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742): Hadislerin tedvin faaliyetlerini başlatan tabiî, muhaddis ve fakihdir.³¹³ Müellifimiz, Zührî'nin savunduğu yüzden fazla görüşü eserine almıştır.³¹⁴

21. Rebîa

Ebü Osmân (Ebû Abdirrahmân) Rebîa b. Ebî Abdirrahmân el-Medenî et-Teymî (ö. 136/753): fıkıh ve hadis alanında öne çıkan müctehid tâbiî³¹⁵ fakihlerindendir.³¹⁶

³⁰⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/311; 11/43.

³⁰⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/78.

³¹⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/146, 415; 2/315; 13/84; 14/498.

³¹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/269.

³¹² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/168, 567; 6/392; 14/132.

³¹³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/326.

³¹⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/180; 11/281; 13/32; 14/117.

³¹⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/88.

³¹⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/119; 2/146, 395; 3/223; 13/115.

22. İbn Ebî Leylâ

Sahabeden dedesi olan Ebû Leyla Dâvûd b. Bilal'e nisbetle böyle tanınmıştır. İsmi Muhammed b. Abdurrahman (ö. 148/765)'dir. Mutlak müctehid olup mezhebi günümüze intikal etmemiştir.³¹⁷ Rûyânî, iki yüze yakın yerde kendisine atıfta bulunmuştur.³¹⁸

23. Ebû Hanîfe

Rûyânî, iki binden fazla yerde kendisinden nakilde bulunmuştur.³¹⁹

24. İbn Cüreyc

Ebü'l-Velîd Abdülmelîk b. Abdilazîz b. Cüreyc el-Kureşî (ö. 150/767): Rum asıllı bir köle olup Ümeyye b. Hâlid'in azatlısı olan İbn Cüreyc, tabî devrinin önemli fakih, müfessir ve muhaddislerindedir.³²⁰ Müellifimiz yüzden fazla görüşlerine değinmektedir.³²¹

25. Evzâî

Ebü Amr Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî (ö. 157/774): Mezhebi günümüze kadar devam edemeyen Evzâî, Şam bölgesinin seçili âlimlerinden sayılmıştır.³²² Rûyânî yaklaşık yüz elli yerde kendisine atıfta bulunmuştur.³²³

26. Züfer b. Hüzeyl

Ebü'l-Hüzeyl Züfer b. el-Hüzeyl b. Kays el-Anberî el-Basrî (ö. 158/775): Rûyânî, Ebû Hanîfe'nin önde gelen öğrencilerinden olan Züfer'den seksen küsur alıntı yapmıştır.³²⁴

³¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 4/179-181.

³¹⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/156; 3/255; 4/551; 6/14; 11/194.

³¹⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/55; 2/323; 4/8; 6/429; 11/449.

³²⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/325.

³²¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/88, 445; 3/508.

³²² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/127-128.

³²³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/128; 2/389; 6/254; 13/301.

³²⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/90, 296; 3/273; 10/439; 11/400.

27. Süfyan es-Sevri

Rûyânî, Ebû Abdillâh Süfyan b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî (ö. 161/778)'den³²⁵ yüz kırkdan fazla nakilde bulunmuştur.³²⁶

28. Hasan b. Sâlih

Ebû Abdillâh el-Hasen b. Sâlih b. Hayy el-Kûfî el-Hemedânî (ö. 168/784-85): Rûyânî otuz yerde görüşlerine değinmiştir.³²⁷

29. Leys b. Sa'd

Rûyânî, Ebû'l-Hâris el-Leys b. Sa'd b. Abdirrahmân el-Fehmî (ö. 175/791)'den³²⁸ yirmi altı yerde nakilde bulunmuştur.³²⁹

30. Mâlik b. Enes

Rûyânî bin altıyüzden fazla yerde kendisinden atıfta bulunmuştur.³³⁰

31. Ebû Yûsuf

Yakûb b. İbrâhîm b. Habîb el-Kûfî (ö. 182/798): Ebû Hanîfe'nin müçtehit talebelerinden olan Ebû Yusûf, kâdîlkudâtlık makamında bulunmuş ve meşhur *Kitâbü'l-Harâc* adlı eserin de sahibidir. Rûyânî, dörtüze yakın yerde Ebû Yûsuf'tan nakilde bulunmuştur.

32. Muhammed eş-Şeybânî

Muhammed b. Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805): Fakîh ve muhaddis olan İmam Muhammed, Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerinden ve mezhebin görüşlerini tedvin eden kişidir. Rûyânî, dörtüze yakın yerde kendisine atıfta bulunmuştur.³³¹

³²⁵ İbn Hallikân, *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/386.

³²⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/189, 372; 10/262; 12/254.

³²⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/192; 3/284, 288; 7/330.

³²⁸ İbn Hallikân, *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 4/127.

³²⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/63; 2/190; 11/385.

³³⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/64; 2/382; 3/284; 5/493; 10/65.

³³¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/146; 2/408; 5/84; 6/116.

33. Hasan b. Ziyâd

Ebû Alî el-Hasen b. Ziyâd el-Ensârî el-Kûfî el-Lü'lûî (ö. 204/819): Ebû Hanîfenin³³²müctehid talebelerindendir.³³³

34. Ebû Übeyd

Ebû Übeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838): birçok alanda söz sahibi olan bir âlimdir.³³⁴ Müellifimiz kırktan fazla görüşlerini aktarmaktadır.³³⁵

35. İshâk b. Râhûye

Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853): İmam Şâfiî'nin talebelerinden olup fakih, müfessir ve muhaddistir.³³⁶ Rûyânî İshâk b. Rahuye'nin benimsediği birçok görüşü eserinde ele almıştır.³³⁷

36. Ebû Sevr

İbrâhîm b. Hâlid b. Ebu'l-Yemân el-Kelbî el-Bağdâdî (ö. 240/854): İmam Şâfiî'nin kavî-i kadîm görüşlerinin ravisi olan Ebû Sevr, mezhebi sonraki dönemlere aktarılamayan müctehitlerdendir.³³⁸ Rûyânî, iki yüzden fazla yerde Ebû Sevr'in görüşlerini zikretmiştir.

37. Ahmed b. Hanbel

Rûyânî, Hanbelî mezhebinin kurucusu ve büyük muhaddis Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'e, birçok yerde atıfta bulunmuştur.³³⁹

38. Harmele

Ebû Hafs Harmele b. Yahyâ b. Abdullâh et-Tücîbî (ö. 243/858): İmam Şâfiî'nin Mısır'daki öğrencilerinden Harmele, Şâfiî mezhebinde ashabü'l vücûh mertebesinde kabul edilir.³⁴⁰ Müellifimiz elliden fazla Harmele'ye atıf yapmıştır.³⁴¹

³³² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/543.

³³³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/193; 4/152; 13/97; 14/330.

³³⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/490.

³³⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/55; 6/391; 10/191; 11/252; 14/51.

³³⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 7/311.

³³⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/218; 7/428.

³³⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 1/26.

³³⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/200; 2/210; 3/318; 9/83; 10/310; 14/329.

³⁴⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/389.

³⁴¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/224; 3/274; 4/175; 5/333; 11/212; 13/292.

39. Rebî b. Süleymân el-Cîzî

Ebû Muhammed Rebî b. Süleymân el-Cîzî (ö. 256/870): İmam Şâfiî'nin talebelerindendir. el-Murâdî ile zaman zaman karıştırılmaktadır. Nevevî, mutlak olarak Rebî denildiğinde bundan el-Müradi kastedilir. el-Cîzî kastedildiğinde ise el-Cizi nisbeti zikredilir.³⁴²

40. Zâ'ferânî

Ebû Alî el-Hasen b. Muhammed b. Sabâh el-Bağdâdî ez-Za'ferânî (ö. 260/874): İmam Şâfiî'nin Bağdattaki kavli-i kadim³⁴³ tercihlerinin önemli ravilerindendir.³⁴⁴

41. Dâvûd ez-Zâhirî

Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî (ö. 270/884): Zâhirî ekolünün kurucusu olup imam Şâfiî'nin görüşlerini benimsemiştir.³⁴⁵ Müellifimiz mezheb imamlarının görüşlerini serdederken genellikle onun içtihadına da yer vermiştir.³⁴⁶

42. Rebî b. Süleymân el-Murâdî

Rebî b. Süleymân b. Abdülcebbâr el-Mısırî el-Murâdî (ö. 270/884): İmam Şâfiî'nin Mısır'daki önde gelen talebelerinden olan Rebî, İmam Şâfiî'nin görüşlerini rivayet ederek mezhebin oluşmasında önemli katkı sahibidir.³⁴⁷ Müellifimiz çokca ismini zikretmiştir.³⁴⁸

43. İbn Kuteybe

Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889): Rûyânî, dil alanında da önemli bir şahsiyet olan İbn Kuteybe'nin³⁴⁹ kavramlarla ilgili görüşlerini zaman zaman aktarmıştır.³⁵⁰

³⁴² Nevevi, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*, 1/88.

³⁴³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/73-74

³⁴⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/180, 284; 3/132; 7/240.

³⁴⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/255.

³⁴⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/64, 98; 2/190; 3/453; 4/559; 11/443; 13/99; 14/149.

³⁴⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/291.

³⁴⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/42, 235; 10/492; 14/77.

³⁴⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/42-44.

³⁵⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 2/55; 3/307; 4/124; 9/518; 13/208.

44. Enmâtî

Ebü'l-Kâsım Osmân b. Saîd b. Beşşâr el-Enmâtî (ö. 288/901): Müzenî ve Rebî el-Murâdî'nin yanında fıkıh okumuş, İbn Süreyc'in hocasıdır.³⁵¹ Rûyânî yirmi yerde görüşlerini zikretmiştir.³⁵²

45. İbn Süreyc

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî (ö. 306/918): Şâfiî mezhebinin teşekkülünde ve yayılmasında önemli katkıları olan İbn Süreyc,³⁵³ *Bahrü'l-Mezheb*'in de önemli kaynaklarından. Nitekim müellifimiz altıyüz civarında kendisine işaret etmiştir.³⁵⁴

46. İbn Cerir et-Taberî

Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923): İmam'ül-müfessirîn, muhaddis ve fakih olan İbn Cerîr, mezhebi sonraki dönemlere aktarılamayan müctehidlerdendir.³⁵⁵ Dikkat çeken fetvalarından bir tanesi de abdest alan kişinin ayaklarını yıkaması veya mesh etmesi arasında tercih hakkına sahip olmasıdır.³⁵⁶

47. İbn Münzir

Ebü Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbûrî (ö. 318/930): İmam Nevevî, kendisinin bir mezhebi takip etmediğini, delillere göre hareket ettiğini ifade ederek ilmi zekâsına dikkat çekmiştir.³⁵⁷ Rûyânî yetmiş yedi yerde İbn Münzir'in görüşlerini aktarmıştır.³⁵⁸

³⁵¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 3/241.

³⁵² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/453; 5/52; 10/302.

³⁵³ Nevevi, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*, 2/251-252.

³⁵⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 5/48, 265; 6/425; 7/101; 10/156; 11/278; 14/185, 463.

³⁵⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 192-193.

³⁵⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/98.

³⁵⁷ Nevevi, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*, 2/196-198.

³⁵⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/145; 2/139, 350; 14/171.

48. Tahâvî

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî (ö. 321/933): Hanefî fakihî ve akâid bilgini olan Tahâvî, İmam Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden olan dayısı el-Müzenî'nin bazı Hanefî eserleri incelemesinden sonra Hanefî mezhebi üzerine yoğunlaşmıştır.³⁵⁹ Rûyânî otuza yakın yerde Tahavi'ye atıfta bulunmuştur.³⁶⁰

49. İstahrî

Ebû Saîd el-Hasen b. Ahmed b. Yezîd el-İstahrî (ö. 328/940): Müellifimizin görüşlerini çokça naklettiği İstahrî,³⁶¹ mezhebin oluşmasına ve yüzlerce fakihînin gelişmesine katkısı olmuştur.³⁶²

50. Ebû İshâk el-Mervezî

İbrâhîm b. Ahmed b. İshâk el-Mervezî (ö. 340/951): Döneminin önemli müçtehit ve fakihlerindendir.³⁶³ Rûyânî seksen defa ismini zikretmiştir.³⁶⁴

51. Kerhî

Ebû'l-Hasen Ubeydullah b. Hüseyin b. Dellâl el-Kerhî (ö. 340/952): Hanefî ekolünün sistemleşmesinde önemli bir isimdir.³⁶⁵ Müellifimizin atıfta bulunduğu isimlerdendir.³⁶⁶

52. İbn Haddâd

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cafer el-Kinânî el-Mısırî (ö. 344/955): Şâfiî mezhebinin önemli fakihlerinden olan İbn Haddâd, kendisinden önceki atalarından demircilik ile meşgul olanlardan dolayı bu lakapla meşhur olmuştur.³⁶⁷ Rûyânî, yetmiş yedi yerde İbn Haddâd'ın ismini zikretmiştir.³⁶⁸

³⁵⁹ İbn Hallikân, *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 1/71-72.

³⁶⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/210; 2/168; 13/157; 14/73.

³⁶¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/80; 2/455; 3/233; 5/361; 8/151.

³⁶² İbn Hallikân, *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/74-75.

³⁶³ İbn Hallikân, *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 1/26-27.

³⁶⁴ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 4/308; 6/211; 9/57; 9/490; 13/263.

³⁶⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 15/426.

³⁶⁶ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/398, 399; 2/160; 13/109.

³⁶⁷ İbn Hallikân, *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 4/197-198.

³⁶⁸ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 6/28; 7/151; 8/121; 11/456.

53. İbn Ebî Hüreyre

Ebû Alî Hasen b. el-Hüseyn b. Ebî Hüreyre el-Bağdâdî (ö. 345/956): Ebû İshâk el-Mervezî'nin talebesi olup, Bağdât bölgesinin önemli fakihlerindedir.³⁶⁹ Müellifimiz, beşyüzden fazla yerde İbn Ebî Hüreyre'nin görüşlerini aktarmıştır.³⁷⁰

54. Kâdî Ebû Hâmid

Ebû Hâmid Ahmed b. Bişr b. Âmir el-Âmirî el-Merverrûzî (ö. 362/973): Şâfiî mezhebinin önemli âlimlerindedir. Kadılık görevinde bulunduğu için bu isimle tanınmıştır.³⁷¹ Rûyânî, çok fazla tercihlerine yer vermiştir.³⁷²

55. Kaffâl eş-Şâşî

Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl el-Kaffâl eş-Şâşî (ö. 365/976): Döneminin önde gelen fakih ve usulcüsüdür. Hâkim en-Nîsâbûrî kendisi için "O, Maverâû'n-nehir bölgesinin en önemli usulcüsü ve hadis için en çok rihle yapan kişisidir" der Rûyânî, yediyüzden fazla yerde görüşlerini aktarmıştır.³⁷³

56. Ebû Zeyd el-Mervezî

Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Mervezî el-Fâşânî (ö.371/981): Ebû İshâk el-Mervezî'nin yanında fıkıh okumuş, Şâfiî mezhebinin önde gelen fakihlerindedir.³⁷⁴ Rûyânî, bazı yerlerde görüşlerini serdetmiştir.³⁷⁵

57. Mâsercisî

Ebü'l-Hasen Muhammed b. Alî b. Sehl el-Mâsercisî en-Nîsâbûrî (ö. 384/994): Şâfiî mezhebinin usûlüne hâkim olup, ashab-ı vücuh mertebesinde kabul görmüştür. Kaynaklarda önceden Hıristiyan olup Abdullah b. Mübarek vasıtasıyla müslüman olduğu aktarılır.³⁷⁶ Rûyânî, otuz sekiz yerde görüşlerine yer vermektedir.³⁷⁷

³⁶⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 2/75.

³⁷⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/112; 2/475; 3/232; 5/478; 8/357.

³⁷¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 1/69.

³⁷² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/85; 2/368; 4/474; 10/317.

³⁷³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/149; 4/451; 5/104; 6/157; 7/189; 10/91.

³⁷⁴ Nevevi, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*, 2/234-235.

³⁷⁵ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/340, 356; 5/104.

³⁷⁶ Nevevi, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*, 2/212-214.

³⁷⁷ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 8/281; 10/107; 11/273; 13/116.

58. İbn Kec

Ebû Kâsım Yûsuf b. Ahmed b. Kec ed-Dîneverî (ö.405/1015): Fakihliğiyle insanlar arsında nam salmış, birçok eser telif etmiştir.³⁷⁸

59. Şeyh Ebû Hâmid

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî (ö. 406/1016): Mezhebin fıkihtaki önemli isimlerinden kabul edilmiştir. Kadî Ebû Hâmid'den ayırt edilmesi için eş-Şeyh lakabıyla tanınmıştır.³⁷⁹ Müellifimiz Şeyh Ebû Hâmid'in tercihlerini çok fazla nakletmiştir.³⁸⁰

Bahrü'l-Mezheb'in kaynak yönündeki en önemli hüsusiyetlerinden bir tanesi de Rûyânî'nin babasının ve dedesinin görüşlerini aktarmasıdır. Dedesinden aktardığında genellikle *ذكره جدي* , *قال جدي* gibi ifadeler kullanır.³⁸¹ Babasının benimsediği görüşleri akatarırken ise *قال والدي الامام* gibi tabirleri tercih eder.³⁸²

Rûyânî, yukarıdaki isimlerini zikrettiğimiz fakihlerin yanı sıra Hz. Ebûbekir, Hz. Âişe, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osmân, İbn Abbâs, İbn Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Zübeyr, Enes b. Mâlik, Ammâr b. Yâsir, Ebû Hüreyre, Hüzeyfe, Ebû Derdâ, Zeyd b. Sâbit, Ebû Musa el-Eş'âri, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ'b, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullâh b. Amr b. el-Âs, Abdullâh b. Ebî Evfâ, Câbir b. Abdullâh ve Selmân el-Fârisî gibi fakih sahabelerin ictihad ve fetvalarına da yer vermektedir.³⁸³

3.2. RÛYÂNÎ'NİN ŞÂFÎ MEZHEBİNDEKİ KONUMU

Şâfî mezhebi'nin günümüze kadar gelmesi kuruluş, nakil, istikrar ve tenkîh-tahrîr dönemleri olarak dört aşamada olmuştur. Müellifimizin yaşadığı dönem, istikrar dönemine (h. 270-505) denk gelmektedir. Bu dönem kendi içinde iki aşamada değerlendirilir. Birinci aşama İmam Şâfî'nin Mısır'daki talebelerinin farklı ilim beldelerine yayılmaları ve buralarda farklı ictihad ve görüşlerde bulunmalarıyla vukû bulmuştur. Bu dönem hicri 270 ile 404 tarihlerini kapsamaktadır. İstikrar döneminin

³⁷⁸ İbn Hallikân, *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 7/65.

³⁷⁹ İbn Hallikân, *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, 1/72-74.

³⁸⁰ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/338; 2/471; 3/202; 4/17; 11/510.

³⁸¹ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/79, 173, 215; 2/310; 10/112; 11/473.

³⁸² Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 3/311, 407; 4/458, 523; 5/171, 222; 6/476.

³⁸³ Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb*, 1/156, 242, 243, 299 375; 2/355, 456; 3/136, 282, 381, 503, 539; 4/574; 6/392; 10/251; 11/308.

ikinci aşaması ise Rûyânî'nin yaşadığı asır olan hicri 404 ile 505 zaman dilimine denk gelmektedir. Bu süreçte Şâfiî mezhebi ile ilgili kapsamlı eserler telif edilmiş, önceki fakihlerin görüşlerine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca Irâk ve Horâsân ulemâsının usul ve anlayış tarzları bu aşamada gün yüzüne çıkmıştır.³⁸⁴

Rûyânî'nin bu dönemde telif ettiği on dört ciltlik kapsamlı eser onun bu mezhebteki önemi için dikkat edilmesi gereken hususiyetlerdendir. Nitekim Rûyânî, bu eseri ile hem kendi ictihad ve görüşleri hemde kendisinden önceki birçok âlimin görüşlerinin sonraki dönemlere aktarılmasına vesile olmuştur. Yine “Şâfiî mezhebi ile ilgili yazılmış bütün eserler yakılsa, onları kendi zihnimde tekrar yazabilirim”³⁸⁵ ifadesi de Şâfiî mezhebinin fikhına olan hâkimiyetine delalet etmektedir.

Rûyânî, *Bahrü'l-Mezheb* adlı eserinde kendisinden önceki Şâfiî fakihlerin ve diğer mezheb müntesiplerinin ictihadlarının yanında sahâbe ve tabiîn fetvalarını çok fazla zikretmiştir. İbn Kesîr'in “Bahr'dan istediğin kadar nakilde bulunabilirsin, çünkü bu eser bilinen ve bilinmeyen çok fazla faydalı bilgi ile doludur”³⁸⁶ ifadesi ile Kâtip Çelebî'nin “eserin ismi gibi içeriği de deniz gibidir”³⁸⁷ ifadesi eserin içindeki zenginliklere işaret etmektedir.

Rûyânî'nin dönemin Şâfiî'si unvanıyla meşhur olması³⁸⁸ Şâfiî mezhebi için ne kadar önemli bir fakih olduğuna ve Şâfiî mezhebine olan katkılarının bir göstergesi mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz.

Şâfiî mezhebinde bazı kaynaklarda mutlak olarak el-Kâdiyeyn (her iki kâdî) denildiğinde bundan Mâverdî ve Rûyânî'nin kast edilmesi de³⁸⁹ Rûyânî'nin Şâfiî mezhebindeki fikhî boyutuna delalet etmektedir.

İmam Nevevî'nin *el-Ezkâr* adlı zikir eserinde Rûyânî'nin tesbih namazının müstehap olduğunu kabul ettikten sonra konu ile ilgili rivayet ettiği bir haberden sonra Rûyânî hakkında “böyle bir imam, bu görüşü naklederken herhangi bir eleştiri

³⁸⁴ İbrahim Sizgen, “Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Evreleri” *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Aralık 2018), 132.

³⁸⁵ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-kübrâ*, 7/194.

³⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 12/171.

³⁸⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/226.

³⁸⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 35/64.

³⁸⁹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *İ'lâmü's-Sâcid fî Ahkâmî'l-Mesâcid* (Kâhire: el-Meclisü'l-a'lâ li'ş-Şüûni'l-İslamiyye, 1996), 392.

getirmediğinde, bu onun o görüşe katıldığını ima eder. Ayrıca Rûyânî, mezhep âlimlerimiz arasında seçkin ve derin bilgi sahibi olanlardandır³⁹⁰ şeklindeki bir söylemi de Rûyânî'nin Şâfiî mezhebindeki konumunun bir göstergesidir.

Müellifimiz Abdülvâhid er-Rûyânî ve *Bahrü'l-Mezheb* adlı eserinin Şâfiî mezhebine olan katkılarını ve etkilerini daha iyi anlamak için, Rûyânî'den sonra Şâfiî mezhebinde revaçta olan fıkıh eserlerin kendisi ve eserine olan yaklaşımlarını ve onlardan ne kadar nakilde bulduklarını aktarmaya çalışacağız.

a) *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz*: Abdülkerîm b. Muhammed er-Rafî'nin kaleme aldığı bu eser, imam Gazalî'nin *el-Vecîz* adlı muhtasarının şerhidir. Şâfiî mezhebinin fetva boyutunun en önemli kitaplarından olan bu eser,³⁹¹ Rûyânî'den yüz doksana yakın nakilde bulunmuştur.³⁹²

b) *Şerhu Müşkili'l-Vasît*: İbn Salâh eş-Şehrezûrî'nin Gazalî'nin *el-Vasît* adlı eserine yönelttiği bazı eleştiri ve tashihlerden oluşan bir eserdir. İbn Salâh yetmiş yakın yerde Rûyânî ve eseri *Bahrü'l-Mezheb* adlı eserine değinmektedir.³⁹³

c) *Ravzatü't-Tâlibîn ve Ümdetü'l-Müftîn*: Rafî'nin *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz* adlı eserinin muhtasarı konumunda olan Nevevî'nin bu eseri, Şâfiî mezhebinin en güzel eserlerinden kabul edilmiştir. Nevevî eserinde üçyüz altmış defa Rûyânî'ye atıfta bulunmuştur.³⁹⁴

ç) *el-Mecmû Şerhü'l-Mühezzeb*: Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb* adlı eserine yapılan bu şerh, imam Nevevî tarafından yazılmaya başlanmış fakat eser henüz tamamlanmadan vefat etmesi üzerine Takiyyüddîn es-Sübki devam etmiştir. Daha sonra Sübki'nin de vefat etmesi ile eser, sonraki Şâfiî fakihler tarafından tamamlanmıştır. Eserde beşyüz elliye yakın Rûyânî'ye atıf yapılmıştır.³⁹⁵

d) *Kifayetü'n-Nebîh Şerhü't-Tenbîh*: Şâfiî fakih İbn Rif'a olarak meşhur olan Ahmed b. Muhammed el-Ensârî'nin Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* adlı eserine

³⁹⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Ezkâr* (Beirut: Daru'l Fikir, 1994), 186.

³⁹¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2003.

³⁹² Râfi, *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz*, 1/422; 2/386; 4/215; 8/552; 11/268.

³⁹³ Ebû Amr Takiyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn, *Şerhu müşkili'l-Vasît* (Suudi Arabistan: Daru Künuzi İşbilya, 2011), 3/118; 4/279

³⁹⁴ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-Talibîn ve Ümdetü'l-Müftîn* (Beirut: Mektebetü'l İslâmî, 1991), 1/20; 3/401; 6/331.

³⁹⁵ Nevevî, *el-Mecmû Şerhü'l-Mühezzeb*, 1/244; 2/134; 6/211; 9/236.

yazdığı kapsamlı bir şerhtir. Müellif eserinde yaklaşık yediyüz yerde Rûyânî ve *Bahr'ül-Mezheb*'e nisbette bulunmuştur.³⁹⁶

e) ***Fetâvâ es-Sübkî***: Takiyyüddîn es-Sübkî, bu fetva kitabında otuzdan fazla Rûyânî'ye atıf yapmıştır.³⁹⁷

f) ***el-Hidâye ilâ evhâmi'l-Kifâye***: Abdürrahîm b. Hasan el-İsnevî'nin İbn Rif'a'nın *Kifâyetü'n-Nebîh Şerhu't-Tenbîh* eserine binaen ele aldığı bir çalışmadır. İsnevî eserinde seksen civarında Rûyânî'den nakil yapmıştır.³⁹⁸

g) ***el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfî ve'r-Ravza***: İsnevî'nin Rafîi ve Nevevî'nin görüşlerini tenkit etme amacıyla telif ettiği geniş çaplı bir eserdir. Sonraki Şâfiî müntesipleri İsnevî'yi bu tutumundan dolayı eleştirmişir. İsnevî bu çalışmasında dört yüz elli kadar Rûyânî ve *Bahrü'l-Mezheb* eserinden nakilde bulunmuştur.³⁹⁹

ğ) ***Ucâletü'l-muhtâc ilâ tevcîhi'l-Minhâc***: İbn'ül-Mülakkin'in Nevevî'nin Minhâcı üzerine yazdığı bir şerhtir. Eserde yüzden fazla Rûyânî'nin tercihlerine yer verilmiştir.⁴⁰⁰

h) ***en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerh'il-Minhâc***: Muhammed b. Musa ed-Demîrî'nin Nevevî'nin Minhâcı üzerine telif ettiği uzun bir çalışmadır. Demîrî, eserinde iki yüz elli civarında Rûyânî'ye nisbette bulunmuştur.⁴⁰¹

i) ***Tahrîrü'l-fetâvî ale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî (en-Nüket ale'l-muhtasarâti's-selâse)***: Ahmed b. Abdurrâhîm (İbn'ül-İrakî)'nin, Şâfiî mezhebindeki üç önemli eseri dikkate alarak telif ettiği bir kitaptır. İbn'ül-İrakî, eserinde iki yüzden fazla Rûyânî ve eserine atıfta bulunmuştur.⁴⁰²

³⁹⁶ Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensârî, *Kifâyetü'n-Nebîh Şerhu't-Tenbîh* (Beyrut: Daru'l-kütubi'l-İlmiyye, 2009), 2/88; 3/125; 5/190.

³⁹⁷ Ebü'l-Hasen Takiyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî b. Temmâm es-Sübkî, *Fetâva's-Sübkî* (Beyrut: Daru'l Meârif 2010), 2/98, 405.

³⁹⁸ Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *el-Hidâye ilâ evhâmi'l-Kifâye* (Beyrut: Daru'l-kütubi'l-İlmiyye, 2009), 234, 493, 588.

³⁹⁹ Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *el-Mühimmât fî Şerhi'r-Râfî ve'r-Ravza* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2009), 2/288; 3/475.

⁴⁰⁰ Ebü Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Misrî, *Ucâletü'l-muhtâc ilâ tevcîhi'l-Minhâc* (Ürdün: Daru'l-Kitap, 2001), 1/271; 2/533, 596.

⁴⁰¹ Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ el-Kâhirî, *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc* (Cidde: Daru'l-Minhac, 2004), 1/461; 3/42; 5/356.

⁴⁰² Ebü Zür 'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdürrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî, *Tahrîrü'l-fetâvî 'ale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî* (Cidde: Daru'l-Minhâc, 2011), 1/460, 565, 778.

1) *Kifâyetü'l-ahyâr fî Halli Ğayet'il-İhtisâr*: Takıyyüddîn el-Hısnî'nin Ebu Şücâ'ın Ğayet'üt-Takrîb adlı Muhtasarına yaptığı şerhtir. Müellif, kırktan fazla Rûyânî'nin görüşlerine değinmiştir.⁴⁰³

j) *Bidâyetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*: Bedreddîn İbn Kâdî Şühbe'nin, Nevevî'nin Minhâcı üzerine yazdığı şerhidir. Eserinde seksen civarında Rûyânî'nin tercihlerini zikretmiştir.⁴⁰⁴

k) *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*: Zekerıyyâ el-Ensârî bu eserinde yaklaşık dört yüz yerde Rûyânî ve eserine atıfta bulunmuştur.⁴⁰⁵

l) *el-Gurerü'l-Behıyye fî Şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye*: Zekerıyyâ el-Ensârî'nin Zeynüddîn İbnü'l-Verdî'nin el-Behceti'l-Verdiyye adlı manzumesine yaptığı şerhidir. Müellif, eserinde iki yüzden fazla Rûyânî'den nakilde bulunmuştur.⁴⁰⁶

m) *Tühfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*: İbn Hacer el-Heytemî'nin Nevevî'nin Minhâcı üzerine yapmış olduğu eseridir. Eser, Şırvânî ve Abbâdî'nin haşiyeleri ile beraber on cilt şeklinde basılmıştır. Eserde iki yüz otuza yakın Rûyânî'nin tercihlerine yer verilmiştir.⁴⁰⁷

n) *el-Fetâva'l-Fıkhiyyeti'l-Kübrâ*: İbn Hacer el-Heytemî'nin soru-cevap tarzındaki bu eserinde seksene yakın Rûyânî'nin görüşlerine yer verilmiştir.⁴⁰⁸

o) *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî elfâzi'l-Minhâc*: Hatîb eş-Şırbînî'nin kaleme aldığı bu eser, Şâfî mezhebinde en çok tercih edilen eserlerdendir. Şırbînî, iki yüz yirmi küsur yerde Rûyânî'nin tercihlerini zikretmiştir.⁴⁰⁹

⁴⁰³ Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî el-Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Ğayet'il-İhtisâr* (Suriye: Daru'l-Hayır, 1994), 441, 576.

⁴⁰⁴ Ebü'l-Fazl Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî, *Bidâyetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* (Cidde: Daru'l-Minhâc, 2011), 1/541; 2/383.

⁴⁰⁵ Ebü Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib* (Kahire: Daru'l-İslam, ts), 1/415; 4/309, 469.

⁴⁰⁶ Ebü Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *el-Gurerü'l-behıyye fî şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye* (Yemen: el-Matbaâtü'l-Yemeniyye, ts), 1/78; 2/56; 3/200.

⁴⁰⁷ Heytemî, *Tühfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, 1/403; 2/479; 4/288; 10/406.

⁴⁰⁸ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî, *el-Fetâva'l-fıkhiyyet'il-Kübrâ* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2011), 4/37, 147, 280.

⁴⁰⁹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şırbînî el-Kâhîrî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiye, 2011), 1/544; 2/21; 3/101; 4/209.

ö) *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*: Şemsüddîn er-Remlî'nin Nevevî'nin Minhacı'nı temel alarak kaleme aldığı bu eser, Heytemî'nin Tühfe'si ile beraber Şâfiî mezhebindeki fetva makamında en çok başvurulan eserlerdendir. Eser, eş-Şebrâmellisî ve er-Reşîdî'nin haşiyeleri ile sekiz cilt olarak basılmıştır. Eserde yüz elliden fazla Rûyânî'nin görüşlerine yer verilmiştir.⁴¹⁰

p) *Fütûhâtü'l-Vehhâb bi-Tavzîhi Şerhi Menheci't-Tullâb*: Cemel ünvanıyla meşhur olmuş olan Süleymân b. Ömer el-Ezherî'nin Zekeriyyâ el-Ensârî'nin Menhecü't-Tullâb adlı eserinin haşiyesidir. Eserde yüzden fazla Rûyânî'ye atıf yapılmıştır.⁴¹¹

r) *Hâşiyetül-Büceyrimî alâ Şerhil-Hatîb (Tühfetü'l-Habîb alâ Şerhi'l-Hatîb)*: Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyrimî'nin telif ettiği bu eserde elliden fazla Rûyânî'nin ictheadlarına değinmiştir.⁴¹²

s) *Haşiyetül-Büceyrimî alâ Şerhi Menheci't-Tullâb (et-Tecrîd li Nefi'l Abîd)*: Büceyrimî'nin bu eseri, Zekeriyya el-Ensârî'nin Menhecü't-Tullâb adındaki eserinin haşiyesidir. Müellif eserde elliden fazla Rûyânî'ye atıfta bulunmuştur.⁴¹³

ş) *Îânetü't-Tâlibîn alâ Halli elfâzî Fethî'l-Muîn*: Osmân b. Muhammed ed-Dimyâti'nin Fethü'l-Muîn üzerine telif ettiği bir haşiyedir. Müellif eserinde otuzbeş yerde Rûyânî'nin görüşlerini zikretmiştir.⁴¹⁴

Yukarıda zikrettiğimiz Şâfiî mezhebinin bazı fıkıh kitaplarından da anlaşıldığı üzere müellifimiz Abdülvâhid er-Rûyânî'den sonra icthead ve fetvaları her asırda kitaplardaki yerini almıştır ve kendisine sıkça atıf yapılmıştır. Görüşlerine başvurduklarında kendisi için genellikle الروياني ifadesi kullandıkları gibi bazen de geniş çaplı bir çalışmanın neticesi olan Bahrü'l-Mezheb adlı eserine dikkat çekmek

⁴¹⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfi el-Ensârî el-Mısrî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1984), 2/198; 2/420; 3/257; 4/365; 5/142; 7/237.

⁴¹¹ Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî, *Fütûhâtü'l-vehhâb bi-tavzîhi Şerhi Menheci't-tullâb* (b.y. Daru'l-Fikir, ts), 1/79; 2/223; 3/281; 4/240.

⁴¹² Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyrimî, *Tühfetü'l-Habîb alâ Şerhi'l-Hatîb* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1995), 2/477; 3/524; 4/325.

⁴¹³ Süleymân b. Muhammed b. Ömer el-Büceyrimî, *et-Tecrîd li Nefi'l Abîd* (Halep: Matbaâtü'l-Halebi, 1950), 1/471; 3/353; 4/305.

⁴¹⁴ Ebû Bekr El-Meşhûr bi's-Seyyidi'l-Bekri İbn Es-Seyyid Muhammed Şettâ Ed-Dimyâti, *Îânetü't-Tâlibîn alâ Halli Elfâzî Fethil-Muîn bi-Şerhi Kurreti'l-Ayn bi-Mühimmâtîd-Dîn* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1997), 1/98; 3/141; 4/165.

için صاحب البحر ifadesine de başvurmuşlar. Bu da Rûyânî ve Bahrî'l-Mezheb adlı eserinin Şâfiî mezhebinde önemli bir konumda olduğunu gösterir.

SONUÇ

Genel kabul gören tasnife göre Şâfiî mezhebinin gelişim süreci dört aşamada değerlendirilmektedir. İnceleme konumuz olan Abdülvâhid er-Rûyânî bu dört aşamanın ikinci aşamasında yaşamış olan bir Şâfiî fakihtir. “Döneminin Şâfiî’si” olarak meşhur olan Rûyânî’nin fıkıh tarihi açısından önemi *Bahrü’l-Mezheb* adlı eserinden kaynaklanmaktadır. 14 ciltlik eser, ismiyle müsemma bir görünüm arz ederek mezhebin adeta bir deryası konumundadır.

Bahrü’l-Mezheb’in metni, İmam Şâfiî’nin *el-Ümm* adlı eseriyle mezhebin temel metinlerinden kabul edilen Müzenî’nin *el-Muhtasar* adlı eserine dayanmaktadır. *el-Muhtasar*, İmam Şâfiî’nin talebeleri tarafından telif edilmiş ilk fıkıh kitabı olması açısından Şâfiî mezhebinin temel metinlerindedir. *Bahrü’l-Mezheb*’in de Müzenî’nin *el-Muhtasar*’ın şerhi konumunda olması *Bahrü’l-Mezheb*’in mezhep içindeki saygınlığını kazanmasında önemli bir unsurdur.

Bahrü’l-Mezheb esas olarak Müzenî’nin *el-Muhtasar*’ının bir şerhi olarak kaleme alınmış olsa da Rûyânî, eserinde kendi dönemine kadarki pek çok Şâfiî fıkıh kitabından da istifade etmiştir. Özellikle Mâverdî’nin *el-Hâvi’l-Kebîr* isimli eseri, *Bahrü’l-Mezheb*’in temel kaynaklarından biri konumundadır. Öyle ki Rûyânî’nin *el-Hâvi*’den çokça atıfta bulunması sebebiyle sonra gelen âlimlerin Mâverdî’ye ait bazı bilgileri Rûyânî’ye isnad ettikleri de olmuştur.

Rûyânî, hilaf ve mezheb türü birçok eser telif ettiğini, önceki imamlardan da çok fazla faydalı bilgilere şahit olduğunu, bunların hepsini en sahih olana dayandırarak bu bilgileri tek bir eserde toplama niyetinde olduğunu ifade ederek, *Bahrü’l-Mezheb*’in telif gerekçesini açıklamıştır. Eser bu yönüyle sadece mezhep içi ihtilaflara yer vermesi açısından değil diğer mezheplerdeki ihtilaf noktalarına temas etmesi açısından da önem arz etmektedir.

Rûyânî, eserini kaleme alırken kendine has bir şerh metodu takip etmiştir. Bu çerçevede başlıkta geçen kavramları lugavi ve ıstılâhî açıdan açıklayarak konuya giriş yapmış, sonrasında konunun desteklenmesi için ilgili ayetleri, hadisleri ve (varsa) icmaları sıralamıştır. Sahâbenin, tabînin ve fakihlerin görüşleri de bu sıraya göre sunulmuştur. Eğer konuyla ilgili farklı mezheplerin fikhî yaklaşımları varsa, bu yaklaşımlar da delilleriyle birlikte aktarılmıştır. Son olarak, Şâfiî mezhebinin görüşleri

ve delilleri belirtilerek, diğer mezheplerin görüşlerine cevap verilmiştir. Bu şekilde, her bir konu, kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve farklı fikhî görüşlerle desteklenerek okuyucuya geniş bir perspektif sunulmuştur.

Eserde, sahâbe ve tabin dönemi fakihlerinin görüşlerinin yanı sıra, ihtilaf durumlarında şâfiî mezhebinin dışındaki diğer üç mezhebin ve Eb Hanıfe'nin önde gelen ğrencilerinin görüşlerine de atıfta bulunulmuştur. Ayrıca Irkyyn ve Horasniyyn ulemasının görüşlerine de yer verilmiş olması, bu görüşlerin sonraki ulemaya aktarılmasında önemli bir misyon ifa etmiştir. Aynı şekilde müntesibi kalmamış olan mezhep imamlarının görüşlerine de eserde yer verilmesi, İmam şâfiî'nin Bağdat'taki kavlı kadim ve Mısır'daki kavlı cedid görüşlerinin zikredilmesi ve Sünnî çizgide değerlendirilmeyen Zâhirî ve şi gibi mezheplerin görüşlerine de yer verilmesi eserin önemini arttıran hususlardandır.

KAYNAKÇA

- Alî Cum'a, Muhammed Abdülvehhâb. *el-Madhal ilâ dirâsâti'l mezâhibi'l-fikhiyye*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1422/2001.
- Bağdâdî, İsmâîl Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifîn*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l Arabî-Dâru İhyâi' t-Türâsi'l Arabî, 1951
- Bakkal, Ali. "Rûyânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/275. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1412/1991.
- Büceyrimî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer. *et-Tecrîd li Nefî'l-Abîd*. 4 Cilt. b.y.: Matbaatü'l-Halebî, 1369/1950.
- Büceyrimî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer. *Tühfetü'l-Habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*. 4 Cilt. b.y.: Daru'l Fikir, 1415/1995.
- Cemel, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr. *Fütûhâtü'l-Vehhâb bi Tavzîhi Şerhi Menheci't-Tullâb*. 5 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikir, ts.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 107. Basım, 1444/2023.
- Demirî, Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Îsâ el-Kâhirî. *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l Minhâc*. 10 Cilt. Cidde: Daru'l-Minhâc, 1425/2004.
- Dimyâtî, Ebû Bekir Osmân b. Muhammed Şettâ. *Îânetü't-Tâlibîn alâ Halli elfazi Fethî'l Muîn bi Şerhi Kurreti'l-Ayn bi Mühimmâti'd-Dîn*. 4 Cilt. b.y.: Daru'l-Fikir, 1418/1997.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sem'ânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/461-462. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Efendioğlu, Mehmet. "Silefi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/198-200. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâyâ b. Muhammed.b. Ahmed. *el-Ğurerü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye*. 5 Cilt. b.y: el-Mektebetü'l-Meymeniyye, ts.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâyâ b. Muhammed b. Ahmed. *Esne'l-metâlib fî şerhi Ravzi't-tâlib*. 4 Cilt. b.y: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, ts.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmu Usûli'l-Fıkıh*. b.y.: Mektebetü't-Da'vâ, ts.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-Büldan*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1415/1995.

- Hartman, Angelika. “Muktedî-Biemrillâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/142-143. Ankara: TDV Yayınları, 1441/2020.
- Hatîb Şirbinî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti me'anî elfazi'l-Minhâc*. thk. Ali Muhammed- Adil Ahmed Abdülmevcûd. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1415/1994.
- Heytemî, Ebü'l Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Fetâva'l-Fikhiyyet'il Kübrâ*. 4 Cilt. b.y.: el-Mektebt'ül-İslâmîyye, ts.
- Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Tühfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi' t-Türâsi'l-Arabî, 1357/1983.
- Hısni, Ebü Bekir Takiyüddîn b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî. *Kifâyetü'l-Ahyâr fî halli Ğayeti'l İhtisâr*. thk. Ali Abdülhamîd Baltacî-Muhammed Vehbî Süleymân. Suriye: Daru'l-Hayr, 1415/1994.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh. *Tarihü Medîneti Dimaşk*. thk. Ömer b. Ğarâme. 80 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikir, 1415/1995.
- İbn Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el Kâmil fî't-Târih*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmirî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbn Hallikân, Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekir el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve Enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ Sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev Esbetehü'l-'ayân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1318/1900.
- İbn Irâkî, Ebü Zur'â Velîyüddîn Ahmed b. Abdurrahîm b. el-Hüseynî el-Kurdî. *Tahrîrü'l-Fetavî âla't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l Hâvî*. thk. Abdurrahman Fehmî Muhammed ez-Zevavî. 3 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011.
- İbn Kâdî, Ebü Fazl Bedreddîn Muhammed b. Ebü Bekir el-Esedî. *Bidâyetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011.
- İbn Kâdî Şühbe, Takıyyüddîn Ebü Bekir b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî. *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*. thk. el-Hâfız Abdulhalîm Hân. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer ed-Dimaşkî. *Tabakâtü fukahâ'i'ş-Şâfi'iyye*. Mektebetü's-Sikâfetü'd-Dîniyye, 1423/1993.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer ed-Dimaşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Alî Şîrî. 14 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988.
- İbn Mâce, Ebü Abdullah Muhammed. *es-Sünen*. thk. Şuayp Arnavut. 5 Cilt. b.y. : Dâru'r-Risâleti'l Âlemiyye, ts.

- İbn Mülakkin, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî. *Ucâletü'l-muhtâc ilâ tevcîhi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Ürdün: Dâru'l-Kitâb, 1421/2001.
- İbnü'r-Rif'a, Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî. *el-Kifâye fi şerhi't-Tenbîh (Kifâyetü'n-nebîh)*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bâslûm. 21 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009.
- İbnü's-Salâh, Takiyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Şerhu müşkili'l-Vasît*. thk. Abdulmün'im Halîfe Ahmed Bilal. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Künûz, 1432/2011.
- İsnevî, Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. *el-Mühimmât fi şerhi'r-Râfî ve'r-Ravza*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009.
- İsnevî, Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. *el-Hidâye ilâ evhâmi'l-Kifâye*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bâslûm. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009.
- Kafesoğlu, İbrâhîm. "Alparslan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/526-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Teymi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/54-56. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdillâh. *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1360/1941.
- Kazvînî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed. *et-Tedvîn fi Ahbâri Kazvîn*. thk. Azizullah el-Atâridî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Müellifin*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kılavuz, Ahmet Saim. "Akâid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/212-216. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. 2 Cilt. Hindistan: Dâru'l Meârif, 1332/ 1914.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Kâdir-Billah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Mahmutoğlu, Yakup. "İslam Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine". *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/1 (Ağustos 2016),131-148.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-Kebîr*. thk. Târik Fethî es-Seyyid. 19 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009.

- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ. *Muhtasaru'l-Müzenî*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 8 Cilt, 2. Basım, 1403/1983.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Ezkâr*. thk. Abdülkâdir el-Arnâvut. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1415/1994.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l lugât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' Şerhü'l-Mühazzeb*. 20 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikir, ts.
- Özaydın, Abdülkerim. "Melikşah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/54-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. "Muhammed Tapar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/576-578. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özaydın, Abdülkerim. "Müstazhir-Billâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özaydın, Abdülkerim. "Kâim-Biemrillâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/210-211. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özen, Şükrü. "Müzenî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/246-250. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özkan, Halit. "Zâhir b. Tâhir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/91-92. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sâbûni, Nureddîn. *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1441/2020.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvut-Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâs, 1420/2000.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muâllimî. 13 Cilt. Hindistan: Dâiretü'l-Meârif, 1382/1962.
- Sıbt İbn Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*. 23 Cilt. Suriye: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434/2013.
- Sırfînî, Ebû İshâk Takıyyüddîn İbrâhîm b. Muhammed. *el-Müntehab min Kitâbi "es-Siyâk li Târîhi Nîsâbûr"*. Beyrut: Daru'l Fikir, 1414/1993.
- Sizgen, İbrâhîm. "Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Evreleri". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Aralık 2018), 125-154

- Râfî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm. *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed-Adil Ahmet. 13 Cilt. b.y.: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Remlî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1404/1984.
- Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed. *Bahrü'l-mezheb fî fûrû'î mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*. thk. Târik Fethî es Seyyid. 14 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009.
- Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed. *Hilyetü'l-mü'min ve ihtiyâru'l-mûkin*, thk. Fahrî b. Berîkân b. Berkî el-Karşî. Suudî Arabistan: Câmiâtu Ümmi'l-Kürâ, Yüksek Lisans Tezi, 1428/2007.
- Sübki, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm. *Fetâva's-Sübki*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Meârif, ts.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakatü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et Tanâhî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. b.y.: Dâru Hicr li't-Tabâ'e ve'n-Neşr, 1413/1992.
- Şâban, Zekiyüddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Çev. İbrâhîm Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 36. Basım, 1442/2021.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm. "*el-Milel ve'n-Nihal*". 3 Cilt. b.y.: Müessesetü'l-Halebî, ts.
- Yâfiî, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân. *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Yaşar, Mehmet Aziz, "Rûyânî ve Bahru'l-Mezheb Adlı Eseri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Aralık 2021), 181-211.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru Â'lami'n-Nübelâ*. thk. Şuayp Arnavut. 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmet b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Â'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmîrî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütub'il-Arabî, 1413/1993.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *İ'lâmü's-Sâcid fî Ahkâmi'l-Mesâcid*. thk. Ebü'l-Vefâ Mustafa el-Merağî. Kâhire: el-Meclisü'l-Âlâ li's-Şüüni'l-İslamiyye, 4. Basım, 1417/1996.

Zeydân, Abdülkerim. *el-Medhal li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1443/2022.

Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmud. *el-A'lâm*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1423/2002.

